WEISZ ANNA

IZSÓ MIKLÓS
ÉLETE ÉS MŰVÉSZETE

1831-1875

BUDAPEST
1939

A KIRÁLYI MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS CLASSICA ARCHAEOLOGIAI INTÉZETÉBEN
KÉSZÜLT DOLGOZAT
HEKLER-TANSZÉK

Felelős kiadó: Weisz Anna

PÁPAI ERNŐ MŰINTÉZETE BUDAPEST

Izsó* első monografusa, Szana Tamás[1] születési dátumát helytelenül 1831 szeptember 28-ra teszi. Az adat téves voltára először már a könyv megjelenési évében mutatott rá a mű ismertetője.[2] A helyes adat a disznóshorváti ev. ref. egyház anyakönyve szerint: 1831 szeptember 9, a keresztelés napja szeptember 13. Magától adódik a kérdés, hogy a magyar tehetségnek kik voltak a szülői? Az anyaköny szerint apja Itsó József „contribuens", anyja Szathmáry Eszter. A családot a faluban Icsónak hívták és a telekkönyvben is Icsó-porta és Icsó-szőlő szerepelt. Izsó is plebejusnak vallotta magát és csak az 1846/47. tanév végén, a sajátkezűleg megírt nyilatkozatában, mely szerint a felsőbb osztályba lépni szándékozik, írja először az apja polgári helyzete mellé, hogy „nemes". Izsó Miklós halála után a Fővárosi Lapokban Ágai Adolf emlékezik meg róla és itt is mint „nemes, de szegény szülőktől" származó szerepel,[3] ez a megjegyzés valószínűleg Izsó egy régebbi kijelentésén alapszik. Szmrecsányi Miklós[4] sem tudott bizonyosat megállapítani. Tény az, hogy Abauj-Torna megyében, Színben szintén vannak Izsók, kiknek egyik ága Rudolf királytól ármálist kapott. Izsó

---

[1] Szana Tamás: Izsó Miklós élete és munkái. Bp. 1897.
[2] BSz. 1897. 153 old. — l. rövidítések jegyzékét.
[3] FL. 1875 május 29.
[4] Szmrecsányi Miklós: Izsó Miklós és a bécsi magyar technikusok. M. 1910, 1911.

* *Tudomásom szerint Szmrecsányi Miklós foglalkozott e tárggyal. Birtokában voltak többek közt Izsó müncheni levelei. Szmrecsányi hagyatéka ma a Szépművészeti Múzeumban van, sajnos, azonban számomra nem vált hozzáférhetővé.*

nemessége eredetét Színben kereste, amit valószínűvé tett az is, hogy apja Színből került Borsod megyébe. Maga is kétízben járt ott, hogy a kérdésnek utána járjon, de sikertelenül.

Izsó Miklós apja, József kékfestő volt, de úgy látszik az iparosságot otthagyta később és inkább szőlőjében dolgozott. Harminc éves korában, 1824-ben megnősült és feleségül vette a zsipi iskolarector leányát. Hat gyerekük közül az elsőszülött Miklós, hat éves koráig Disznóshorváton élte a falusi gyerekek életét, ha csak időnként át nem látogatott Zsipre a nagyapjához. A nagyapai ház levegője volt a kis Miklós első találkozása az értelmiséggel, hol más szokásokat és más felfogásokat talált. A derék zsipi rectornak úgy látszik többi gyermekét jobb körülmények közé sikerült férjhez adni, így Julianna leányát Nzetes Balogh Sámuel vette nőül, ki később akadémiai tag is lett és mint befolyásos ember, Izsót gyakran támogatta. Béla fia Izsónak jó barátja volt.

Ez a rokonság lehetett sorsdöntő Izsó fejlődésére, talán épp ők iratták be az iskolába és ezzel kiragadták a falu minden egyéniséget magába olvasztó közösségéből, hogy kántor, tanító, vagy pap legyen belőle. Bizonyára a nagyapai házban, a zsipi rector kúriájában határozták el, hogy Miklóst a híres sárospataki collegiumba küldik, ahová az anyai család gyermekei jártak, hogy belőle is tudós embert neveljenek.

Ha művészi ösztönzést nem is igen kaphatott itt, de belekerült a negyvenes évek hazafiságtól buzgó ifjúságának légkörébe és az itt kapott tudás és gondolatkör kedvezően alakították fejlődését. 1840–47-ig járt Izsó a sárospataki collegiumba; bizonyítványai nem tanuskodnak valami nagy buzgalomról, a szilajvérű falusi gyermeknek nem ízlett az iskola fegyelme és hiábavaló dolognak tarthatta a Livius-magyarázatát, az eleven fantáziájú kamasz „szobrászattanból" nyílván jobb eredményt ért volna el. Nem volt csodagyermek, gyerekkorából nem maradt fenn semmi emlék, ami kezdő művészkedését bizonyíthatná, ha csak nem tekintjük annak Szana Tamás nyomán azt a fehér

márványkezet, melyet 1875-ben Izsóról írt nekrológjában Vadnai Károly is említ.[5] „... tollkéssel olyan csinos faragványokat s puha kőből emléktárgyakat csinált, melyek mindenkit megleptek. E lapok szerkesztője édesanyjának, (ki igen szereti az irodalmat és művészeteket) birtokában van ez időből egy levélnyomó: fehér márványból faragott kéz, melyen már látszik, hogy abból, aki azt minden tanulmány nélkül faragta, okvetlen jeles művész lesz." Joggal kérdi Szmrecsányi,[6] hogy vajjon a márványt is tollkéssel faragta-e? Hogy ez a kéz sokkal későbbi, azt bizonyítja egy olvashatatlan aláírású Izsóhoz címzett levél[7] 1860-ból, melyben többek között az áll, hogy „ajándékodat, a márvány kezet hugomnak küldöttem újévi ajándékul, mindenkinek igen tetszett." A kezet elkönyvelhetjük Izsó alkotásának, de semmi esetre sem Sárospatakon készült. A Szépművészeti Múzeumban van egy 14 cm.-es márványkéz, mellyel a szóbanforgó kéz azonosítható. Ökölbe szorult női kéz, kisujján két gyűrűvel. A felület puha, síma, nem tükrözi a csontszerkezetet, nem mutatja a mozdulat nyomán támadó feszültséget. Kőfaragómunka, mely valószínűleg a rimaszombati évek alatt keletkezett, állítólag Almási-Balogh Melanie keze után.

Szűkszavúak az adatok, melyek Izsó gyermekkorát elénk tárják és nagy kár, hogy első életrajza és az életéből merített „Epizódok" írója, testvérbátyja, Izsó József színész,[8] ezekben az írásokban szabadra bocsájtotta fantáziáját, csak éppen a valósághoz nem ragaszkodott. A kétesértékű adatok felhasználásától eltekintünk.

Lehet, sőt valószínű, hogy már a gimnázium falai között kezdett művészkedni, megpróbálta lerögzíteni eleven fantáziájának képeit, de ez egyelőre, hiteles adatok hiányában csak feltevés.A rajz az akkori tantervben eléggé mellékes volt, mű-

[5] FL 1875 május 29.
[6] Szmrecsányi: I. m.
[7] IHOL
[8] Életrajz és Epizódok Izsó Józseftől. IHOL

vészi ösztönadásul nem szolgálhatott. És az átlagnál is gyengébb tanuló Izsó, a híres sárospataki collegiumból, tarisznyájában nem annyira tudást, mint lelki és erkölcsi nevelést és egy nagy élményt vitt magával, látta Petőfit. Húsz hosszú esztendő eltelte után, mikor mint egyedül arra hivatott, Petőfi szobrát megalkotta, a gyermekkori élmény visszhangja kísérte munkájában. S röviddel ezután, 1847-ben el is hagyta a collegiumot. Az utolsó nyom 1847 szeptember 7-ről van, osztályfőnökétől, Csoma Mihálytól kiállított bizonyítványa,[9] mely szerint

„Izsó Miklós kalv. hitv. 16 éves D. Horváthról Borsod megyében édes atyja Izsó József nemes, az elfolyt 1846—47-ik egész iskolai évben a felsőbb szónoklati osztályban hallgatta: a hittudomány elemeit, latin mondattant, latin irodalom ismertetését, természettant, Iustinius, Livius és Cicero és ezen magyarázatát, America és Ausztrália földrajzát, algebrát, geometriát, német nyelvet, gyakoroltatott a magyar fogalmazásban... a felsőbb tudományok hallgatók közé is be írta már nevét."

A, „ha nem tanulsz, be adlak inasnak!" fenyegetést váltották be rajta, vagy a család rájött, hogy úgy sem viszi sokra a tanulással, vagy már a fiatal Izsó saját elhatározása volt, amit makacsul keresztül vitt? — nem tudjuk, de bizonyára könnyű szívvel mondott búcsút az iskolának, mert nem szeretett tanulni, s az iskolai fegyelem sem lehetett nagyon kedvére. Sorsdöntő fordulat ez életében, ép oly fontos, mint volt annak idején, a szülőfalu otthagyása.

Mielőtt még az inaskodást elkezdhette volna, kitört a szabadságharc és Izsó, ki mindig és mindenhol csak a hazát akarta szolgálni, kinek a haza sorsa mindig elsőrendű szívügy volt, égett a vágytól, hogy fiatal életét hazájának felajánlhassa. Az Ujházi magyar vadászzászlóaljnál, mint alvadász teljesített szolgálatot. Hogy hol, merre járt, azt leolvashatjuk azokról a papirszeletekről, melyeket „Katonai utaim mellyet a Szabadság kivivásában tettem" felírással (1849. év feb. 20) hátrahagyott.[10]

---

[9] IHOL
[10] IHOL

A győri csatában meg is sebesült, amire később büszkén emlékezett vissza. A fegyverletétel után sok nélkülözés és kaland között jut haza, bújva az osztrákok sorozása elől. Az „Epizódok"-ban idegfeszítő eseteket olvashatunk, hogy mennyi ezekből az igazság, azt nehéz lenne megmondani. Közben beáll erdésznek is, meg is van még az ajánlólevél, melyet Kosztra János uradalmi tiszttartó 1850 január 28-án[11] adott neki:

„hogy Izsó Miklós, mint Erdész eő Méltósága Gróf Pallavicini Roger és eő Nagysága Vay Eulália asszony, a kurittyáni Birodalmokban híven és pontosan szolgált, ezennel erősítem; de most, minthogy másutt is szerencsét próbálni törekszik, mellyért a kegyes olvasók szabadon eresszék őtet. A nagy tekintetü tisztelető urak pedig, vagy ezeknek tisztjei, szolgálatot advan neki kegyeikbe, mint józan iletőt fogadják őtet."

Az ajánlólevélnek nem sok hasznát vette és hosszas bujkálás után Rimaszombatra ment, hol beállt kőfaragólegénynek. 1852-ben, rövid egymásután elvesztette szüleit, anyja tüdővészben halt meg, úgy látszik Izsó már a szülői házból hozta magával a betegség csíráit, mely később neki is halálát okozta.

* * *

Vajon az imádott művészet után való vágy, vagy csak családi összeköttetések játszottak közbe, hogy Izsó ép a kőfaragást tanulta ki, nehéz lenne megmondani.

Jakowetz Antalhoz, a derék tamásfalvi sváb kőfaragóhoz kerül, kinek telepe ott állott,,, ahol ma a zsidó templom épült az ágost. h. ev. templom szomszédságában s a pirosarcú, szőkefürtű ifjút, volt guerilla-tisztet mintha most is látnók, amint a deszkabódé bejárata előtt szemeit törülgetné abban a félelemben, hogy a katona uralom elővezetteti."[12] 1856 áprilisáig dolgozott Izsó Jakowetznél. Ezt tanusítja az alanti bizonyítvány.[13]

---

[11] IHOL
[12] Farkasfalvi Imre: adatok Ferenczy szobrász életéhez. M 1906.
[13] IHOL

Zeugniss.

Unterzeichneter bestättiget hiemit, dass der Steinmetz Geselle Nikolaus Isó von D. Horváth aus dem Borsoder Comitat gebürtig von 4t September 1852 bis gegenwärtig bei mir in Arbeit Standt und sich wahrent der Zeit geschikt treu und fleissig sich verhilt so dass ich ihn Jedermann auf das beste anempfehlen kann.

Rimaszombath, den 10t Aprill 1856.

Anton Jakowetz
Steinmetzmeister

Jakowetz mester elszámolási könyvében[14] Izsó 1852-től szerepel 16 elszámolási lapon,[15] de nyilván már 1851-ben is ott inaskodott és úgy látszik, hogy a bizonyítvány a segédi minőségről szól csak.

Jakowetz fennmaradt munkakönyvéből képet alkothatunk magunknak arról, hogy mi volt az a munka, amit az egykori sárospataki diák és a szabadságharcban a hazáért vérzett fiatal vitéz végzett. Szerepelnek fejkövek, sírkövek, emléktalapzatok, házakra párkányzatok, ablakkeretek és kapubélletek stb.... Munkabére nem volt több, mint a többi kőfaragólegényeké, napi 2 forint 30 kr. az utolsó évben. Művészi ösztözést mesterétől nem, legfeljebb az „anyag"-tól, a kőtől kaphatott, amivel közvetlen érintkezésben volt állandóan, s melynek minden csínját-bínját megismerte. A munka többnyire durva kőfaragás, Izsó sokszor a környékre is kiment egy-egy munkát elvégezni, de, hogy ekkor is már meghaladták képességei a közönséges kőfaragást, bizonyítja, hogy ha az öreg Ferenczyben egyszer-egyszer a rimaszombati halódás alatt felpislogott a régi alkotókedv, akkor Izsót kérte segédül. Dolgozott Miks Ferenc építész számára is.[16]

Hogy Izsóban volt magasratörés, hogy nem elégedett meg a kőfaragással, hanem művészibb célok is vezették, bizonyítja a hagyatékában fennmaradt bizonyítvány,[17] Plachy Ferenctől,

[14] Eintragsbuch für mich. Anton Jakowetz, 1845.
[15] Szmrecsányi M.: I. m.
[16] Farkasfalvi Imre: Adatok művészetünk történetéhez. M. 1908.
[17] IHOL

a Képzőművészeti Társulat első titkárától, aki maga is művész kedett, ha nem is sok sikerrel.

Alólirott bizonyitom, hogy Borsod megyei D. Horváth születésü Izsó Miklós Rimaszombat városa által felállitott rajzodába három év lefolyta alatt pontosan bejárt és számtalan tanitványok közül különös kitüntetésben a rajznak mindennemü ágaiban részesült, főleg megemliteni szent kötelességemnek tartom, a nevezett egyén az alakok szabályszerü letételi, s a dolgot valódilag értelmező eleven hü felfogási tudását, — mellyeknek további kimüvelését a müvészet szerető pártfogóknak őt, azzal az emberszerető bizodalommal a tapasztalati világba bocsátom, hogy természeti hajlam további kimüvelésében müvészet rokonsági hévvel őt ápolandani nem mulasztják — reménylem.

Kelt RimaSzombat majus 10-én 1854.

Plachy Ferenc
rendes tanár

Úgy látszik, Izsó megragadott minden alkalmat, ami a művészethez közelebb vihette és ha nem is tételezhetjük fel, hogy a „rajzoda" tanításából sok hasznot húzott, az, hogy első volt a többiek között, bizonyára serkentette.

Sokkal fontosabb és kultúrtörténeti szempontból sokkal izgatóbb kérdés Izsónak Ferenczyvel való kapcsolata. Ferenczy 1847-ben telepedett le Rimaszombaton, fáradtan a harctól, a balsikerektől és a megnemértéstől. Ekkor már csak nagyritkán dolgozott. Meller Simon, Ferenczy monografusa írja,[18] hogy a „Kazinczy és Kölcsey mellszobrait, melyeket a szabadságharc előtt abbahagyott, 1850 nyarán Rimaszombatba hozta, s ott a kerti házban dolgozgatott rajtuk. Kevés kedvvel, mert azok még halálakor is befejezetlenek voltak. Öccse a félig kész bustékat elküldte az Akadémiának; az befejezésüket Marsalkó szobrászra bízta. Kazinczy 1859-ben elkészült, s a merev és durván kimunkált szobor ma az Akadémia üléstermében látható. Kölcsey mellképe ma is befejezetlen, s Ernszt Lajos gyüjteményébe került." Kazinczy szobrát Divald szerint[19] az Akadémia Izsó Miklós dícsérő nyilatkozata után szerezte meg. Ezeken tehát ne keressük Izsó közreműködésének nyomait.

[18] Meller Simon: Ferenczy István élete és müvei. Budapest, 1906. 353. old.
[19] Divald Kornél: A Magy. Tud. Akadémia palotái és gyüjteményei. 71. old.

Meller könyvéből tudjuk meg azt is,[20] hogy Jánosiban, a Szathmáry Király Pál kertjében álló, az ötvenes években Ferenczy által tervezett emléken „az olajkoszorúkkal díszített kőtalapzatot Izsó faragta". A munka, melyre Izsót Ferenczy felhasználta, művészileg nagyobb igényű a tamásfalvaiaknál,de önálló művészi tevékenységre itt sem nyílt alkalma.

1856 május 3-ról való a mester ajánlólevele.[21]

Bizonyitvány.

Alól irt, bizonyitom, hogy D. Horváthi születés Isó Miklós úr 1853 Márzius hó 16-ától 1856 év Márzius hóig és igy három egész éveken át nálam a képfaragást gyakorlotta, s mint ügyes és szorgalmas ember ajánlom a Müvészet pártfogóinak kegyeibe.

Kelt Rimaszombath 1856 május 3-án.

Ferenczy István
képfaragó.

Bár elég szűkszavú, különösen ha tudjuk, milyen bőbeszédű Ferenczy leveleiben, mégis egy ajánlás, mely már nem annyira a kőfaragólegénynek, mint inkább a már-már megnyilatkozó művésznek szól, hisz a „Művészet pártfogóinak kegyeibe" ajánlja őt. Izsó egész életében nagy szeretettel nyilatkozott Ferenczyről és szívesen vallotta mesterének.

Rimaszombati éveinek kedves megnyilatkozásai azok a kis jegyzetek,[22] melyekben talán Ferenczytől ösztönözve, esztétizál és művészettörténeti jegyzetet csinál magának. Jelszó gyanánt felsóhajt, hogy „az élet oly rövid, és az általunk gyakorolt mesterség olly hosszas tanulást kiván". Nem tudjuk, hogy a Ferenczy könyvtárában lévő Sulzer-féle Theorie der Schönen Künste-ből meríti-e ismereteit, vagy a serkei nagybácsi, Almási-Balogh Pál, az esztétikus pap ösztönzéséből fakadtak-e, de szép lélekre vall, hogy Izsó, ki a kőfaragás után sosem vette szívesen kezébe a tollat és pláne, sose volt nagy stiliszta, szabad idejét

[20] Meller S.: I .m. 359. old.
[21] IHOL
[22] IHOL

ilyesmivel töltötte. Találunk egy kis füzetet német szavakkal is, talán már ekkor foglalkozott a gondolattal, hogy Bécsbe vagy Münchenbe menjen.

1856-ról szól Ferenczy ajánlólevele, ekkor Izsó 25 éves. A legtöbb művész ebben a korban már alkotóképességének tanújelét adja. Mi maradt Izsótól?

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1875-ben Izsó műveiből rendezett emlékkiállításának katalógusában[23] szerepel a 35. szám alatt „Izsó Miklós legelső művének főszöntvénye (nagyatyjának domborművű arcképe)".

A Szépművészeti Múzeum Izsó-gyüjteményében szerepel egy medaillon gipszből (17:17 cm.), melyet mint „a művész nagyatyja" könyvelnek el. Szmrecsányi[24] is hajlik arra, hogy ebben tényleg Izsó nagyatyját, Szathmári Mihály zsipi rectort lássa. A magunk részéről ezt a felfogást nem fogadhatjuk el. Szathmári Mihály ugyanis 1856 március 1-én halt meg 80 éves korában és nem tételezhetjük fel, hogy Izsó ekkor már ilyen művészi képességekkel rendelkezett volna. Pedig a medaillon egész biztos élet után készült. Hajlott orrú öreg bácsit látunk hajtókás gallérban és kabátban, tisztán mintázott profilja finom összhangban van a köralakú kerettel. Szemei mélyen ülnek, alattuk az öregség táskás redői. A száj körüli mély ráncok, a bajusz alatt besüppedt ajkak a fogatlan öregségre mutatnak, — mind olyan jegyek, melyek okvetlen az élet gondos megfigyelését mutatják. A meggyőző megjelenítés magasfokú művészi tudást igényelt és csak a haj kezelésében érzünk némi fogyatékosságot, amivel néha Izsó későbbi művein is találkozunk. A medaillon tehát az ötvenes évek végére tehető.

Ferenczy műhelyében készült apró márványemléktárgyakról is tudunk. Ilyenre céloz egyik barátjának, Terhes Barna ref. lelkész levele:[25] „szegény anyám asztalán a vörös-

[23] Az Orsz. Magyar Képzőművészeti Társulat által néhai Izsó Miklós hátrahagyott műveiből rendezett kiállítás jegyzéke. 1875.

[24] Szmrecsányi: I. m.

[25] IHOL

márvány sótartó, mit még Rimaszombatban ajándékoztál nekik — naponként fenntartja emlékedet."

Közelebb áll a kőfaragáshoz, mint a szobrászathoz Nyugvó oroszlánt ábrázoló szobrocskája, melyet a Rimaszombati Egyesült Protestáns Főgimnázium letétjeként a rimaszombati múzeum őriz. A szobor anyaga gipsz, hossza 38 cm. Talapzatán elől felírás: „máj. 4. 1853". Bizonyára valamilyen vándorcirkusz járt Rimaszombaton és Izsó nem szalasztotta el az alkalmat, hogy az oroszlán megmintázásával próbálkozzék. A friss megfigyelésre valló részletek élet utáni mintázásra vallanak. Ez az első dátummal jelzett műve, mely ez alkalommal kerül első ízben közlésre.

De a rimaszombati évekből már ismerünk nagyobbigényű munkákat is. Másik jelzett és datált műve, mely eddig ismeretes, 1853-ból, a gömörmegyei múzeumban (Rimaszombat) „Alvó gyerekfej" gipszből.[26] Mesterének, Jakowetz Antalnak kisfiát ábrázolja „5 éves korban dec. 21 185..." A kis modell arcvonásait alvás közben leste meg a meglepetésnek szánt szoborhoz. Szinte minden hiba nélkül birkózott meg a nehéz feladattal, hisz minden éles vonás, kiugró forma nélkül sikerült életet önteni a kis gipszfejbe. Pedig ekkor még nem tanult „modellirozni" és amit adott, az veleszületett.

Szintén a gömörmegyei múzeum őrzi és hasonlóképpen Izsó egykori mesterének, Jakowetz Antal unokájának ajándékaként került oda, Ariont delfinen lovagolva ábrázoló kis szobra. Szökőkút díszítésére tervezte Izsó. Szmrecsányi[27] írja, hogy Strobl Alajos szerint a rimaszombati múzeumban volt egy azonos tárgyú rajz Izsótól és az alatta lévő versike Ferenczyhez szólt; e szerint az ösztön Ferenczytől származik. Fel is tételezhető, hogy a fejlett kompoziciójú szoborcsoportot

[26] Szmrecsányi: I. m.
[27] Szmrecsányi: I. m.

valamilyen minta vagy metszet után készítette Izsó. Kisfiút ábrázol, aki bátran ül a delfin hátán, baljával annak fejébe kapaszkodva, míg jobbját fejéhez emeli, hogy így kémleljen a messzeségbe. A mozdulat megfogalmazása, az arányok meglepő biztonságot mutatnak, de a formák kissé elnagyoltak. Bármennyire is tisztelte és rajongott is Izsó Ferenczyért, az ő nyugodt, klasszicisztikus formanyelvének hatását hiába keresnők ezen a szobron.

Bizonyos szempontból előny lehet, hogy Izsó nem kényszerült fiatalon olyan befolyás alá, melyet később nehezen vetkőzött volna le, viszont ekkor már 25 éves és ha később nagy előnyt és vetélytársaival szemben fölényt biztosít is neki alapos mesterségbeli tudása, mégis túl hosszú volt az idő, amit a kőfaragásnak szentelt; fiatalsága legjava részét, a leggazdagabb és legfogékonyabb éveket, amelyeket már tanulásnak és alkotásnak kellett volna szentelnie. És a rimaszombati évekkel még nem szűnik meg a kőfaragás, a pesti, bécsi, müncheni évek a tanulás mellett ennek a jegyében folynak le és már mint elismert szobrász is kénytelen nálánál sokkal kisebb tehetségektől munkát vállalni, mert valamiből élni kellett.

Ugyancsak fiatalkori műve Kölcseynek a már említett Terhes Barna levelében szereplő mellszobra. A levél 1864 novemberében íródott: „. . . . . Piroska nővérem, Osváth Józsefné, a téthi szegényes parochiában commodja tetején kegyelettel őrzi első kísérleti mellszobrocskádat, mely Kölcseyt ábrázolja". Kegyelettel őrizni régi emlékeket szokás és ha figyelembe vesszük, hogy a levél 1864-ben kelt, úgy a Kölcsey-szobor keletkezését visszatolhatjuk a rimaszombati évekre, amit az is valószínűvé tesz, hogy Ferenczy is mintázott ekkor egy Kölcseyt és nyilván ez buzdította Izsót is kísérletre.

Úgy látszik, bőkezűen osztogatta barátainak apróbb faragványait, mert az idézett levél végén olvassuk, hogy: „Ne vedd

[5] IHOL

szerénytelenségnek, édes barátom, ha azon óhajtásomat fejezem ki előtted, vajha arczképeden kivül birhatnék én is valami emlékecskét tőled . . ." Sajnos, ezekből alig ismeretes valami, a régi családi emlékekkel beporosodtak és feledésbe mentek.

1856 márciusáig volt Izsó Rimaszombaton, mint ez Ferenczy ajánlóleveléből kitűnik. Éreznie kellett elhivatottságát. Otthagyja a kisvárost, abban a reményben, hogy Pesten, mint kezdő művész több megértésre fog találni. Keservesen csalódott. Bár a század közepén a megerősödő polgársággal a szobrászat polgári elhelyezkedése sokkal kedvezőbben alakult, Izsó, ki megelégedett volna a legszerényebb feladattal is, ki megszokta, hogy igényeit a végsőkig lefokozza, annyi munkát sem talált, amennyi a mindennapi kenyérhez szükséges lett volna. Állítólag ő csinálta a Lánchíd jobb és bal oldalán lévő kis épületek kőfaragómunkáit „s ez már az ambicziózusabb feladatok egyike volt".[29] A szabadságharc leverését követő lelki depresszió ólmos ködként nehezedett a magyar fővárosra, állami megbízások nem igen voltak és a kezdő, névtelen Izsó nem is számíthatott ilyenre, magánosok megbízásaikat derűsebb időkre tartogatván, nem hogy tehetségét megillető feladattal látták volna el, de még kőfaragómunka sem akadt mindig számára. Barátaira és rokonaira utalva, máról holnapra élt és keserves levelekben panaszkodik. Unokabátyja, Balogh Béla közben is járt érdekében nagybátyja, Szathmáry Pál borsodmegyei főmérnöknél[30] (1857 július 26-i levél Harmaczról), de a levelek hangja kétségbeesett marad és a pesti helyzet tarthatatlannak látszott.

Pesten véletlenül összetalálkozott Balogh Zoltánnal, ki a költészetet „művelte", bemutatta Sárossy Gyulának, kinek lakása (a régi Luky-ház földszintjén) volt a fiatal írók, zenészek, művészek találkozó helye, ezek látván kétségbeesett helyzetét, tőlük telhetőleg segítették, hogy Bécsbe kijuthasson.

[29] Szana T.: I. m. 13. old.
[30] IHOL

Nem volt mit vesztenie, elment Bécsbe, hol az idegennyelvű nagy város fogadta nyüzsgő életével a disznóshorváti magyar fiút, kinek nyelve egész életében nehezen hajlott a német szóra. Nem kallódott el a sors különös kegye folytán, mindig a legjobbkor jött a bíztatás, hogy egyetlen kincsét, életkedvét és tehetségében való hitét ne veszítse el.

Röviddel azután, hogy Bécsbe jut, bekerül Johann Meixner akadémiai szobrász műhelyébe segédnek. Megvan a mester által kiállított bizonyítvány:[31]

Zeigniss.

Der unterfertigte bezeiget hiemit, dass Herr Nicolaus Isó vom 7t Otober 1857 bis zum letzten Maj 1858 beidemselben beschäftigt war, und wehrend dieser Zeit besonders fleissig, geschickt und Solied sich verhalten hat, und dem gefertigten verpflichtet Ihm in diesen Eigenschaften vollkommen zu empfehlen.

Wien an 5t Juli 1858.

Johann Meixner
akad. Bildhauer Wien.

Az „Epizodok"-ban leírt jelenetnek, mely Izsó kalandját a bécsi rendőrrel mondja el, ki beszólt a műhelyébe, mert vasárnap kalapálást hallott, s megtudván, hogy a szép szobrok Prágába, szülővárosába kerülnek, szemet húnyt a rendzavarás felett, annyiból sem adhatunk hitelt, mert tudomásunk szerint sem Meixnernek, sem későbbi munkaadójának, Hans Gassernak egy prágai templomban sincs Mária és két angyal szoborcsoportja. Az viszont sokkal valószínűbbnek látszik, amit arról mesél, hogy Izsó újszerű kifaragási eljárásával mennyire megdöbbentette a segédeket, mert hisz Izsó, Ferenczynek Canovától átvett új pontozási eljárását leste el és így sokkal gyorsabban tudott dolgozni.

Meixnertől Hans Gasser műhelyébe kerül, ahol 1858 júniusától 1859 áprilisáig dolgozott és ez alatt az idő alatt „szorgalmasan és rendesen viselte magát".[32]

---

[31] IHOL
[32] IHOL Gasser bizonyítványa.

A Gasser-mintázta Széchenyi mellszobrot Izsó faragta márványba. Többször kimegy Döblingbe, hogy Széchenyi vonásait élet után figyelhesse meg. Kiss József festőtől van a Fővárosi Képtárban egy 57.5×46 cm.-es kis kép (1860), mely Izsót Döblingben ábrázolja, amint ép a Széchenyi-szobron dolgozik. A képen szerepel rajta kívül a karosszékben ülő Széchenyi és felesége. Izsónak ezt a munkáját a nyilvánossággal a Vasárnapi Ujság bécsi levele közli.[33]

„A szobrot Isó Miklós hazánkfia faragja. Ismét egy jeles tehetség, sokra, nagyra hivatott ifjú, kinek Magyarországban tán csak most hallják először hírét. Isó már évek óta képezi magát Bécsben a hírneves Fernkorn és Gasser uraknál, kik ez ifjú ember jövőjéhez a legszebb reményeket csatolják. Jelenleg szünóráiban egy „Lendvay-emlék" rajzán dolgozik, melly, ha kivitelében olly tiszta lesz, mint a millyen merész és nemes conceptiójában, ragyogóan fogná megnyitni pályáját, mint önálló művészét. Bocsásson meg Isó úr, hogy titkát elárulám, de,... idején hallgatni ezüst, idején szólni pedig arany, mondja a példaszó. Isó ur a mai időben megfoghatatlan szerénységénél fogva tán még sokára lépne fel tervrajzával... addig pedig megint a nyakunkba katonaszobroznak egy Lendvay-t...; quod Dii benigniter vertent! Bátor vagyok a tehetős magyarok hazafias figyelmét a tervrajzra felhivni, reménylem, nem vallok szégyent a talán kora lármával. — Isó tanitványa boldogult Ferenczynknek, a nagy mester által Budán mintázott „Kazinczy-, Kölcsey- és Kisfaludy-szobrokat" Rimaszombatban faragta!"

Az első szereplés a sajtóban! Elég bőbeszédű, sőt, határozottan biztató, ha adatai nem is hitelesek. Tudjuk, hogy Ferenczy említett szobrait nem ő fejezte be és Fernkornnak sem volt „tanítványa". Itt még mint „Isó" szerepel, maga is így írta alá nevét a Lendvay-szoborpályázathoz beküldött fényképen. Csak később változtatja át nevét a magyarosabb hangzású Izsóra. Egyúttal értesülünk arról, hogy a „Lendvay-emlék"-en dolgozik. A gyüjtést Tomori Anasztáz vezette, az írók és színészek mecenása és az egykori híres színész szobrát főkép női rajongói áldozatkészsége hozta létre. Az önbizalom Izsóból nem hiányzott, ha mint nagyon is kezdő, egész alakos állószobor készítésére mert vállalkozni. A Vasárnapi Ujság örömteli üdvözlése

[33] VU Bécsi levél. 1859 jan. 24.

kissé korainak bizonyult, mert Izsó ekkor még papiron sem nyujtotta be a tervet. Barátja, Sárossy Gyula 1859 febr. 5-én kelt levelében[34] írja, hogy „már elmult ugyan a rajzterv beadásának ideje, de rád nézve Tomori meghosszabbitja azt folyó hó 18áig, mikorára nem a minta, hanem csak a tervrajz Tomori Anasztáz lakására (Uri utca 1ső szám 1ső emelet) okvetlenül beküldendő. A Katona szobrát láttad a Nemzeti Szinház előtt, hasonlólag bronzból kell lenni a Lendvaynak is." Ezzel Izsó 28 éves korábanban megindul a közszobrok csábító, de veszélyes útvesztőjén, ahol már az első lépést is balsiker követte (a Lendvay-szobrot Dunaiszky László készíti el) és ahol annyi fájó mellőzés és csalódás érte. A Lendvay-emlék vázlata hiába várta a kivitelt és ehhez a bírálatnak nem is kellett rosszakaratunak lennie.

A Szépművészeti Múzeum fényképgyüjteményében[35] van egy régi, fakult fénykép, melyet Ludwig Angerer bécsi fényképész készített. Lendvay Márton állószobrát ábrázolja és alul egy aláírás: „Isó Miklós képfaragó".

Hasábos talapzaton, melynek síma felületét két helyen töri meg profilálás, áll Lendvay. Tartása kényelmes, lépő állás, jobb lábát alul lépcsős, pillérszerű támaszra teszi, melyet virágkoszorú és maszk díszít, utalva arra, hogy az ábrázolt színész. Első pillantásra szembeötlik az állás bizonytalan volta, szinte rogyadozik. Az alsó test aránytalanul széles, az alsó lábszárak túl rövidek és egyik láb sem hordja a test súlyát, ez adja a bizonytalan benyomást. A szobor legjobb része a fej, melyben pátosz, szenvedély van. Egészben, a szobor bizonyítéka annak, hogy még túl fiatal volt ilyen feladatra, még sokat kellett tanulnia és dolgoznia, míg megérett nagy feladatok megoldására.

* * *

Baráti ajánlás, a véletlen szerencse vagy a közös magyar sors összehozta Izsót a Bécsben élő magyar technikus ifjú-

[34] IHOL
[35] M 5/a. lelt. sz. 25.716.

sággal. És míg a Vasárnapi Ujság felhívása[36] Izsó érdekében minden visszhang nélkül hangzik el, a fiatal magyar fiúk zsebpénzükből, apró kényelmekről és örömökről lemondva, adták össze a pénzt, hogy náluknál idősebb barátjukat művészi vágyai városába, Münchenbe küldhessék tanulni.

A Bécsben élő magyar fiúk krajcáros egyletet alapítottak, hazafias céllal. Vezérük Szily Kálmán volt, ő képviselte a kapcsolatot a Münchenben élő Izsó és a bécsi fiúk közt és később is, Pesten, mindig jó szívvel és jó tanáccsal és tőle telhetőleg pénzzel is támogatta. Leveleinek hangja a „szerető barát"-é, ki mindig kész segíteni és vigasztalni, „szíves felköszöntő"-t írni névnapkor és hűségesen beszámolni a pénzküldeményről, mely, ha ebben a hónapban csak 40 bajor forint, hát a jövő hónapban 50 lesz és mivel „München körülbelül olcsóbb mint Bécs; akkor ugy hiszem kissé összehuzva, de tisztességesen kijöhetsz".[37] „Ujévi ajándékul elhatároztuk, hogy neked a Vasárnapi Ujság és Politikai Ujdonságok czimü lapunkat küldjük... Legalább értesülve léssz hazánkról 's reményeinkről."[38] És a kedves ajándékot betetézi az újévi bíztatás, hogy ne féljen, ők nem feledkeznek meg róla, „mert először mi nem pártfogóid, hanem segitő barátaid és mi nem mágnások vagyunk, kik olly sokszor fitogtatásból tesznek valamit, hanem ollyan fiuk, kiknek elvök: „a haza minden előtt". Téged segiteni pedig véleményünk szerint egy részben: honi ügy."[39]

Izsó pedig szorgalmasan beszámol és nemcsak az aggódó „pénzeddel mint jősz ki, elég-e, nem-e szenvedsz szükséget?"[40] kérdésekre jön felelet, hanem arról is ír, hogy mit tanul, mik a tervei. A vérbeli naturalista művész már ekkor kiütközik belőle és hiába bibelődik három hétig is a Medici Venus eszményi szép formáinak másolásával, a hideg gipsz minta nem kerül

[36] VU 1860 január 15.
[37] IHOL Szily Kálmán levele Izsóhoz. Bécs, február 12. 1859.
[38] IHOL Szily Kálmán levele Izsóhoz. Bécs, január 1. 1860.
[39] IHOL Szily Kálmán levele Izsóhoz. Bécs, január 1. 1860.
[40] IHOL Szily Kálmán levele Izsóhoz. Bécs, február 28. 1860.

közelebb lelkéhez. Helyes érzékkel írja, hogy számára sokkal jobb gyakorlat, ha az élő emberi testről kell mintáznia, de abban az időben, a müncheni akadémia tantervében ez csak kétszer szerepel hetenként.

1860 tavaszán úgy látszik egy Kazinczy-szobor foglalkoztatja, kéri bécsi barátaitól Kazinczy életrajzát. De bizonyosat a pályázat ügyében nem tud és Ghiczy Géza, ki a krajcáros egylet ügyeit Szily távollétében intézi, csak azt írhatja, „hogy itt azt beszélik, miszerint a munkát minden pályázás nélkül Fernkornra fogják bizni. Azon megjegyzéssel közlöm e hirt, hogy a magyar lapokban erről mostanig mint bizonyosról nem volt említés téve, ennélfogva meglehet, hogy az egész csak mende-monda; ha talán a pályázatra készültél, 's egy modellt akartál volna készíteni azt minden esetre jó lesz ugy hiszem igy beküldeni külömben leg biztosabbnak tartom még egy ideig várni mig az ember biztosat mondhat az ügyben".[41] A tanév már vége felé jár és Szily Kálmán azt tanácsolja: „ha van terved 's igy mintád készen, irdd le vagy küldd el nekem 's én Pesten az illetőknek előmutatnám. Hanem minden esetre legczélszerübb lenne, ha magad vinnéd Pestre. Talán valaki még pártodat fogja?"[42]

A Kazinczy szobor-ügyből nem lett semmi, de mielőtt az első évét az Akadémián befejezte volna, felbuzdulva eredményein és előmenetelén, felajánlja művészi képességeit technikus barátainak, hogy nekik nagylelkű ajándékozást tegyen lehetővé, magának pedig hírt és dicsőséget szerezzen. Ugyanis Izsó felajánlja, hogy Gasser Széchenyi mellszobrát, melyet a Széchenyi-család számára Bécsben, Gasser szolgálatában már egyszer kifaragott, márványban elkészíti. Szily válaszlevele[43] sok érdekeset mond:

[41] IHOL Ghiczy Géza levele Izsóhoz. Bécs, április 3-án.
[42] IHOL Szily Kálmán levele Izsóhoz. Bécs, május 1. 1860.
[43] IHOL Szily Kálmán levele Izsóhoz.

Bécs május 860.

Kedves barátom Miklós!

Folyó hó 7-ikéről kelt leveledet vagy is inkább az abban foglalt javaslatodat a Széchenyi mellszobor tárgyában legjobbkor vettem; ugyanis épen gyüjteni kezdtem az országos szoborra és már csinosan is voltak aláiróim, midőn szép eszmédet, melyért a fiatalság neked őszinte köszönettel tartozik, olvasám. Én rögtön elhatároztam magamban, ez ügyet, a mennyire tőlem telik, pártfogolni és az országos szoborra gyülő pénzeket neked adni által, hogy nemes szándékodat kivihesd; mert az általad elkészitendő Széchenyi mellszoborból következő igen fontos előnyöket láttam eredni:

1.ör Neved hiresebbé lesz és a hon nagyjai előtt munkádat Széchenyihez méltón készitve el, hirnevet szerzesz.

2.or Nekünk, technikusoknok is igen nagy előnynyel kinálkozik ajánlatod, ugyanis mi igen csekély összeggel az akadémiának nagyon szép és becses ajándékot tehetünk.

Ez előnyöket a fiatalság előtt fejtegetve, igen hamar kinyertem beleegyezésöket és az ügyet ők is örömmel fogadták. Erre egyenest az Akadémia titoknokához, Toldyhoz fordultam és megkértem, tudósitson valljon az Akadémia ajándékunkat elfogadhatónak találja-e. Erre a levelemre jött válaszképen az a tudósítás, melly a Vasárnapi Ujságban is állott, miszerint az „Akadémia a technikusok által fölkéretett, Izsó Miklós jelenleg Münchenben lakó szobrász hazánk fia által készülendő Gasser féle Széchenyi-szobrot elfogadná és termeinek egyikében fölállittatni méltóztatnék. Az Akadémia elfogadja a lelkes ifjuk ajálatát 's köszönő levelet intéz hozzájuk.

Mikor a dolgok már ily formán tisztán voltak, elkezdtem tüzzel vassal gyüjteni. Gyüjtésem eredménye 200 osztrák forint lett, mi azonban csak junius 5én lesz befizetendő. Mi tőled kedves Miklósom! nem kivánhatjuk és nem is kivánjuk, hogy ily nagy munkán kedvünkért ingyen fáradozzál, hanem adunk szives ajánlatodért, a mit adhatunk. A márványra, modelre és egyebekre számitásod szerint legfelebb 100 forint kell és igy a 200-ból neked is marad 100 frt, a mit a szünidők alatt igen fogsz használhatni; mi ugyanis a mi befolyásunk van rá, jövődre nézve ezt határoztuk. Most egész Augusztus végéig fogod tőlünk kapni havi pénzedet, akkor Szept. és Oct.re, a mikor nincsenek előadások, élj a Széchenyi szoborra adandó 100 osztrák forintokból. És Novembertől kezdve ujólag küldjük havi pénzedet, mert utánajárásunknak sikerült számodra még a jövő évet is biztositani. Azt hiszem, igy elérted azt a mire vágytál. Münchenben bevégezheted e két év alatt tanulmányaidat és aztán jövőd tőled függ. — De térjünk vissza a Széchenyi szoborra. Leveledben ugyan nem irtad, de azt hiszem, magától értetik hogy a mellszobrot carrarai márványból fogod készitteni, 's ezt én az Akadémiának már meg is irtam. Tehát a szobor mindenesetre carrarai márványból legyen. Másik föltételül azt irtam az Akadémiának, hogy f. é. September hónapban már készen lesz és le is jut Pestre. Te ugyanis 3 hónapi időt gondoltál elkészitésére. És ez ezzel a terminusssal meglesz.

Mihelyt az aláirott 200 forint be lesz fizetve, rögtön küldöm neked, hogy márványt vehess és elkezdhesd munkádat. Gassertől egy gypsöntetet már vettem és el is küldtem czimed alatt. Remélem már megkaptad. A gypsz-

mellszobor 20 frt-ba és a pakkolás, elküldés 15 ft-ba került és igy összesen 35 ftba; 65 forint marad még a márványra és czirkalmi képletekre. Nem tudom elég lesz? Vehetsz-e carrarai márványt? Ha nem lenne elég, Pótold a te 100 forintodból, téged azután majd kielégitünk utóbb ha pénzünk lesz.

Kivánok kedves Miklósom! sok türelmet és kitartást. Ugy tekintsd e munkát, mint ollyat, melytől jövőd nagy részben függ. —

A mi a Psychét illeti, igen köszönöm baráti megemlékezésedet. Küldd csak akárhogy, mindig igen szivesen veszem.

Jelenleg küldök 40 bajor forintot. Hiába pajtás! most nem telik több. Vigasztaljon az, hogy még a jövő esztendőre is biztositva vagy.

Irj a Széchenyi szobor ügyében részletesen Téged őszintén szerető barátodnak

Szily Kálmán

A szoborra szorgalmasan gyűlik a pénz, Szily hűen beszámol a levelekben, bizakodik. „Szorgalmat és kitünő vigyázatot a szobor faragásánál nem is ajánlok, mert tudom, hogy a nélkül is el fogsz mindent követni".[44] De nemsokára már búcsúzik is Bécstől és a krajcáros egylettől Szily, tanulmányait befejezte, Budára kerül, így Ghiczy Géza is, bizony az utódok nem fogják olyan szeretettel Izsó ügyét támogatni. Igaz, hogy a Széchenyi-szobor sem lett kész az ígért határidőre, szeptemberre, hanem csak novemberre, de a havi pénzek Bécsből mind bizonytalanabbul érkeznek és Izsó sokszor esik kétségbe, mikor itt is, ott is kénytelen kölcsön kérni, tele van adósságokkal. Panaszkodik Szily Kálmánnak, ki hiába meneszti a leveleket Bécsbe, a magyar fiúknak sincs bőven, de bíztatja, hogy „ha egyszer a Széchenyi szobor, föltéve ha jól sikerült, be lesz mutatva igen nagy reményem van, itt Budán pesten szerezhetni pártfogókat".[45] Ahogy közeledik az év vége, annál ritkábbak és kisebbek a pénzküldemények. Nem kell csodálkoznunk, ha Izsó kishitű lett. De Szily kitartásra inti, mert, ha „elnyomva a kétségbeeséstől, Münchent odahagynád, magad vágnád be jövőd utait, azért maradj, mert biztathatlak a pártfogásra nézve szép kilátásokkal".[46]

[44] IHOL Szily Kálmán levele Izsóhoz. Bécs, június 15. 1860.
[45] IHOL Szily Kálmán levele Izsóhoz. Buda, november 16. 1860.
[46] IHOL Szily Kálmán levele Izsóhoz. Buda, december 10. 1860.

A Széchenyi-szobor novemberben Pestre érkezett, Szily Kálmán ajánlólevél kíséretében átadja az Akadémiának és büszkén írja Izsónak, hogy a legközelebbi havi ülésen „Széchenyink fel leend a teremben állitva, 's ekkor jő ügyed ott szóba. Pártfogoltatásodra nézve, minden jót várok, mert a szobor nem csak a tagokat, de Dunaiszkyt is igen meglepte és általános elismertetésben részesült".[47] A napilapok is[48] dícsérőleg emlékeznek meg a szoborról és felemelik szavukat, „hogy sokat igérő tehetsége ki fejlesztésére és külföldön müvelésére a nemzet áldozatképes fiai segédkezet nyujtsanak. Ily kiváló müvészi erő megmentése valóságos nemzeti nyereségnek lenne tekinthető, s pedig, ha e gyámolitás elmarad, Izsó a kellő anyagi eszközök hiányában kénytelen lesz vésőjét szögbe dobni. Mi e czélra a Mátyás szobor, Megyeri-emlék féle s több ily apróceprő heverő pénzalap fölhasználását a legkorszerübbnek vélnők". — A hűvös csillogású carrarai márványszobor ma is ott áll az Akadémia heti üléstermében. Rajta a jelzés: H. G. után I. M.

A Széchenyi-szobron legfeljebb Izsó kitűnő márványtechnikáját látjuk, de önálló elgondolásról nem beszélhetünk. De az 1860-as év tavaszán kezd Izsó először a gondolattal foglalkozni, hogy régi kedvenc tervét és célját megvalósítsa, először veszi tanulmányainak tárgyát, otthagyva a Psychék világát, a magyar népéletből.

Balogh Bélától, a harmaczi paptól magyar inget és gatyát kér modellirozáshoz, ki szeptemberben küldi is a kért holmit, amely „annyival hitelesebb, mivel már használatban volt".[49] A divatos magyaros viselettel az erszény is meglapult, ezért késett a küldemény. Az eszme megvan, csak érni, forrni kell hagyni, hogy megszülethessenek a táncoló parasztok. Hamarosan megfogalmazza első népéleti szobrát, a „Puszták furulyá-

[47] IHOL Szily Kálmán levele Izsóhoz. Buda, december 10. 1860.
[48] PN 1860. dec. 6.
[49] IHOL Balogh Béla levele Izsóhoz, Harmacz, 1860. Sept. 20.

sát", melyet márciusban Pestre küld Szilynek és április végén kiállítanak a műtárlaton. „... hogyha a mütárlatban kitehetnéd eladás végett, mint már egy levelemben irtam, ez kezdete lesz a magyar népéletből vett szobrászatnak, mivel tudom, hogy ezen nemü munka még nem jelent meg. Az egész nem nagy, ülve tizenegy hüvelyk magas. Tulajdonképen azon magyar példabeszédet (a pusztában elhangzott szót) ábrázolja. Mélán ül a pásztor hü kutyájával, midőn a távolból lármát hall. Hirtelen félre tekint. Tudod, mi adott okot, eszmét a készítésére? azon gyönyörü irat, mivel te a Széchenyi-szobrot átadtad az Akadémiának midőn én ezt olvastam, reményteljes örömök szálltak felém, jövőmről szépet álmodozva: midőn igy gondolkoznék, hirtelen azon szomoru igazságra bukkantam, hogy hátha a pusztában elhangzott szó lesz. Ez az alapeszme, miből a Juhász keletkezett . . ."[50]

A szobor három példányban ismeretes. A műtárlaton szerepelt Marienglasból van, stearinnal beeresztve, Szilynek egy liliomszínű készült, a harmadik a krajcáros egylet pénztárosának, Szmrecsányi Jánosnak, hálaképpen fáradozásaiért.

A furulyázó pásztor az első magyar népi tárgyú szobor. A hajdani Műegylet kiállításán (egykori Diana-fürdő épülete) állították ki, és a Társulat 50 pengő forintért megvette, hogy aztán kisorsolásra kerüljön. Izsó és a szintén pályafutása elején álló Munkácsy voltak az elsők, kiket a Képzőművészeti Társulat pártfogásába vett. Izsó ezt lelkendező, bizakodó levélben köszöni meg.[51]

A Széchenyi-szobor sikerét követő bizakodás, a „Furulyázó pásztor" szerencsés sorsa a Műtárlaton nélkülözésekkel teli tavaszt jelent Izsónak. A krajcáros egylet pénzforrásai kimerülnek, a mindig segíteni kész Szily Budáról átkozza a percet, melyben utódai erélyességében és hazafiságában bízott.[52]

---

[50] Szmrecsányi M.: I. m.
[51] Dr. Pipics Zoltán: Emlékek társulatunk multjából. OMKTÉ 1929.
[52] IHOL 1861 március 21.

Szmrecsányi is írja[53] Bécsből, hogy az „itt élő fiatalság olly kevéssé tudja magáévá tenni ügyedet", hogy minden igyekezetére az a válasz: nincs pénz. Németül is ír Izsó hitelezőinek, melyben kezességet vállal. Hiába gyüjtenek számára még a győri papságnál is, adóssága egyre nő, hitelezői szorongatják, tanulásra, anyagra nincs pénze, hisz még a legszükségesebb is nehezen van meg. Végül azt a jó tanácsot kapja, hogy ha szerét teheti, szökjön meg hitelezői elől, menjen vissza Bécsbe, hol több a jóbarát és ismerős, több segítség is várható.

1861 márciusában hagyja ott Izsó a müncheni akadémiát. Végbizonyítványa:[54]

DIE KOENIGLICHE BAYERISCHE AKADEMIE DER BILDENDEN KÜNSTE IN MÜNCHEN

bezeuget hiemit, dass Izsó Nikolaus aus Disznósd Horvát in Ungarn die Akademie als Zögling der Bildhauerklasse während des Jahres 1859/60 und das I. Semester 1860/61 mit sehr grossem Fleisse besucht, bei vielen Fähigkeiten grosse Fortschritte gemacht und sich sehr lebenswurdig betragen hat.

München, den 21. März 1861.

Der Direktor — *als Sekretär der Professor*
M. Kaulbach — *M. Carriere*

Izsó müncheni éveit a nálánál fiatalabb magyar fiúk, gyerekmecenások tették lehetővé. S mikor a krajcáros egylet kasszája kiürült, máris jelentkezett új mecénás. A Győrvidéki Honvédsegélyző Egylet az új pártfogó. „A véletlen ugy akará, hogy midőn malyd nem egészen elhagyatva valék, talán már a kétségbeeséssel küzdöttem: vegyem a Győrvidéki Honvédsegélyző Egylet levelét" — írja Izsó.[55] Meghatódva emlékszik vissza, hogy a szabadság kivívásában éppen Győrött kapott sebet és szívesen küld hálája jeléül „a magyar életből fölvett szobrot". Az utolsó müncheni napok kétségbeejtő helyzetében, „az elhagyatottság az inség, a kétségbeesés

[53] IHOL 1861 ápril 6.
[54] IHOL
[55] IHOL Izsó Miklós levélfogalmazványa a Győrvidéki Honvésegélyző Egylethez.

társaságában" érkezett meg a segély, hogy ösztönül szolgáljon célja elérésében. Krisztinkovich Antal pénztárnok buzgólkodására a többi egylet is megmozdul és a győri 50 o. é. forinton kívül Izsó Nagybányának 35, Sáros megyének 42, Ung megyének 20 forintot köszön meg.

A müncheni évek a tanulmányok befejezését és a keresés, a tapogatódzás korszakának végét is jelentik. Kész művész, ki bízik tudásában és tehetségében, magabiztos és tudatos programmal megy tovább „... egyedüli czélom majd később a magyar történetből meriteni tárgyaimat, hogy igy magyar szobrászatunk legyen" — írja.[56] És ebben a pár szóban, mely nemcsak hazafias puffogtatás, hanem komoly meggyőződése is, saját maga megírja szobrászatának tragédiáját. A történetből és nem a népi életből akar magyar szobrászatot teremteni, nem tudva, hogy azt akaratlanul megteremtette, akkor, amikor a mindenkori plasztikai problémát magyar köntösbe öltöztetve, magyar érzéssel töltötte meg. A „történet", a közszobrok, sokkal inkább testvérei az akadémikus külföldi szobroknak, semmint éreznők rajtuk sajátos magyar voltukat. Ha azon az úton marad, amelyen ösztönével vezetve megindul, és melynek végső kiteljesedései a „táncoló parasztok", a maguk vázlatszerűségükben, hol a mozgás és életkedv oly utolérhetetlen erővel pereg, pezsdül, mint az újabb kor művészetében, talán csak Clodion örömtől részeg szatírjaiban, akkor nem maradt volna műve „pusztában elhangzott szó", fájdalmasan szép epizód a „m a g y a r" szobrászat történetében.

1861 őszén új pártfogót talál br. Eötvös Józsefben,[57] kinek feltárja helyzetét. Eötvös, ki ügyét nagyon a szívén viselte, gyüjtést indított érdekében és hathatósan támogatta.[58] Később is, az Akadémia szobordíszével kapcsolatban pártolta Izsót, de elsősorban a neves Halbigra gondolt, a fiatal Izsónak túl nehéz-

[56] IHOL Levélfogalmazvány a Győrvidéki Honvédsegélyző Egylethez.
[57] Lázár Béla dr.: Eötvös József művészetpolitikája. M. 1914.
[58] IHOL B. Eötvös József levelei Izsóhoz.

nek találta még a feladatot. A kapott pénz Izsó szükségletét csak részben fedezte, mégis Eötvös pártfogása nagy erkölcsi tőke volt és „szellemi téren kilátásokat nyújthat“... „mit ezentul inkább fogsz szükségelni, mint az anyagi támogatást“ — írja neki Balogh Béla,[59] egyúttal azt a tanácsot kapja, hogy jó lenne, ha további tanulás céljából Rómába vagy Párisba menne. Ez a tanulmányút egyelőre elmarad.

* * *

1862-ben Izsó visszajön Pestre. Hire megelőzte. Még Münchenben mintázta Juhászát és a köztudatban még ma is mint a „Búsuló juhász“ alkotója szerepel. Szokoly Viktor felveti a kérdést, hogy a londoni tárlaton mért nem szerepel Izsó és a magyar szobrászatot egyedül képviselő Dunaiszky műveire megjegyzi, hogy „mi mások hiányában meg lehetünk ezekkel elégedve de a külföld nem fog bennük gyönyörködni.“[60] Egyébként is szívén viseli Izsó sorsát, a Juhásszal kapcsolatban cikket ír róla és mint Izsóhoz intézett levelében írja[61] a Gombostű című folyóiratban „nehány meleg szavat“ intézne a közönséghez a sikeres gyüjtés érdekében.

A Juhász, mely először Izsó barátjánál, Balogh Zoltán lakásán volt kiállítva, hol az érdeklődők megnézhették,[62] június 15-től fogva az 1862-i tárlaton szerepel. Gschwindt gyártulajdonos vette meg, de a vételből per lett. Ugyanis Izsót egy ügyvéd felbíztatta, hogy miután a szobor olyan jól sikerült, az eredetileg kikötött összegnél többet kérjen érte. Alexi szobrász, Skalniczky építész és Telepy festész 2000 forintra becsülték a Juhászt, az ellenfél ügyvédje azonban be akarta bizonyítani, hogy csak 600 forintot ér. „Természetes, hogy még annyi értéke sincs oly ember előtt, a ki benne csak a kődarabot látja! de ki rajta a müvészetet, s mi több, a magyar müvészetet tisz-

[59] IHOL
[60] OT 1862 március 1.
[61] IHOL
[62] Balogh Zoltán: Izsó Miklós márványszobra. PN. 1862. 14. sz.

teli: az előtt e szobor nagy értékü."[63] A pert Gschwindt nyerte meg és a kínos pert nemes gesztussal zárta le: a szobrot a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

Közben Izsó arra is gondol, hogy a szobrot kisorsolja. Engedélyt kér a helytartótanácstól, hogy a „Magyar Pásztor"-t, melynek értéke szakértők becslése szerint 2—3000 forint, 5000 drb. 1 forintos sorsjegy kibocsájtása mellett kisorsolhassa. (1863 szept.) A befolyó összegből 1000 forintot jótékony és közhasznú célokra ajánl fel. Az ügyet a helytartótanács „véleményes jelentés végett" előterjeszti Pest város közönségéhez, mely azt a helytartótanácshoz pártolólag visszaterjesztette.[64] Izsó az engedélyt megkapja, de a kedvezőtlen körülmények miatt letesz a sorsolásról.

Nem csak a kínos pernek, melynek mozzanatairól a sajtó tájékoztatta a közönséget, köszönheti a Juhász népszerűségét. Teljes mértékben megfelelt a kor ízlésének. A közönség, melynek bibliája Petőfi volt, mely a zsánerképekben a magyar falu illusztrációját kapta, örömmel véli itt megtalálni a magyar szobrászatot. Magyaros, népies és még hozzá búsúlós is. Tetszett és sikere nemcsak a polgári közönségre szorítkozott, hanem elismerőleg szól róla a legfelsőbb műbírálat is. A Képzőművészeti Társulat 1863-i évkönyvében vannak műbírálatok és a bizottmány tagjai nem kisebb nagyságok, mint Henszlmann Imre, Keleti Károly, Maszák Hugó, Medve Imre, Orlay Samu, Than Mór. A Juhászról szól az egyik.[65] Ez is mutatja, milyen fontos művészi terméknek számított és azt hisszük, nem felesleges, ha e pár sort itt leközöljük:

„Ez alak él, s ha nem ismernők a magyar népnek, de különösen a puszták, a rónák szabad vándorának azon természetes szokását, hogy néha ónanegyedekig mereng botjára támaszkodva, kissé hosszasabb nézés után lesnők a pillanatot, melyben a szép alak megmozdul. Szemeiben lélek, arczában kifejezés és a faj-jelleg teljes egésze ül. E szép férfias arcz teljesen

[63] VU 1863. 83. old.
[64] FLT X 1008/863.
[65] OMKTÉ 1863.

magánhordja a magyar faj keleties szép jellegét, s a mellett önmagában a férfias szépség kitünő példája.

Lássuk most fényoldalai után az árnyoldalakat is.

A körvonalakról kevés kivétellel el lehet mondani, hogy általában szépek, sőt hátulról tekintve a classikus kor szobrainak könnyed körvonalaira emlékeztetnek. Könnyedén odavetett, nem fás, nem köves redői nagy tanulmányt mutatnak, gyöngéden és tapintatos kézzel vannak faragva, úgy hogy a finom gyoles szövet képe rajta van, ámde e redők alatt nem mindenütt jelentkezik a test, vagy mint például a bal czombon, kissé gyöngéd arányban.

Megfelel a természet hü másolatának, sőt jellemző a botra nyugtatott jobb kéz és a balban tartott pipa, ámde az első igen sokat takar a derékból s a körvonalat fogyasztja, mig a másik oly irányban bőviti, sőt tulozza azt, mely hátrányos. A haj kissé tulaprólékos, nagyobb részletek lennének óhajtandók. Lába fejénél a fü aprózása, vájt árnyékai és mélyedései nyugtalanságot szülnek, több sima, illetőleg szélesebb részletek nyugodtabb területet adtak volna."

A kritika kedvező, tudálékos beállítottsága keresi ugyan a hibát, de lényegeset nem tud ellene felhozni.

Sokkal ridegebb magatartást tanusít vele szemben Fülep Lajos,[66] ki terracotta vázlataiban, mint a magyar szobrászat megtestesítőjét ünnepli Izsót. Szerinte a Juhász csak „ügyes kőfaragó munka, sikerült etnográfiai illusztráció", melyen hitelesen tanulmányozható a magyar juhász faji típusa, viselete stb.... Mi inkább a szobrászi akarást és tudást becsüljük benne, talán kevésbbé a művet. Kortársainak készült, hozzájuk szól, ruhájával, arcával, sajátos magyaros faji vonásaival is hirdetve, hogy mindenekfelett magyar. A kortársak meg is értették.

A Juhász alapján állítják ki Telepy Károly acad. festész, Than Mór történeti festész, Marastoni József acad. festész, Orlai P. Samu történeti festész a bizonyítványt,[67] „... mely minket felbátorit a fent emlitett szerző tehetségét nem csak ajánlani, de egyszersmind azon meggyőződésünket is nyilvánítani, hogy a már megkezdett irányban, ha müvészetét folytatni körül-

[66] Fülep Lajos: Magyar szobrászat. Nyugat, 1918. — Magyar művészet. Budapest, 1923.

[67] IHOL 1863. márc. 22.

ményei nem gátolandják, ugy jövője iránt a legszebb reményre jogosithatja fel magát."

A mult század romantikus hangulata iránt hiányzik belőlünk a kellő megértés. A Juhász mégis kedves előttünk, magyar szobrászatra gondolva, elsősorban Izsó szobra jut eszünkbe.

A látszólagos naturalizmus ellenére a szobor kiegyensúlyozott benyomása gondos művészi számításon, mérlegelésen és részletes iskolázottságon alapul. Biztos talajon állva, az újonnan szerzett tudás és gazdag benyomások birtokában megszerezte magának a halhatatlanságot.

Abban a levélben,[68] melyben Szily Kálmán írja neki Münchenbe, jó volna kieszközölni, hogy a pásztora Londonba juthasson, talán saját magának igazolni akarván, hogy a pásztor a multé, ő többet tud, nagyobbat akar, a levél finom, halványkék papirjára, az üresen hagyott hátlapra odaveti ceruzával egy igazi „táncoló paraszt" vázlatát. (1. kép.)

Hazatérte után, egyik első munkája Arany Jánosnak élet után mintázott mellszobra, mely kedves, kicsit tanítóbácsis, tiszta magyar arcával, nagy, lelógó bajúszával néz maga elé.

A szobor báró Eötvös József kezdeményezése folytán jött létre. Gipszöntvényeket 20 forintért Heckenast Gusztáv kiadóhivatalában, aláírási ívek útján, mindenki vehetett. E vállalkozás nem járt sikerrel, bár a Vasárnapi Ujság is felhívást intézett a közönséghez[69] és méltán kérdi, hogy a közönyösség az irodalomnak, vagy a művészetnek szól-e?[70] Gipszpéldány a Szépművészeti Múzeumban. „I. M. tulajdonjoga 1862" felírással.

Arany szobrával egyidőben, 1862-ben készül Egressy Gábornak, a Nemzeti Színház híres művészének szobra is. (Szépművészeti Múzeum, magassága 67 cm.) Az 1873-i köz-

[68] IHOL Buda, 1862, márc. 16.
[69] VU 1862. 345. old.
[70] VU 1862. 455. old.

kiállításon is szerepelt. Megrendelés nélkül, némi kereset reményében mintázta és ebből is, mint az Aranyból, készültek gipszöntvények, de nem sok sikerrel. (Szépművészeti Múzeum, Kassai Múzeum, Miskolci Ref. Gimnázium stb.)

Ebben az időben még egy színészportrét csinált Izsó. Tóth József mellszobrában, ha nem is éri el az Egressyében megütött hangot, a kevésbbé hálás fej megmintázásánál is megcsillogtatja szobrászi készségét. (Nemzeti Színház.)[71]

Váradi Fekete Dezsőről, fiatal barátjáról ovális alakú gipszmedaillont készít.[72] (Váradi Fekete Pál birtokában.) Előadása síma, nagyvonalú, aprólékosság csak a szakáll kezelésében mutatkozik.

Egymásután születnek a mellszobrok, a művészi és anyagi siker egyaránt változó.

Nehéz művészi feladat elé állította Megyeri Károly mellszobra. Az 1842-ben elhúnyt színészről csupán egy rossz rézmetszet maradt fenn, de sokan voltak, kik ismerték és még jól emlékeztek rá, így útmutatásul szolgálhattak Izsó részére is. Épp ez a körülmény nehezítette meg feladatát, mert nemcsak a nagy színészt, kit arca különösen a komikus szerepkörre tett alkalmassá, kellett neki meggyőzően megjelenítenie, hanem a kortársak emlékezetében élő képnek is eleget kellett tennie. A szoborügyben 1862 március 16-án gyűlést tartottak, amikor egy albizottmányt választottak (Egressy, Szigligeti, Tóth és Feleki). Ekkor megállapítást nyert, hogy az emlékre már 5 évvel a művész elhúnyta után 436 ft. gyűlt össze és ez összeg most kb. 1000 frtra rúg.[73] Az év végére a szobor elkészült és 1864 januárjában felállították a Nemzeti Színház előcsarnokában. A készülő műről többek között a Fővárosi Lapok is megemlékezik[74] és elismeréssel állapítja meg, hogy Megyerire rá

[71] MM 1931. címlapon kép.
[72] Somogyi Miklós: Néhány újabb adat Izsó Miklós életéhez. M 1913. Képpel.
[73] VU 1863. 135. old.
[74] K. E. Egy magyar szobrász műterme. FL 1864. 3.

lehet ismerni. Leírja, hogy a mellszobor állványa szürke istriai márvány, faragványokkal van ékesítve, a faragványok: nevető álarc, könyvek, papirtekercs, melyeket babérkoszorú köt össze. Balogh Zoltán a Pesti Naplóban[75] ismerteti a szobrot, nagyon dícsérő hangon. Mint írja: „a fej kissé félre fordítva, oly jó humoros arckifejezéssel néz föl, mintha most is valamelyik kedves szerepében látnánk Megyerit". Kiemeli, hogy milyen ügyesen adja vissza a húsfelületet és a bőr felszínének legcsekélyebb hajlásait. Dícséri, hogy a pupillát nem vési ki, hanem antik modorban símára hagyja és Megyeri szeme mégis mosolyog.

1862-ben készült zsánerszobra, a „Cigány Laokoon". (Szépművészeti Múzeum; terracotta szobor, 23.5 cm. magas.) A zenész cigányok életét helyes átérzéssel jeleníti meg ez a csoport és a mulatságos, humoros kompozició Izsó jó megfigyelőképességét és minden iránt fogékony életérzését tanusítja. Azonban a szobrász számára veszélyes területre téved és mind itt, mind későbbi cigány-vázlataiban mutatkozik a fogyatékosság, hogy a novellisztikus tartalom túlnő a plaszikai megfogalmazás lehetőségein.

* * *

A mellszobrok nagyrésze megrendelés nélkül készült, a gipszöntvények eladása — 25 forint darabja — nem sok sikerrel járt, „hálátlan" munkának bizonyult. A kiegyezés előtti évek fásultsága nagy falként választja el a művészt a közönségtől, megnemértés, közöny és nemtörődömség fogadja mindenütt. Ebben a bizonytalan hangulatban kapja a megbízást a „Fonóházi jelenetre". Almássy Páltól kapja a feladatot,[76] hogy „művészi hivatásának és a műértő közönség várakozásának megfelelő márványszoborművet faragjon, melyet a körülményekhez képest érczbe is önthet". A szobormű eszméjét a művész belátására bízza és köletezi magát, hogy mihelyt a szobor készen

[75] Balogh Zoltán: Megyeri szobra. PN 1864. 6.
[76] IHOL Pesten, július 22. 1863.

lesz és ellene kifogás nem merül fel, előlegez a nyersanyag megszerzésére 700 forintot. A munka folyama alatt havonként kap 200 forintot és az elkészült szobor átadásakor annyit, amennyi még a 3000 forintból hiányzik. „E megrendelési feltételek teljesítésének biztosítéka a kölcsönös bizalom s nemesebb erkölcsi kötelességeken alapszik." Igazi úri gesztus volt Almássy megbízása, de sajnos, őt a provizorium kormánya Olmützbe záratja, s amikor onnan kiszabadult, Izsó már Debrecenben volt. Így a szobor mintázása is késik. Soha nem készült el teljesen. Egy évvel Izsó halála előtt, 1874-ben bízza meg Trefort Ágost vallás- és közokt. miniszter a minta kidolgozásával a Nemzeti Múzeum számára. Pulszky Ferenc, a Nemzeti Múzeum igazgatója, mint az Országos Képzőművészeti Tanács alelnöke kér írásbeli nyilatkozatot Izsótól, hogy mily tiszteletdíj mellett (a márvány árát beleértve), minő méretek szerint és mennyi idő alatt vállalja a mű elkészítését.[77] A felhívás nyomán Izsó kötelezi magát, hogy bronzba öntve elkészíti 6000 forintért 70 cm. magasságban, 3 év alatt és a minisztérium bírálata alá bocsájtja.[78] Az ajánlatot a minisztérium elfogadja és a tiszteletdíj első részét kiutalványozza.[79] Izsó ekkor csinált új vázlatokat. Korán bekövetkezett halála a befejezésben megakadályozta és csak „több kézi mintázat" maradt a Fonóházi jelenetből az elhagyott műteremben. Gipszpéldány (61.5 cm.) a Szépművészeti Múzeumban.

* * *

Még 1862-ben kap Izsó megbízást a pápai Ref. Főiskola részéről Márton István mellszobrának elkészítésére. Mándi Márton István, több filozófiai, teológiai és nyelvtani mű szerzője, fő érdeme a régi híres pápai kollégiumnak, mely „az üldözések alatt a pápai kath. földesúr hatalmas eszközlése folytán kétszer is elvétetett, visszaállítása"[80] 1831-ben halt meg.

[77] IHOL 1874. június 12.
[78] IHOL
[79] IHOL 1874. augusztus 26.
[80] IHOL Tarcy levele, Pápa, 1863. 4/7.

Halála után a Főiskola kurátora, Szép Ábrahám és Edelényi Sándor professzor, Márton emlékének méltó megörökítésére alapítvány gyüjtéséhez kezdtek. A gyüjtött összegből 1837-ben síremléket állítanak, 1839-ben arcképét sokszorosították, az alapítványt azonban tovább is gyüjtötték. Ez az összeg tetemesen megnövekedett és 1847-ben az egyházkerület megbízza Tarczy Lajos és Stettner György főiskolai tanárokat, hogy Pesten egy emlékszobor elkészíttetésére nézve tájékozódjanak[81] s őket ugyanebben a tárgyban az 1848-i gyűlés meg is sürgeti. A szabadságharc alatt azonban a szobor dolga elaludt és csak 1856-ban került ismét napirendre. Ekkor a gyűjtött összeg már meghaladta a 2000 forintot s Tarczyt újra felszólítják az emlék elkészíttetésére.[82] Tarczy, Izsó és Dunaiszky nevét hozhatta javaslatba, mert 1862-ben felhatalmazzák őt, hogy e két művésszel „Márton István volt pápai bölcsészettanárnak emelendő díszes emlék tervrajza iránt érintkezzék".[83] Az 1863. évi júniusi gyűlésre Tarczy bemutatja a vázlatot az alanti költségvetéssel:

„Pest. Janu. 15. 863. Márton István emlékének kölcségvetése, — Carrarai márványból életnagyságba faragott mellképe = 1200 f. Ennek talapzatja hazai szürke márványból melynek magassága = 3' láb és 6" hüvelyk = 150 f. Ezen talapzatra tervezett dombormű mi is az ő munkás életének jelvényeit feliratait tárgyazandják, szinte carrarai márványból = 150 f. — öszveg 1500 f. Izsó Miklós szobrász.

A talapzatra vonatkozólag Tarczy részletes utasítást ad Izsónak. „Profanus létemre én igy gondolnám — írja. Az oszlop melső lapján lenn egy épülő félben levő iskola persze meglátszanék rajt az elrontatás is — fölötte lebegve egy phoenix a fölebb irt reviviscet jelszóval — s tán alul még e szavakkal „crescit sub pondere palma". Az oszlop másik lapján lenne egy cathedrában ülő tanár, körülötte székeikben ülő és iró tanulók — alant e jelszóval „Irjanak: a törvény és az engedelmesség az

[81] EL Egyházkerületi gyűlés jegyzőkönyve. 1847 március 21. 85 p.
[82] EL Ker. jzkv. 1856 október 20. 30. p. 1.
[83] EL Ker. jzkv. 1862 október 22. 71. F. p.
[84] EL Ker. jzkv. 59. 71. Fhez.

ember méltósága és az élet boldogsága" Mert Márton ezt többször leiratta tanitványaival."

A talapzat (= alzat, melyen az oszlop állana) párkányán e szavak: Márton Istvánnak hálás tanitványai" — És hozzá fűzi, hogy a tervrajz „nem ám valami tökéletesen kivitt mü legyen — ám csak árnyrajz — plajbásszal."[85]

A tervrajz hamarosan elkészül és az 1863 októberi gyűlésre terjesztik be az Izsóval kötött szerződést:[86]

„Szerződés Melly szerint alulirottak, — egy részről Sárközy József, mint a Dunántuli reform. egyházkerület Pápai főiskolája gondnoka, — más részről pedig Izsó Miklós szobrász között kölcsönösen kötelező s következő feltételek alatt köttetett, ugyanis: 1-ör. Én Izsó Miklós a tisztelettel cimzett egyházkerületi főiskolai gondnok ur megbizása következtében elválaltam és kötelezem magamat arra, hogy néhai boldog emlékü pápai volt tanár Márton István mellképét Carrarai márványból életnagyságban Egyezeröttszáz = 1500 osztrák forintért 1864.-k évi Augusztus hó első napjáig elkészitendem. 2-or. A midőn e mü készen leend, köteles leszek saját kölcségemen Győrig szállittatni és illető helyén felállitani, — Győrtől pedig illető helyére a t. egyházkerületi főiskolai gondnok ur lesz köteles elszállittatni. 3-or. Ezen műnek az alya talapzatjával együtt szürke márványból leend. 4-er. Én pedig Sárközy József mint a Dunántuli egyházkerület pápai főiskola gondnoka kötelezem magamat, hogy a fent irt 1500 ftot Izsó Miklós szobrász urnak, ezen szerződésben meghatározott időben, és mennyiségben Pesten saját kezébe pontosan és hiány nélkül kifizetendem, következőleg u. m.: 5-ör. Folyó 1863-k évi Novemb. hó 12-n előleg gyanánt köteles leszek a t. szobrász urnak 300 ftot fizetni. 6-or. 1864-k évi Március hó 12-n ismét köteles leszek Hatszáz az az 600 ftot osztrák. ért. kezébe lefizetni. 7-er. A hátra lévő hatszáz ft. összeget pedig, akor leszek köteles hiány nélkül a t. szobrász urnak kezébe lefizetni, a midőn a mű egészen készen leend és felállí.tatott' 8-or. Ha ezen kötelezettségeknek bármelyik fél eleget nem tenne, azon esetben joga van a szerződést meg sértve érző félnek szabadon választandó biróság előtt sommás szóbéli eljárás utján az 1862/6. 20. az 1840. 11. törv. cikkek és az Országbirói értekezlet 47. §-a értelmében elégtételt eszközleni. — Jelen szerződés két egyenlő példányban saját kezeink aláirásával megerősitve kiadatott Pesten october 12-n 1863. Izsó Miklós szobrász Sárközy József a Dunántuli Egyházkerület pápai fő oskolája gondnoka."

Az 1864-i gyűlésen Sárközy jelenti, hogy „Izsó Miklós szobrász ur dicsőült Mártonunk emlékét készíti, s biztosan reménylhetni, hogy e szép emléknek a könyvtári helyiségben leendő

[85] IHOL
[86] EL: 1863 okt. 26—31. Nov. 1—4. Pápán tartott közgyűlés 159. sz. iratáról.

felállitása és leleplezése a tisztelt müvész igéretéhez képest folyó évi augusztusban megtörténik."[87] És az őszi gyülésen a főiskola igazgatósága jelenti, hogy Izsó Miklós „a hálás kegyelet által főiskolánk egyik halhatatlan alapitójának, Márton Istvánnak szentelt emléket müvészileg elkészitette és a könyvtárban fel is állitotta."[88] A leleplezés éveken keresztül halasztódott és csak 1871 október 17-én történik meg díszes külsőségek között.[89] A szobor eredeti helyéről az 1902-ben épült új könyvtári részbe került, mert a régi kollégium ma Nőnevelő intézeti épület.

Ennyi a szobor történetéről. Talapzata síma, szürke márvány, a Tarczy által javasolt domborművek nem kerültek kivitelre. Elől aranyozott betűkkel: M. MÁRTON ISTVÁNNAK Hálás tanitványai. A talapzat és a fehér márványszobor közti zökkenőt áthidalják a szürke márványból való könyvek (a baloldali középsőn: Theologia, a jobboldali középsőn Philosophia felírással), melyekre babérkoszorúk borulnak. A fejre vonatkozólag is kapott Izsó utasításokat Tarczytól, de ezek általánosságokban mozognak. („Luther forma arc; de hasonló energiával; roppant apróra nyirt hajzattal, meztelenre borotválva, apró élénk szemekkel — különben obeliszk testtel.") Ennél a leírásnál azonban hasznosabb támasz volt Izsó számára Márton István festett arcképe. A ruházatnál eltér a festett mintaképtől. Míg a képen a kabát felhajtott gallérja a benyomás közvetlenségét és melegségét fokozza, Izsó ezt elhagyja és síma, papos öltözetet ad rá, melybe fellazítást csak a nyakkendő kötése visz. A szobor jobb vállán:

MÁNDI
MÁRTON ISTVÁN
sz. 1760

a bal vállon:

M. H. 1831.

felírás,

[87] Ker. jzkv. 1864 május 30. 60. p.
[88] EL: Ker. jzkv. 1864 szept. 19. 95. p.
[89] EL: Ker. jzkv. 1871 okt. 17. — Preszlényi János: A dunántúli Egyházközsék közgyülése és Prot. Egyházi és Iskolai Lap, 1871. 1389. old.

a szobor hátán pedig Izsó jelzése:

MINTÁZTA — FARAGTA
IZSÓ M.
1864.

látható.

Kedvtelésből mintázta meg „természet után", ahogy a szobor hátára véste, a Parasztleányt ábrázoló mellszobrot. Egyike azon csekély kivételeknek, mikor nem komoly férfiarcot, hanem kedves, lágyan mosolygó női arcot örökít meg, mely „úgy mosolyog, hogy a kő szinte meleg fényt kap tőle. Majdnem rózsaszínűnek látszik".[90] Izsó e szobrot kiállította egy helyen, hová előkelő emberek jártak, abban a reményben, hogy talán akad vevője. Reménye nem vált valóra, a szobrot tekeasztalra téve, fiatalemberek magasugrási tudományukat próbálták ki rajta — írja a Látcső. Az 1875-ben rendezett Izsó-emlékkiállításon is szerepelt a „Magyar pórnő mellszobra" (főszöntvény), még pedig csillaggal jelölve, azaz eladó volt még akkor is. (Szépművészeti Múzeum.)

Munka nékül, abban a reményben, hogy gipszönteteket adhat el, sőt esetleg márványban való kifaragásra is megbízást kap, készíti még 1863-ban Lisznyay és Fáy András mellszobrait.

Lisznyay Kálmánnak, az egykor népszerű költőnek gipszmellképét halotti maszkja nyomán készíti el. (31:20 cm.) A Honban olvashatjuk,[91] hogy bár a halál nyugalma merevekre változtatta életében mindig vidor vonásait, mégis látszik a „jól talált" szobron, hogy a nemes lélek földi burka méltó volt rá. Jelzése: „1863 13-ik febr. I. M." (Szépművészeti Múzeum.)

A nagyműveltségű Fáy András, Izsó pártfogói közé tartozott. Valószínűleg ez adta az ösztönt a mellszobor megmintázására. A szoborhoz fűzött reményei néhány évvel később valósultak meg. 1867 áprilisában Keleti Gusztáv ír e szoborról a Pesti Naplóban és a Fővárosi Lapokban. Felhívja a figyelmet

[90] SzL 1864. 62.
[91] A Hon 1863. 53. márc. 6.

arra, hogy méltányos lenne, ha az 1864-ben elhúnyt Fáy András szobrát, mint az Első Magyar Hazai Takarékpénztár alapítójáét, ezen intézet márványban megrendelné Izsónál. Izsóhoz írt levelében írja,[92] hogy „a takarékpénztár befolyásosabb vál. tagjainál van hajlandóság a mellszobor megvételére". Az ügyet hathatósan támogatja Izsó nagybátyja, Giczey Samu ügyvéd is és ennek eredményekép, kiküldött szakbizottság jelentése alapján az 1867 május 24-i választmányi gyűlésen a Takarékpénztár azt a határozatot hozta, hogy „ha Izsó Miklós szobrász ur — az általa készített Fáy András mellszobrának méltányos árát szabja — akkor azt az intézet számára megvenni hajlandó".[93] Izsó a szobor árát 1000 forintban állapítja meg, ezt a Takarékpénztár azonnal el is fogadja. De a szobor ki volt állítva a Képzőművészeti Társulatban és ennek szabályai szerint minden kiállított tárgy 10%-a jogos illetménye. Giczey személyesen kijárja a 100 forint elengedését, hogy az 1000 forint hiány nélkül juthasson Izsó kezébe.[94]

Izsó remekbe faragja Fáy mellszobrát. Eltér a szokásos sablontól és nem öltözteti fel, nem a hatásosan elrendezett gallérral és nyakbavalóval akar hatást elérni. Energikus, felfokozott lelki dinamikájú emberként állítja elénk Fáyt. Jelzése: „Készítette Izsó 1863." (59 cm.) A szobor rajza a Vasárnapi Ujság 1873. 22. (jún. 1.) címlapján van közölve.

* * *

Az Akadémia új palotájának építése gazdag szobrászi lehetőségeket hozott magával. A nemzeti felbuzdulás és áldozatkészség ily nagy megnyilatkozásánál magától értetődő lett volna, hogy az ékesítendő szobrok elkészítésével magyar szobrászokat bízzanak meg, hogy ezzel a fejlődő magyar szobrászatot mozdítsák elő és magyar szobrászoknak könnyítsék meg

[92] IHOL: Keleti G. levele Izsóhoz. Pest, 1867 április 17.
[93] IHOL: Giczey Samu levele Izsóhoz. Pest, 25/5. 867.
[94] IHOL: Giczey Samu levele Izsóhoz. Pest, június 22. 1867.

a szűkös művészkenyeret. De nem így történt. Bár már 1862-ben, a Vasárnapi Ujság hallomás alapján írja, hogy az Akadémia palotájához szükséges szobrokat „Izsó Miklós fiatal szobrász hazánkfia fogja elkészíteni", a hír korainak bizonyult. Ez esetben br. Eötvös József erősen hazafias művészetpolitikája[95] sem tudott, úgy látszik, a régi előítéletektől megszabadulni, nem talált elég jó magyar szobrászt, vagy talán nem bízott még annyira Izsó művészi képességeiben. A szobrok nagy része idegen műtermekből került ki és a sok költséggel és nagy lelkesedéssel megindult palota építése nem sokkal vitte előre a magyar szobrászat ügyét.

Félígéretekben bízva, Izsó 1863 év elején már mintázni kezd és kidolgoz egy csoportozatot, mely „Pannónia alakját ábrázolja, áldva és védve terjeszti ki kezeit fiai fölött. Körülötte honfiak állnak. A hős kardját ajánlja föl, az anya gyermekét, a dús kincseket, a földmíves gabonával közelít felé, a tudomány és költészet a szellem kincseit rakják lábaihoz."[96] A homlokzati szobrok mégis Berlinben készülnek,[97] Izsó kárpótlásul 180 ft-ot kap[98] és megbízást Révay Miklós egész alakos szobrának elkészítésére. Izsó közreműködése a Ferenc József-tér felőli homlokzatra esik. Ez a legdíszesebb és leggazdagabban tagolt homlokzat, hatalmas, kiugró rizalittal, melyet terracotta frizek díszítenek. A nagyterem középső ablaka fölött lebegő angyalok közt Magyarország címerének kőből faragott domborműve látható, mely Izsó alkotása. Ugyancsak az ő munkái azok a térdeplő géniuszok, melyek a többi négy ablak fölött lévő feliratos márványtáblák kőkeretét tartják. A terracotta-szobrok, melyek a palota szárnyainak második és a rizalit felső emeletét díszítik, Ernst March Fiai charlottenburgi keramikai gyárából valók.[99]

[95] Lázár B.: I. m. M. 1914.
[96] VU 1863. 99. old.
[97] VU 1864. 336. old.
[98] VU 1864. 360. old.
[99] Divald K. A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyüjteményei.

Révay szobrának mintájáért Izsó 100 tallért kapott. A keramikai gyár, mely a többi tudós szobráért 800 tallért számított, ezért csak 650 tallért kért, minthogy redővetése egyszerűbb. A főhomlokzat címerének és a márványtáblákat tartó géniuszoknak kifaragásáért Izsó 3600 forintot kap.

Jólesően pihen meg szemünk az amúgy is túl magasan elhelyezett, bonyolult formaadású szobrok között Izsó nemes mértékadással mintázott Révayán. (2. kép.) A nyugodt tartású, nagyvonalú szobor épületplasztikai szerepét kitűnően tölti be, kár, hogy II. emelet magasságban, az épület hasonlószínű háttere előtt, hangsúlytalan marad. Dícsérően ír e szoborról Pasteiner[100] is, ki a Juhásszal és a debreceni Csokonay-szoborral Izsó három legjobb műve közé sorolja. Ez az elismerés a Révay-szoborral kapcsolatban teljesen indokolt, nemes koncepciójával, meggyőző megjelenítésével Izsó munkái között díszhelyet foglal el. A szobor rajza a Vasárnapi Ujság 1865 dec. 10-i számában jelent meg.

Révay szobrával kapcsolatban még egy megbízás éri Izsót. A berlini Akadémia az európai nyelvészek szobrainak sorába Révayt is beiktatja és a mellkép gipszmintájának elkészítésére Izsó kap megbízást, míg a végleges kivitelezéssel terracottában, egy berlini szobrászt bíztak meg.[101]

Ezenkívül márványba faragta Izsó a palota tervezőjének, Stüler Frigyes Ágostnak mellszobrát Schievelbein Hermann mintája után. A szobor elkészítését, mely ma az Akadémia lépcsőházának II. emeleti részén, karsztmárvány talapzaton áll, az Akadémia Stüler halálának hírére határozta el. A szobor kifaragásával Izsót bízzák meg, ki e munkáért 800 forintot kapott, míg a kő 95 forintba került. A szobron olvasható a jelzés: „Schievelbein után f. Izsó Pest 1865 dec. 11."

A gyér megbízások mellett, melyek nem voltak mindig elsőrendű művészi feladatok, hisz pl. Stűler mellszobrát is Schievel-

[100] Pasteiner Gy.: A magyar szobrászat. BSz 1883.
[101] VU 1864. 36. 31. old.

bein mintája után faragta, saját örömére kis vázlatokat csinál. Ilyen a „Részeg ember" (Szépművészeti Múzeum), melynek rajzát a Vasárnapi Ujság is közli[102] és elragadtatással írja, hogy „az ittas ember állapotának legfinomabb árnyalatait is el tudta lesni, s a képzeletben alkotott vonásokat a keze alatt lévő anyagban nemcsak élethíven, de geniális merészséggel és humorral vissza is tudta adni". A kis terracotta-szobor 31 cm. magas, a rajta lévő jelzés szerint 1863-ban készült.

Kedves genre-szobra az „Arató nő". Terracotta, 29 cm. magas. Fiatal nőt ábrázol, kezében sarló. Fejét kendő borítja, kötényét felemeli. Jobb lába kilép, ami által az egész alak enyhe lendületet kap, amit a ruházat is hangsúlyoz. Jelzése: „I. M. 1863". (Szépművészeti Múzeum.)

Nincsen évszámmal ellátva, de valószínűleg ebből az időből való az „Ételhordó parasztasszony" vázlata is. Terracotta, 28 cm. magas. Siető menyecske, bal kezében edényt visz, jobbjával kis, szoknyájába kapaszkodó gyermekét húzza magával. A csoport kedves, életteli, különösen a nyafka gyerek megfogalmazása találó. (Szépművészeti Múzeum.)

A bájjal teli nőalakok mellett, vitézek, hősök is mintázásra kerülnek. Méltóság, vitézség és kemény akarat árad Árpád alakjából. Terracotta, 21.2 cm. (Szépművészeti Múzeum.)

Egész kis, töredékes agyagvázlat (7.5 cm.) elszánt honvédfejet ábrázol. (Szépművészeti Múzeum.)

Több humort és életörömet tükröz hasonló tárgyú vázlata (terracotta, 15.5 cm.), szintén a Szépművészeti Múzeumban. Nevetőszemű, csálébajuszú legény, fején süveggel. Azt a kedves, magyaros arctípust képviseli, mely vázlatain oly sokszor előfordul.

Ebből az időből valók gr. Kornis Ádám és Bernát Gazsi mellszobrai. Utóbbi az Ernst-múzeumban volt. A szatirfüles, finom humorú szobrot Izsó nem többszörösítette.[103]

[102] VU 1864. 368. old. képpel. Girókuti Remény c. naptárából.
[103] FL 1875. 123. Izsó műtermében.

1864 nov. 14-es dátumot viseli Almási-Balogh Pál gipszmellszobra (53.5 cm.). Ma az Akadémián. Az anyai ágon rokon Balogh-család természettudós, orvos, akadémikus tagját mintázza meg Izsó. Jellemzőn és közvetlenül, sokkal szerencsésebben, mint mikor fakó képzeleti képek után nemzeteszményt kellett teremtenie. Minden sallang, zsinóros ruha és hasonló kellékek nélkül, egyszerűen, közvetlenül jeleníti meg a tudóst, kinek lényéből a meleg közvetlenség mellett a fölényes értelem nyugodt, emelkedett egyensúlya sugárzik. Nem vész el felesleges részletekbe, csak azt adja vissza, ami jellemző, ami hozzátartozik az arc kifejezéséhez. Tökéletes biztonsággal válogatta ki a vonásokat, melyek az egészet alkotják és az összhatás egységét felesleges részletek nem bontják meg. Jellemportrét ad, élőn, beszédesen, tudása magaslatára emelkedve bátran felveszi a versenyt külföldi kortársai hasonló alkotásaival. (3. kép.)

* * *

1864-ben, a 34-ik évét taposó Izsó, helyzetének könnyítése végett kérvényt intéz a K. K. Staatsministeriumhoz, hogy a költségvetésben megszavazott 25.000 osztrák tallér stipendiumból 1000 tallért neki juttassanak. Kérése támogatására felhozza, hogy iskoláit Sárospatakon végezte és aztán „belső hajlamát és különös előszeretetét követve a kőfaragásnak szentelte idejét". Három évig tanult a híres Ferenczynél és további kiképzése céljából két évig volt Meixner és Gasser bécsi műhelyében, majd a müncheni Akadémiára járt. Ilymódon kiképezve tér vissza hazájába, de „teljes pénztelensége mindenütt hátráltatóan állt útjában és volt az oka, hogy nem egy tervbe vett munkája nem jöhetett létre". Helyzetét enyhítette a Képzőművészeti Társulat időnkénti támogatása, amely a Juhászt is kiállította és róla dícsérően nyilatkozott. Munkái közül hivatkozik három mellképre és utolsó sorban, a magyar népéletből vázlatosan felvett képekre.[104]

[104] IHOL: An ein Hohes K. K. Staatsministerium in Wien.

Ugyancsak kérvényt intéz a m. kir. Helytartótanácshoz Budára,[105] hogy a művészek segélyezésére utalványozott 25.000 ft-ból részére legalább 1500 ftnyi ösztöndíjat segélyképpen juttassanak, hogy nagyobb tökéletesedése és régen tervezett, de küzdelmes anyagi körülményei miatt még eddig meg nem valósult külföldi tanulmányútját lehetővé tegyék. A kérést az 1864 szept. 28-i tanácsülés visszautasítja.

A kérvényekhez fűzött remények nem váltak valóra, Izsó közel áll ahhoz, hogy ismét visszacsússzék oda, ahonnét elindult. Megbízásokat fogad el báró Vay Miklóstól, hogy szobrait márványba faragja. Köztudomású, hogy Zrinyi Miklós fegyvertári szobrában egy kis része Izsó Miklósnak is van.[106] Mikor Kray tábornok szobránál segédkezik, a magyar lapok szépítgetően teszik hozzá, hogy az osztrák kormány megbízásából készül és kiemelik magyar vonatkozását, mert Kray résztvett a Hóra—Kloska-féle lázadás leverésében.[107]

Nagy megalkuvást jelenthetett neki, hogy Vaytól, kivel többször együtt pályázott és ki tehetségben nem mérkőzhetett vele, kénytelen volt másodrendű munkát elfogadni. De úgy látszik, szívesen kapott az ajánlaton és rándult el egy-egy munka miatt Bécsbe, ha Pesten az élet nagyon szűkös lett számára.

Ebben az időben szerelmi epizód köti le figyelmét. Erdélyi útja alkalmával ismerkedik meg Fedorával, ki szintén szobrászkodik. Szívét és kezét kéri a nemes hölgynek, ki meg is ígéri, hogy „ha valaha megbarátkoznám a férjhezmenetel eszméjével — és a gondolat: hogy egy lénynek boldogságára élhetek, hitté válik — akkor szívesen és nyugodtan adok kezet"[108] és biztosítja testvéri szeretetéről. A levelek ritkulnak, Fedora panaszkodik, miért nem ír, végül az egész dolog elalszik.

[105] FLT X. 1210/1864.
[106] Pasteiner: I. m.
[107] HK 1867 dec. 19.
[108] IHOL

Erdélyben jártakor próbálkozik egy mindaddig kihasználatlan hazai anyaggal, kísérletezik a zsoboki alabástrommal, de nem nagy sikerrel. A talált alabástrom nagyon töredezett volt.[109]

A rajta levő jelzés szerint: „Pest 1864 Dec."-ben készült Szoptató anyát ábrázoló terracotta szobra. (Szépművészeti Múzeum.) Magassága: 23.4 cm. Maga alá húzott lábakkal ül az anya, ölében tartja a gyermeket.[110]

Töredékes, elmosódott évszám alapján 1865-re datálható „Meztelen nőt" ábrázoló terracotta szobrocskája. (Szépművészeti Múzeum, mag: 11.6 cm.) Töredezett, a fej és a jobb kar hiányzik. A test arányai finomak, tartása kecses, a gondolat szobrászilag kiérlelt, kár, hogy rossz állapotban maradt fenn.

Szintén ruhátlan nőt ábrázol 14.3 cm-es terracotta szobra a Szépművészeti Múzeumban. Nincsen jelezve.

* * *

A fejlődő urbanizmus, az erősödő városi polgárság a történelmi patinájú Buda mellé fiatal, életerős testvértársként emelte Pestet. A rohamosan fejlődő új város utcáit, tereit szobrokkal népesíti be és ezzel nemcsak a nagyoknak járó kegyeleti adózást rója le, hanem önmaga előtt is igazolja, hogy felnőtt, van multja, van kire emlékeznie. Az első közszobor, a Katona Józsefé Züllichtől 1858-ban készült, hogy megnyissa a többékevésbbé szerencsés műalkotások sorát. A szobrok az új mecénás, a polgárság közadakozásából jöttek létre, a gyüjtés sokszor országos volt és nem egyszer kiváló művészek, mint például Reményi, lelkesítettek, buzdítottak, fáradoztak, hogy a szükséges pénz összegyűljön. Az adakozó polgárság ízlését a szoborbizottságban fejezhette ki, hol ugyan esztéták és művészek is szerepeltek, de a szótöbbség az övék volt. Előítéletmentes bírálatuk többnyire helyes volt. Hogy ez az új

[109] IHOL Izsó levele Mike Lajos zsoboki ref. paphoz.

[110] Petrovics E.: A Szépművészeti Múzeum modern magyar szobrai. MM 1926. Képpel.

mecénási szellem mennyire fejlődő és általános volt, mutatja, hogy míg 1860-ban Berzsenyi szobrára csak 1400 forint gyűlt össze, József nádoréra már 40.000, Eötvösére 45.000, Széchenyiére 145.000, Petőfiéra 1868-ig 30.000, de aztán 60.000 forintos költségvetéssel készült és Deáké elérte a 150.000 forintot.[111] A buzgalom és megértés nemcsak az adakozás terén érvényesült. A méltányosság megvolt a művészekkel szemben is, átérezték ezek fontosságát. Ez egyrészt megnyilvánult abban, hogy egy-egy fontos feladat előtt nem egy művészt küldtek hosszabb külföldi tanulmányútra, másrészt a szobrok elkészítéséhez elég hosszú határidőt szabtak, mely aztán rendszerint még kitolódott. Így Petőfi szobrán Izsó négy évig, Eötvösén Huszár Adolf szintén négy évig, Engel szintúgy négy évig dolgozott a Széchenyin, míg a mellékalakok elkészítése külön négy évet vett igénybe, és Deák szobrát Huszár hét év alatt fejezte csak be.

Széchenyinek 1860-ban bekövetkezett halála után a nemzeti hála felbuzdulása emlékét szoborban óhajtotta megörökíteni. A gyüjtés nyomban megindul, 1860 áprilisában az Akadémia pártfogásába veszi az ügyet és még ez év decemberében megalakítja a szoborbizottságot, melynek első elnöke gróf Dessewffy Emil. Az 1862-ik év végére már 84.000 forint gyűlik össze és ekkor a választmány elnöke Pest városától helyet kér a szobor számára, melyet a Lánchíd-tér közepére akarnak állítani, hogy ott Széchenyi nagy műveitől körülvéve álljon. A Ferenc József-tér lejtős, feltöltése sokba kerülne, ezért az 1864 okt. 12-i Pesti Tanácsülés elhatározza,[112] hogy Széchenyi szobra az Akadémia előtti térre kerüljön, mert „ezen hely szépségénél fogva alkalmas arra, hogy azon a bizottmány óhajtásához képest egy nagyszerü és egyszerü emlékszobor állittassék, úgy másrészről meg leend ez által felelve azon szándéknak is, hogy a gróf Széchenyi Istvánnak emelendő emlék oly helyen

[111] Liber E.: Bp. szobrai. Statisztikai közlemények.
[112] FLT XI. 48/861.

létesittessék a lánchid, gőzhajózás és a magyar tudományos akadémia szomszédságában, mely az ő tevékenységére fogja hazafiait emlékeztetni". A szoborbizottság nem nyugszik bele a határozatba és azzal érvel, hogy a tér rendezése felesleges, mert a szobrot sziklás talapzatra állítják. Így a szobor felállítása a városnak nem okoz költséget és a forgalomnak sem lesz útjában. A bizottság 1865 ápr. 24-én a Városi Tanácshoz intézett feliratában kifejti, hogy „kénytelenek vagyunk egész nyiltan de határozottan kinyilatkoztatnunk, hogy ezen szobor felállítására méltó helynek a lánczhid előtti térség egyedül azon pontját ismerhetjük, mely a hidfővel irányban fekszik, s hova e szobor már kezdettől fogva terveztetett.[113] Hosszas viták után, a szobor végleges helyét mégis az Akadémia-palota előtti téren állapították meg.

A pályázatot meghirdetik, a határidő 1866 március 31. Kikötik, hogy csak Magyarországon született, vagy legalább is itt élő művész vehet rajta részt. Előírja, hogy a szobor legyen egyszerű, Széchenyit a legnagyobb hasonlatossággal, nem eszményítve 30—50 éves korában ábrázolja, hajadonfővel, amint alkotásaira (Lánchíd, Alagút, Akadémia stb.) tekint, magyaros viseletben. A beküldött mintának legalább másfél lábnyinak kell lennie és az összerakható talapzati minta ezzel arányban álljon. A pályázat megjelent a magyar és német lapokban, utóbbiakban gúnyos megjegyzések kíséretében.

A kitűzött díjak:

I.	díj	800	o. é.	forint
II.	„	400	„	„
III.	„	200	„	„

Széchenyi szobrára 12 pályázó akadt[114] (Engel, Faragó, Izsó, Dunaiszky, Marsalkó, Szandház, Kugler József, Kugler János, B. Vay, Benk, Benda, Schäffer). A bíráló bizottság, élén Eitel-

[113] FLT XI. 48/861.
[114] MN 1866. 15 képpel.

berger osztrák múzeumigazgatóval 1866 május 16-án ötöt: Dunaiszky, Izsó, Engel, b. Vay és Faragó mintáit választotta ki, de kivitelre egyiket sem találja megfelelőnek. Azonban a díjak kiosztásra kerülnek és bizonyos változtatások kikötése mellett az I. díjat Engelnek ítélték oda. Izsónak csak a II. díj jutott, míg a harmadik díjat b. Vaynak ítélték és Faragó is kap 200 forintot.

Izsó a második díjat azzal a megokolással kapta, hogy műve nehézkes, túlterheltebb, mint Engelé.[115]

A díjjal kitüntetett négy művészt 1866 dec. 31.-i lejárattal új pályázatra hívja fel a bizottság, de ezen már csak Engel és b. Vay vett részt, Izsó sértődötten az igazságtalan mellőzés miatt, a bíráló bizottságban rosszakaratot tételezve fel, visszavonul. Az új pályázat eredménye alapján Engelt felszólították újabb minta készítésére, amit a bizottság végre el is fogad. A hosszas huza-vona is mutatja, hogy a bírálóbizottság nem volt biztos ítéletében és az eredménnyel sem volt megelégedve. Még kevésbbé a közönség, mely a sajtó útján tájékoztatva, Izsó szobrát szerette legjobban. Ez a vélemény jutott kifejezésre a napilapokban is, melyek dícséróleg szólnak Izsó szobrának nyugodt gesztusáról, az alak életteljes és nyugodt voltáról, monumentális hatásáról és gazdag körrajzáról. Ezzel szemben — írják — „Engeléből hiányzik a historicus érzés, a magyar typus s az a büszke férfias jellem, mely Izsóban oly szerencsés kifejezést nyert".[116] Kérdik, hogy miért nem állítják ki a szobrot közszemlére, hogy a közönség, melynek filléreiből felépül. is láthassa.[117] Mindez a döntésen már nem változtatott.

A Széchenyi-szobor története azonban ezzel még nincs befejezve. A talapzat díszítésére 1873 március 1-i lejárattal új pályázatot hirdettek, melyre Engelt, Izsót és b. Vayt szólították fel .Izsó okulva az előzményeken, a felszólításnak nem tesz

[115] Gerlóczy—Buday: Széchenyi István gróf szobrának leírása és története.
[116] MN 1866. 15.
[117] PN 1866 május 25.

eleget. Végül a talapzatalakok elkészítésével is Engelt bízzák meg. A néző azonban a főalakban épp oly kevéssé leli fel Széchenyit, mint ahogyan a túlzottan allegorikus mellékalakok jelentésével és a főalakhoz való vonatkozásával is csak nehezen kerül tisztába.

A Széchenyi-szobor keletkezését kísérő közérdeklődést jellemzi, hogy Ormós Zsigmond[118] megragadja az alkalmat, hogy a szoborral kapcsolatban esztétikai tanulmányt írjon, fejtegetve a modern viselet nehézségeit a szobrász számára. Fejtegetésének leszűrésekép leszögezi Széchenyi szobrával kapcsolatos esztétikai követelményeit:

„Legyen meg rajta a csendes nagysággal párosult nemes egyszerűség, nyugodtság és természetes fesztelenség. Legyen az könnyen megérthető, s így allegoria nélkül. Tüntesse a nagy férfiút, a magyar akadémia megalapítására tartott szónoklatában, élethű s művészi felfogású arczczal, domborű ékesítésű talapzaton, szokásos magyar öltönyben, fedetlen fővel, és érczöntő szoborban szemünkbe."

Az Akadémia Széchenyi múzeumában őrzött gipszmodellek, melyek a Széchenyi-szoborhoz készültek, szomorú tanujelei annak, hogy a feladat túl nehéz volt. Egyedül Izsóé lett volna némi változtatással érdemes a kivitelre, mint azt a maga idejében Eötvös lapja is megírta: „legvigasztalóbb az, hogy van mégis egy oly pályamű, mely megüti a mértéket s a külföld hasonnemű újabb műveinek java részével egy szinvonalon áll". (4. kép.)

Izsó helyes érzékkel, a pályázati feltételektől eltérően, nem sziklás talapzatot tervezett, nem találván azt alkalmasnak kis térre kerülő álló alakos szobor talapzatául, hanem hogy a feltételeknek is eleget tegyen, a síma, architektonikus talapzat négy sarkát kis szikladombokban oldja fel, melyekhez bokrokat is lehet ültetni és így átmenetet alkotnak a szobor és a természet között. A talapzat alsó részét, melyet alul quaderek tagolnak, elől domborű díszíti; ezen az alsó szélesebb

[118] Ormós Zsigmond: A Széchenyi-szobor és a szobrászat realizmusa. Pest, 1863.

négyzetes talapzaton emelkedik egy keskenyebb hasáb, oldallapjain feliratos táblákkal, felül gazdagon profilálva, mely a szobrot hordja. A két rész között egy harántos rész képezi az átmenetet, melyet koszorúfüzérek díszítenek, sarkán címer. A talapzaton, mint az egykorú bíráló írja: „haladó korunk legszebb vívmányainak jelvényei"[119] láthatók.

Izsó az 1866 március 24-én kelt, a szoborbizottmányhoz intézett levelében, mintáját a következő felvilágosító megjegyzésekkel kíséri:[120]

1. Az emlék [illegible] négy sarkára alkalmazott termés-szikl[illegible]lát azon okból véltem felveendőnek mintámba, mert ily módon a szobortér lejtősége sikeresebben volna elfödhető s ugyanez okból a szobor talapzatát alacsony, legfelebb 3 lábnyi magas bokrokkal hiszem körülültetendőnek, e kis körületü ültetvényt pedig szintén alacsony vasrácsozattal körülfog-lalandók.

2. Mintám talapzatának a híd felé fordult oldalára domborművet terveztem. E tervezett domborművet mindazonáltal mintámon még vázlatszerű felületességgel sem gondoltam kidolgozandónak. Ezt nemcsak az idő rövidsége miatt, de azért is tettem főleg, mert úgy vélekedtem, hogy pályamintámnak netaláni elfogadtatása esetében e dombormű megmaradhatása vagy elvetése, úgyszintén a tárgya és tartalma fölötti végdöntés egyenesen a szobor-bizottmányt illetné.

Hibái ellenére Izsó Széchenyi-szobra messze felette állott a többi pályaműnek és ezen megállapítás alól nem kivétel Engel pályanyertes műve sem.

A szoborhoz készült 57 cm-es gipszvázlat a Szépművészeti Múzeumban. „... zitette Izsó 1866."

* * *

A Széchenyi-szobor sorsa még nem dőlt el, mikor Izsó új, nagy vállalkozásba kezd. A debreceni Emlékkert-társulattól kap megbízást Csokonainak, a város nagy költőjének szobra megmintázására. Csokonai szobrához b. Vay is csinált tervezetet még 1865 nyarán, mely a költőt gondolkozó állásban ábrázolja.[121] Izsó eleinte húzódozik a tervtől, mert a szobor el-

[119] HK 1866. 233. old., képpel.
[120] Gerlóczy—Buday: I. m.
[121] VU 1865. 464. old.

készítésére a rendelkezésre álló összeg elég csekély volt. Mégis enged Pákh Albert, az egykor népszerű író kérésének, ki az egész ügyet közvetítette. Pákh rábeszélte, hogy vállalja el bármi áldozatok árán is a szobor készítését, mert ennek reá nézve később erkölcsi befolyása lesz. 1866 február 16-án köti meg Izsó a szerződést az Emlékkert Társulat elnökével, Csanak Józseffel, mely a következőképpen szól:[122]

Alólirottak, ugymint egy részről Csanak József mint a debreczeni emlékkert társulat elnöke s megbizottja, másrészről Izsó Miklós szobrász mai napon következő szerződést kötöttünk.

I. Én Izsó Miklós az emlékkert társulat által az emlékkert keleti részében fel állíttatni szándékolt Csokonai Vitéz Mihály szobrához egy kis mintát készitek talapzattal együtt gypszből, mely kis szobor mintának a tervezet szerint megkivántató talapzaton kívül, legalább is két láb magasságunak kell lenni.

A mennyiben magán vállalataim miatt e kis minta szobor készítéséhez mostantól számitva hat hó előtt nem kezdhetek, kötelezem magamat, hogy azt mához hat hó mulva megkezdem, s három hó alatt, az az 1866 November 15-ig be végezem s megbirálás s jóváhagyás végett a többször emlitett társulatnak ide Debreczenbe küldendem.

Minthogy a talapzatnak hol készíttetése s a hozzávaló anyagnak megválasztása a társulat jogához tartozik, hogy e tekintetben tudakozodás s alkudozásra mód nyujtassék: tartozom a talapzatnak mérték szerinti rajzait három egyenlő példányban elkészíteni s a szobormintával együtt a társulatnak megküldeni.

Ezen szobor és talapzat mintának s utóbb emlitett talapzat rajzoknak elkészítéséért 500 az az Ötszáz o. é. forint tisztelet díjban egyeztünk meg mely összeg a társulat által csak azon esetben fizettetik ki ha az általam készített szoborminta helyeslésre találván az elfogadtatik. Ezen esetben én az elfogadott kismintát teljes tulajdoni joggal a társulat örökös birtokába bocsátom, s bele nyugszom hogy a társulat ezen kis mintát bárhol és ki által készítendő nagymintához s öntéshez szabad tetszése szerint mint valóságos tulajdonát felhasználhassa.

Ebből kifolyólag, ha a társulat elfogadandott kis mintámat bármely öntődéhez látná jónak s pénzerejét tekintve előnyösnek átküldeni, hogy arról a szükséges nagyminta ottan készíttessék: kötelezem magamat ezen esetben arra hogy a nagymintázat utolsó bevégezésénél az illető helyen személyesen jelen leszek, s igyekezni fogok, hogy a nagyminta az elfogadott kismintának teljesen megfeleljen. — Ezen felügyelet illetőleg vezetésemért, az utiköltséget is ide értve 200 az az kétszáz o. é. forintban egyeztünk meg, mely összegnek fele utrakeltemkor, másik fele pedig a nagy minta helybenhagyása után onnan hazatértemkor fizettetik ki.

[122] IHOL

Ha pedig a társulat abban állapodnék meg, (mit én a tervezendő szobor biztosabb és tökéletesebb ki vitele végett inkább óhajtanák —) hogy a szobornak nagy mintázatát személyesen én teljesítsem; ezt fel vállalom és kötelezem magamat, hogy a kis minta helyben hagyása, illetőleg kezeimhez vissza szolgáltatása idejétől számitva három hónap alatt a nagymintát gypszből elkészitem oly föltétel mellett hogy e nagy szobor-minta nyolcz bécsi láb magasságu fog lenni, s szintén a társulat tulajdona marad. A talapzatra nézve azonban a mértékre készitett rajzok elegendők lévén, a nagymintázat nem szükséges; ha csak a mintában arra alkalmazandó s bronzból öntendő jelvények nem terveztetnek, mely esetben a jelvényeknek természeti nagyságban mintázása is az én kötelességem leend. — E nagy szobormintázatért 800 az az Nyolczszáz o. é. forintban egyeztünk meg a társulattal, mely összegnek fele, az az 400 o. é. forint a helyben hagyandott kismintának kezembe jutása s illetőleg a nagy mintázattal megbizatásomkor előre, másik fele, az az 400 forint pedig a nagymintának tökéletes s három hó alatt kötelezett elkészítése után fog nekem a társulat által ki fizettetni. Ha a nagymintázat általam készíttetik, köteles leszek azt az illető öntődébe leendő elszállitásra a magam költségén óvatosan bepakkoltatni, s a társulat költségén leendő átszállításhoz segédkezet nyujtani.

Ha a nagymintázat nem általam eszközöltetnék is, köteleztetem a társulatnak a mű minél sikerültebb ki vitele végett, ugy a talapzathoz szükséges anyagok elő állíthatása s jutányos elkészithetése végett tanácscsal, s ösmeretségem és ebből folyó összeköttetéseimből folyó segítséggel s támogatással szolgálni.

Hor. Én Csanak József mint az emlékkert társulat elnöke s választmány által e tárgyban megbizottja a fentebbi pontokban foglaltakat elvállalom s az ott elősorolt körülményekhez képest megállapított fizetések pontos teljesítésére magamat a társulat nevében kötelezem.

Kelt Debreczenben, 1866 február 16-án

Csanak József
az emlékkert társulat elnöke
Izsó Miklós szobrász.

Nem volt valami biztató dolog, ahogy ezt a szerződés mutatja, egy vidéki közszobor készítése. Izsó a 2 láb magas kismintáért és a talapzat tervezetéért, melyet záros határidőn belül köteles elkészíteni, összesen 500 o. é. forint tiszteletdíjat kap és e mellett még nincs biztosítva, hogy a nagymintát is ő készítheti majd el, hisz lemond minden tulajdonjogáról és a társulat a mintát saját tetszése szerint használhatja fel. Ennek ellenére, köteles lesz rajta az utolsó simításokat elvégezni, ezért és a vállalt ellenőrzésért 200 forintot fog kapni. A 8 láb magas nagy szobormintáért, amennyiben a társulat őt bízza meg, 800 o. é.

forintot kap, de ezen összegért az öntődébe való szállításhoz szükséges csomagolás őt terheli és a szállítást köteles ellenőrizni.

A kis minta október elejére kész és a debreceni kaszinóban állították ki. Izsó gondosságát mutatja, hogy a kis mintán kívül életnagyságú mellszobrot is készít Csokonairól.[123] A mintát a társulat elfogadja és Izsó leutazik Debrecenbe, hogy a nagymintázatot is elkészítse. Minden anyagi károsodása ellenére, mert a vállalkozásra saját bevallása szerint erősen ráfizetett, nagy szerencse, hogy az öntést kivéve elejétől végig csak ő dolgozott a szobron. Így a debreceni Csokonai az egyetlen nagyméretű szobor, melyet nem csak tervezett, hanem be is fejezett, hisz a szegedi Dugonics és a budapesti Petőfi szobroknál Huszár Adolf kezenyomát — ki ugyan Izsó eredeti tervét tiszteletben tartotta — kell lehántanunk, hogy Izsó szobrához eljussunk.

Izsót Debrecenben nagy csalódás fogadta. Az ígért műterem nem volt meg,[124] és még alkalmas helyiség sem állott rendelkezésére, pedig a bizottság azáltal, hogy Izsó a szobrot Debrecenben készíti, a közönség számára ösztönző erőt vélt látni. A jó debrecenieknek még nem lévén alkalmuk látni, hogyan készül a szobor, a látványon felbuzdulva adakoznak.

A nagyminta elkészül, de az ércbeöntésre pénzhiány miatt várni kell.[125] Közben Izsó Bécsbe megy báró Vay hívására, hol segédkezik Kray tábornagy szobrának készítésénél. Az öntődébe való szállítás költségeit a bizottság méltatlanul Izsóra akarja hárítani. A Fővárosi Lapokban támadják és mialatt ő Bécsbe utazik, hogy ott egy öntődével alkuba lépjen, a szobrot Münchenbe szállítják és ott a királyi öntődében öntik ércbe.

Ennyi kellemetlenség az érzékeny, hangulatember Izsót méltán elkedvetlenítette. De örüljünk a ténynek, hogy a szobor

---

[123] VU 1866 dec. 30.
[124] IHOL Levélfogalmazvány.
[125] HK 1867. 51.

áll és hirdeti, nemcsak a Csikóbőrös kulacs szerzőjének, de Izsónak is dicsőségét.

A szobrot, mely a Marton József-féle kiadás rézmetszete után készült, a református nagytemplom és a collégium közötti térre szánták. E tér parkosítására alakult az Emlékkert Társulat. A szobor helyét úgy választották ki, hogy a kis emlékkert azon a helyén álljon, mely a collégiumra és a Darabos uccára néz, hol Csokonay élt és meghalt.[126]

A 12 láb magasságú talapzaton emelkedő 8 láb magas szobor 12—14,000 forintos költségvetéssel készült.[127] Leleplezése csak 1871-ben, október 11-én történt meg.[128]

A Csokonai-szobron Izsó megkísérli átültetni nagyszoborba a „Juhász" magyaros hangulatát. Az ábrázolt költő par excellance magyar volta, a Csikóbőrös kulacs szerzőjének romantikus köntösbe burkolt alakja kiváltképp alkalmas volt e szerepre. És hogy Csokonai szobrát csakis Izsó mintázhatta meg, bizonyítja az is, hogy a szoborbizottság pályázat hirdetése nélkül Izsót bízza meg a szobor elkészítésével. Ez a megbízatás, mely mutatja, hogy mennyire hittek és bíztak Izsó művészi erejében, jellemzi helyét, melyet szobrásztársai között elfoglalt. A „Juhásszal" leadta művészi névjegyét és ezzel egyszerre beérkezett. Azóta neve állandóan szerepel, úgylátszik, hogy ő a magyar szobrászat kényeztetett kedvence, ujságcikkek jelennek meg róla, csak éppen az őt megillető feladatok késnek. Az Akadémia-palotát díszítő szobrok zöme külföldön készült, a Széchenyi szoborpályázaton méltatlanul mellőzik és a mellképeken kívül, melyeknek nagyrészét megrendelés nélkül készíti, számottevő megbízást nem kap és néhány remek vázlattól eltekintve, jelentős mű nem is keletkezik.

A Csokonai-szoborban végre alkalom kínálkozott, hogy tehetségének ércbe öntött tanujelét adja.

---

[126] VU 1866 dec. 30. A szobor rajza Székely Bertalantól.
[127] MN 1867. nov. 9. Képpel. — HK 1867. dec. 19. Képpel.
[128] VU 1871 okt. 15. Képpel. — Zelizy Dániel dr.: Debrecen sz. kir. város egyetemse leírása. 1882. 504 oldal.

Kis, földszintes házaktól övezve, az Emlékkertben áll a Csokonai-szobor. Talapzata, mely Wasserburger bécsi kőfaragó műhelyében[129] Lyka János építész, Izsó barátja és müncheni lakótársa terve szerint[130] készült, egyszerű. Alul két lépcső, ezen emelkedik a hasáb, mely a szobrot tartja, sarkai le vannak vágva, alsó és felső részén lépcsősen tagolt. Ezen emelkedik a bronzszobor.

Csokonai szobrát 1871-ben leplezik le, ünnepélyes külsőségek között. Az Emlékkert-társulat tisztelettel meghívja Izsót is az ünnepélyre: „jól fog esni Önnek egy részről művét befejezve látnia, más részről meggyőződnie arról, milly tiszteletben áll ön Debreczen egész közönsége előtt".[131]

Pasteiner,[132] bár a szobor felfogását és befejezett művésziességét elismeri, kifogásolja, hogy a mintázás „nyers, szögletes, egyaránt nem természetes és nem is művészies; a magatartás pathosa is nehézkes, az alak túl tömött". Pasteiner szerint Izsó inkább vázlatot adott részletekben is kidolgozott szobor helyett és elmulasztotta művésziesen kifejleszteni azt a nemzeti tipust, melyet e szoborban megörökíthetett volna. Ez az elgondolás kettős követelmény elé állítja Izsót. Csokonainak méltó művészi emléket akart állítani, mely egyben mindenek felett hirdesse úgy Csokonai, mint Izsó magyarságát. A kettős feladatnál az egyik követelmény megoldása a másik rovására történt. A magyar nemzeti tipus megfogalmazásához a kor felfogása szerint elsődleges kellék a magyaros ruha. És hogy a zsinórdíszes nadrág és pitykés bekecs mennyire nem alkalmas a mintázásra, arra a Csokonai-szobor még a kevésbbé szomorú bizonyítékok közé tartozik.

Ha tartalmilag nem is érte el Izsó a kitűzött célt, — eléréséhez helytelen úton indult el — művészileg becseset alkotott. Egyetlen nagyméretű szobra, melyet kivitelezett és befejezett.

[129] Szücs István: Szabad kir. Debrecen város történelme. Debrecen, 1871. 1087 old.
[130] MM 1934. 90. old.
[131] IHOL.
[132] Pasteiner: I. m.

bizonyíték arra nézve, hogy mivé fejlődhetett volna helyes irányítás és kedvezőbb körülmények között.

* * *

Debreceni tartózkodása emlékét őrzi a Déri-múzeumban lévő fehér márvány nyulacska (hossza: 105 mm., magassága: 63 mm.), melyet 1871-ben, a Csokonai-szobor felszentelésekor a Csanak-családnak adományozott, kiknél debreceni tartózkodása alatt szállást kapott.

A rajta lévő jelzés szerint „1866 Dec. 23"-án készült Kriston Lászlót ábrázoló éremképe. (Rimaszombati múzeum; 40:40 cm.) A haj és szakáll-kezelés fogyatékossága ezen még szembetűnőbb, mint a már említett, Váradi Fekete Dezsőt ábrázoló domborművön. (5. kép.)

„1867 február 16." dátumot viseli „Földön fekvő részeg parasztot" ábrázoló terracotta szobra. Hossza: 21 cm., magassága 10 cm. (Képzőművészeti Főiskola.)

Ugyanezt a motivumot ábrázolja a Szépművészeti Múzeumban lévő töredezett terracotta vázlat (8 cm. magas). Felfogása az előbbinél tömöttebb, zártabb. Vázlatosabb, valószínűleg az előbbihez készült tanulmány.

Mialatt Izsó Debrecenben a Csokonai-szobron dolgozott, meghal Pesten Pákh Albert, ki a szobor készítésére rábeszélte. Izsó a halálhírre Pestre siet és a halott arcáról gipszöntvényt vesz. Mikor 1867 őszén Pestre visszatér, halotti maszk után készült gipszmintát hoz magával. Még Debrecenben éri Székely Bertalan felszólítása,[133] hogy mennyibe kerülne egy 2 lábnyi basrelief Pákh sírszobra feldíszítésére, miután annyi pénz nincs, hogy egész szobor állíttathassék ki a pénzből. Közben azonban az eredeti elképzelést megváltoztatták és a síremléket fülkeszerű boltozattal tervezték, melyben Pákh mellszobra álljon. Izsó e célra a már kész kisebb mellszobor után elkészíti 1868 márciusára a nagy mintázatot is és májusban már kész

[133] IHOL.

carrarai márványból. De a szépen sikerült mellszobrot sajnálták a temetőben az idő viszontagságainak kitenni, inkább felajánlották a Nemzeti Múzeum számára és Pákh síremlékét végül is a Schmidt-Schultz-féle terv szerint Gerenday Antal készítette el.[134]

Ebben az időben még egy síremlék foglalkoztatja. 1868 januárjában Mocsáry Lajos Borsod megye alispánja felkéri Izsót, „kit, mint hazai művészetünk egyik kitűnő képviselőjét, örömmel számít Borsod fiai közé", hogy a Pálóczy Lászlónak emelendő síremlékhez segédkezet nyujtson...[135]

„Megállapodás jött létre abban, hogy boldogult sírboltja felett, mely a t. Uraságod előtt véleményünk szerint ismeretes avasi templom hátulja mögött egy elegyengetett nagyobbszerű domb alatt lesz elrejtve, egy csiszolt gránitból készült obeliszk állíttassék, melyre alkalmazva legyen Pálóczynak érczből öntött domborművű arczképe, valamint az obeliszk talapzatára a szükséges felirat. Ennyiben van az emlék alakja körvonalazva; az arányok meghatározását, mi a plattform és rácsozatra is kiterjed, valamint az emlék plasztikai részének tervezését és kivitelét s az egészről való tervrajz és költségvetés előterjesztését a művésztől várjuk. Erre bátorkodom felhívni tisztelt Uraságodat olyformán, hogy akár az egészre, akár — ha az emléknek többi része foglalkozása körén kívül esnék — az arcképre nézve nyilatkozatát hozzám minél előbb beküldeni szíveskedjék.

Meg kell jegyeznem, hogy a fenn kitett 4,000 forint a szorosabb értelemben vett emlékoszlopra van szánva, a mellékes költségek más összegből fogván fedeztetni."

Izsó örömmel fogadja a megtisztelő felhívást és készséggel áll rendelkezésre.[136] Pálóczy síremlékére Gerenday Antal is készített két tervrajzot, de mindkettő oly közönséges volt, hogy nem fogadhatták el,[137] „nem volt bennük semmi inventio, semmi ujdonság vagy jellemzetes". A munkára báró Vayt is felkérték.

Izsó érintkezésbe lép miskolci nagybátyjával, Szathmári Pállal, ki tagja a szoborbizottságnak. Tőle kéri a helyi körülmények leírását, mire a válasz egy miskolci meghívás, hol a helyi körülményekkel személyesen megismerkedhetik.[138] Ez

[134] VU 1870. 46. nov. 13. Képpel.
[135] IHOL Mocsáry Lajos levele Izsóhoz. 1868 jan. 18-án.
[136] IHOL Izsó Miklós levele Mocsáryhoz. 1868 jan. 25-én.
[137] IHOL Lévay levele Izsóhoz.
[138] IHOL Szathmári Pál levele Izsóhoz. Miskolc, 1868 jan. 28.

meg is történik. Izsó azonban elveszti kedvét az egész dologtól, aminek fő oka, hogy a szűk költségvetés nagy részét elfoglalja a kőfaragómunka költsége, pedig elképzelése szerint, ennek szerepe egészen alárendelt. A türelmetlen sürgetésre, mely tőle a tervet várja, sértődötten írja, hogy ő tervet rajzban nem küld, mert „rajzban azt a szobrász nem szokta tenni, vagy ha teszi, rosszul teszi, legtöbbnyire mindig másokat csal meg vele, szépen lehet rajzolva, holott egy oldalról jól is nézhet ki megfelelőleg a plasztika szabállyainak, de többi nézpontjai rosszak azért a szobrásznak mindig szobrászatilag kell terveit is előállítani arra nézve pedig idő kivántatik."[139] Panaszkodik, hogy a bizottság nagyon is előírta a készítendő emléket, „mire valók akkor az illető művészek, ha a bizottmányok előre megfosztják szabadságától, cordába szorítják, ezt kell készitened — illyen állapotban mű nem fog létrejönni soha". A terv mégis elkészül, Izsó saját költségén leutazik Miskolcra és a mintát a költségvetéssel átadja. Választ, vagy döntést hiába vár, mintáját vissza sem küldték. Az emlék kivitelezésére a megbízást b. Vay kapja, ki el is készíti. Izsó, mikor legközelebb Miskolcon járt, megnézte a síremléket és ezzel kapcsolatban méltatlankodva írja Szathmári Pálnak,[140] hogy „nagy volt meglepetésem, midőn most lent járva láttam, hogy a Pálóczy-emlék csupán az általam benyujtott terv szolgai utánzása s meghamisított másolása; — mely az eredetitől csupán abban különbözik, hogy az általam tervezett arányok és az összhangzat — mondhatom kontárul megrontatott, különben pedig egyszerü plágium!!!" Jogos követeléseinek meghallgatását kéri, mert, mint írja, nincs abban a helyzetben, hogy egy megyével szemben generositást gyakorolhasson.

A Pálóczy-emlék balsikere súlyosan érintette. Munkája nincs, báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordul segélyért.[141] Írja, hogy több szoborpályázaton óhaj-

[139] IHOL Izsó Miklós levele Szathmári Pálhoz.
[140] IHOL Izsó Miklós levele Szathmári Pálhoz.
[141] IHOL Kérvény. 1868 szept. 2.

tana résztvenni, de az előkészületek sok időt és tanulmányt igényelnek és miután hosszú idő óta megbízás és kereset nélkül van, anyagilag szorult helyzeténél fogva erre képtelen. Reménytelen helyzetét a Vasárnapi Ujság[142] ismerteti a közönséggel. Marastoni által készített arcképével illusztrált cikk jelenik meg róla, röviden ismertetve eddigi műveit és feltárva jelenlegi helyzetét.

A kért segélyezést megkapja és 1868/69 telén Olaszországba utazik. Az utat Triesztől Anconáig hajón teszi meg, panaszkodva ír (1869 jan. 15., Róma) a kellemetlen útról. Rómában főképp az antik emlékeket tanulmányozza, ezek közül is inkább a görög szobrokat kedveli.

Azt hihetnők, hogy a műkincsek káprázatos gazdagsága kinyilatkoztatásszerűen hat rá, hogy Michelangelo, Bernini műveinek megismerése új ösztönök, új elképzelések végtelen sorát nyitja meg lelkében. Épp az ellenkezője történt. A Szent Péter-templom nagyszerű síremlékei előtt a Pálóczy-síremlék sorsa juthatott eszébe, a szépségnek, gazdagságnak hatalmas zenekara között százszorosan érezni vélte saját kicsiségét. És ez a letörés munkáján is meglátszik. Ő, ki minden nehézség nélkül, biztos technikával és egészséges fantáziával csinálta a mellképeket egymás után, most Zrinyi Miklós és Werbőczy István mellszobraiban meglepően keveset ad.

Még Rómában kapja (1869 febr. 18-án) br. Eötvös József megbízását a vallás- és közoktatásügyi minisztérium részéről, Zrinyi Miklós a költő és hadvezér és Werbőczy István mellszobraira. A szobrok a művészeti célokra rendelt 15.000 forintból készültek.[143]

A rendelés:[144]

A fejedelem 's haza körül hervadhatatlan érdemeket szerzett elhunyt honfiak emlékét megörökitendő, 's bizva tisztelt uraságodnak ugy müvészi tehetségeiben, mint meleg honfiui érzelmeiben, óhajtásával vélek találkozni.

---

[142] VU 1868. 45. nov. 8.
[143] VU 1869 június 27.
[144] IHOL Vall.- és közokt. min. 2208. szám.

midőn ezennel felszólítom: miszerint ifj. gróf Zrinyi Miklós, a dicső költő 's hadvezér és Werbőczy István, a magyar jogászat megalapitójának életnagyságú mellszobrát a magyar nemzeti muzeum számára, s az 1869-ik évi államköltségvetésben a hazai müvészet segélyezésére kirendelt javadalom terhére elkészíteni sziveskedjék; — tájékozásul megjegyezvén: miszerint mindenekelőtt egy gypszminta eredeti nagyságban készen hozzám beküldendő, mely elfogadhatónak találtatván, az egyenkint v. i. minden szoborért külön-külön ezennel biztositott Egy ezer kétszáz (1200) oszt. ért. forint tiszteletdij egy harmada, v. i. 400 frt, azonnal, az ezen minta szerint hibátlan, az az minden eresedés, folt, vagy repedéstől ment fehér carrarai márványból, még pedig egy darabból faragandó a mintának mindenben megfelelőn művésziesen alkotott márvány-mellszobornak átadása 's átvétele után a tiszteletdij másik két harmada, az az 800 frt. fog tisztelt uraságodnak kiutalványoztatni.

Az emlitett mellszobrok müvészi tulajdona v. i. azok mintázás, öntvény, metszet, avagy fényképészet utján leendő sokszorositásának joga tisztelt uraságodnak megmarad, köteles leend mindazáltal kivánatomra az eredeti nagyságban hibátlanul öntött tizenkét gypspéldányt az előállitási áron, vagyis az öntés és anyag árának megtéritése mellett, a magyar tudományos intézetek között leendő esetleges kiosztás végett rendelkezésem alá bocsátani.

A minta beküldésének határ idejéül junius végét, 's elfogadás esetén a márványszobor beküldésének határ idejéül folyó évi karácson napját tüzvén ki, egyuttal felkérem tisztelt uraságodat: miszerint ezen megrendelésnek elfogadása iránt engem mielébb, legfeljebb pedig folyó évi február végéig irásban értesiteni sziveskedjék.

Budán, 1869. évi február hó 18-án *Eötvös*

Gondatlansággal most sem vádolhatjuk. A Zrinyi-szoborhoz a Széchenyi-könyvtárból kikölcsönzi a található metszeteket és arcképeket. (Zrinyi 12 rétű fametszetét, egy Jakob Sandrart-metszetet stb.)[145] Ilyen gondos előtanulmány után nem csoda, ha a bemutatott mellszobor „mind történelmi hűsége, mind müvészi felfogásánál fogva kivitelre teljesen méltónak" találtatott.[146] Izsó a szobrot márványba faragja, azonkívül készít 12 gipszöntvényt, darabját 20 forintért (az erdélyi múzeum-egyletnek, a zágrábi, pozsonyi, győri, kassai és nagyváradi akadémiáknak, Zala megye közönségének, az eperjesi ágost. hitv. és a debreceni helv. hitvallású collegiumnak szánva).[147] Zala megye a szoborért közgyűlésileg jegyzőkönyvi

[145] IHOL Térítvény.
[146] IHOI Vall.- és közokt. min. 9653. szám. 1869 június 14. Eötvös.
[147] IHOL Vall.- és közokt. min. 3584. szám. 1870 márc. 4. Eötvös.

köszönetet szavaz meg[148] és biztosítja a művészt annak méltó elhelyezéséről.

A carrarai márványpéldányt Izsó a Nemzeti Múzeum számára faragta, ahol ma is látható. Elnagyolt, nyers formái nélkülöznek minden finomságot, az arc üres, kifejezéstelen, egyedül a ruházattal, a nyakba vetett bőrrel igyekszik hatást elérni, mely törekvés inkább a hadvezérnek, mint a költőnek szól. A szobor képét a Vasárnapi Ujság is közölte.[149]

Werbőczy még az Izsó iránt elnéző Eötvöst sem elégítette ki. A „minta sem a közkézen forgó arczképeknek, sem azon alaknak, melyben a történészek felfogása szerint birt, meg nem felel, sem azon jellem, mely Werbőczyé volt, sem az életkor, melyben müködésének tető pontján állott, kellőn kifejezve nincs, szemmel az elérni kivánt célra, elfogadhatónak s márványba kivitelre alkalmasnak nem találtatott".[150] Izsónak a lehetőség nyitva állott, hogy az év végéig, gondos tanulmányok alapján új szobrot készítsen, művészi önérzetében sértve, nem élt ezzel a lehetőséggel, inkább elfogadja a kárpótlásul kiutalt 300 forintnyi segélyt.[151] A Werbőczyről készült mellszobor egyik gipszpéldánya a Parlamenti Múzeumban látható.

A Zrinyi-szobor befejeztével megbízás nélkül áll. Mintázgat a saját örömére. Mintha az olasz utat követő letörésből magához térne, az emlékek megtisztulnak, kikristályosodnak és a capitoliumi „Haldokló gallus" nyomán elkészül a „Haldokló honvéd" vázlata. (Szépművészeti Múzeum.) „Izsónak nemzeties alapon nyugvó öntudatos felfogására teljesen szüksége volt, hogy a capitoliumi szobor nyomán haldokló honvédet teremtsen" — írja Pasteiner.[152] A haldokló gallus motivumát, ki súlyos sebből vérezve tusakodik a halállal, összekapcsolja a zászlót utolsó leheletig védeni kész magyar honvéd eszményével.[153]

---

[148] IHOL
[149] VU 1870. 18. május 1.
[150] IHOL Vall.- és közokt. min. 9653. sz. 1869 június 14. Eötvös.
[151] IHOL Vall.- és közokt. min. 12.511. sz. 1869. július 19. Eötvös.
[152] Pasteiner: I. m.
[153] MM 1926. 250. old. Képpel.

A szoborhoz készült lavirozott szépia rajz, mint a Petőfi-szoborhoz készült tanulmány, szerepelt az Ernst-múzeumban .A szobor rajza[154] a Vasárnapi Ujságban is megjelent.

Ugyancsak antik emlékek, a nápolyi „Haldokló amazon" és „Haldokló gigász" jutnak eszünkbe, „Haldokló honvédtüzért" ábrázoló vázlatával kapcsolatosan. 14 cm. magas, 37.4 cm. hosszú terracotta szobor, keltezés nélkül (Szépművészeti Múzeum), minden valószínűség szerint ez is az olasz út után keletkezett. Tudjuk, hogy olaszországi útja alkalmából Izsó járt Nápolyban, hol főleg az ókori szobrászatot tanulmányozta,[155] nyilván látta e két szobrot, s e kis szobor a tanusága, hogy az élmény nem veszett el, hanem termékenyítőleg hatott rá. Az Ellenőr a szoborra felhívja a honvédegyletek figyelmét.

Nincs keltezve, de valószínűleg az olasz út után készült a „Menekülő anya" című vázlata is. (Szépművészeti Múzeum. Terracotta, mag.: 28.5 cm.) Itt is antik emlékek, a „Niobidák" jutnak eszünkbe.[156]

Érdekesen mutatkozik e vázlatokon Izsó viszonya az antik művészethez. Nem a klasszikus kor eszményi szépségű istennői és atlétái ragadták meg figyelmét, hanem a hellenisztikus művészet mozgalmas, drámai alkotásai. Az antik szobrok plasztikai problémáit magyar tárgyú, magyar ízű szobrászatba ülteti át és soha nem felejti el, hogy célja a magyar népéletből meríteni tárgyát, hogy végre magyar szobrászatunk is legyen.

Ebből az időből való zsánerszobra, a „Holtrészeg paraszt". (Szépművészeti Múzeum.) Terracotta-szobor, magassága 16 cm., jelzése: „Izsó 1869". Bőséges alkalom kínálkozott itt humorérzékének megcsillogtatására. Izsó, ki maga sem vetette meg a bort, egy szinte önkívületileg lerészegedett parasztot jelenít meg. Pompás megfigyelés eredménye e kis szobor, mely nem annyira a plasztikai problémával, hanem a benne meg-

[154] VU 1870. 1. —á —r: A Haldokló Honvéd.
[155] VU 1869. 122. old.
[156] MM 1926. 250. old. Képpel.

nyilatkozó jóízű humor és széles elbeszélőkedv által ragadja meg a szemlélőt. Hogy a sok mondanivaló a kis szobron zavartalanul elfér, az Izsó iskolázottságának és tudásának köszönhető.

Egy-egy gipszpéldány a Képzőművészeti Főiskola és a Szépművészeti Múzeum tulajdonában van. 1877-ben[157] Szász Gyula szobrász Izsó szobrairól gipszönteteket készít, melyek pár forintért kerültek eladásra. Innen van, hogy egy-egy szobor több helyen szerepel.

A „Sebesült honvéd" azok közé a vázlatok közé tartozik, melyeknek tárgyát szabadságharci emlékeiből meríti. Terracotta-szobor, 20.8 cm. magas, jelzése: „Izsó 1869". (Szépművészeti Múzeum.)

Sikerült zsánerszobor a „Házaló zsidó". (Szépművészeti Múzeum.) Terracotta, 17.3 cm. magas. Zömök kis alak, fejét a nagy, ócska cilinderrel behúzza vállai közé. Jelzése: „Izsó 1869".

Vázlatainak tárgya változatos, az élet minden ágára kiterjed figyelme. Így egy egész sorozat zenéscigány vázlata van.

„Patikárus Ferkó" cigányprímás muzsikál. (Szépművészeti Múzeum.) Terracotta-vázlat, 19.7 cm. magas, jelzése: „Izsó 1869". Erősen vázlatos kivitelű, teste meztelen, csak a karján van a bő, borjúszájú ing jelezve.

Csekély eltérést mutat a hasonló tárgyú „Hegedűs cigány" vázlata (15.8 cm.), szintén a Szépművészeti Múzeumban. Hordón ül a kócos hajú, rendetlen ruhájú cigány. Szájából lógó pipa, nagy bajusza züllött kifejezést ad arcának. Jelzése: „Izsó 1869".

A „Hordón ülő cigányzenész" szintén 1869-ben készült. („Izsó 1869".) Lelógó lábakkal ül a hordón, melynek letöredezett abroncsai is meg vannak mintázva. (Szépművészeti Múzeum.)

---

[157] VU 1877. 61. old.

A Cigánylaokoon purdéjának testvére a „Muzsikus cigánygyerek". (Szépművészeti Múzeum; terracotta, 17.3 cm.) Eleven, lendületes kis alak, arcában jellemző faji vonásokkal. Jelzése: „Izsó 1869".

„Cigánytorzója" (Szépművészeti Múzeum; terracotta, 12.4 cm.) derék alatt van levágva.

Tárgyilag ehhez a csoporthoz, de mozgási tartalmával és megoldásának frisseségével a táncoló parasztok színvonalán áll a „Kereket vető cigánygyerek". (Szépművészeti Múzeum; terracotta, 19.6 cm.) A test a jobb lábon szinte csak futólag érinti a földet, a kezek és lábak, mint a kerék küllői, áradnak szét a térbe. Jelzése: „Izsó". (6. kép.)

Ezek az apró kis vázlatok, egy-egy ötlet, felvillanás gyors megrögzítései. Az arc befejezéséhez, a ruházat kidolgozásához már nincs idő, sokszor alig félóra alatt készültek. Bár befejezetlenségük talán még fokozza varázsukat, kár, hogy nem fejlődtek tovább. Úgy látszik, Izsó is vallotta Leonardo da Vincinek azt a felfogását, hogy tervezni úri munka, de kivitelezni már nem. Vagy talán inkább a megrendelés hiánya miatt maradtak meg vázlatnak. A Vasárnapi Ujság írja,[158] hogy „nagy kár, hogy nagy uraink nem üzik az izlés és szellem ama nemes fényüzését, mely a képzőművészetek pártfogásában áll".

1869 nyarán Izsó Erdélybe utazik Orbán Balázzsal, a székely föld leírójával,[159] hol szobrok faragására alkalmas márványt keres. Talál is, de a bánya megkezdése sok költséget igényelne és ezért a dolog elmarad.

Ebben az időben teljesen megbízás nélkül áll. Ez a mellőzés annyira letöri, hogy szinte elfásul a művészet iránt. Jóformán semmit sem dolgozik és barátait okolja kínos helyzetéért. Sokat iszik, elkeseredett és ingerlékeny. Éppen ebben az időben tűnik ki, hogy hiányzik belőle a nagy zsenik fáradhatatlan kutatni-tanulnivágyása. Veleszületett tehetsége a kőfaragás mesterség-

[158] VU 1869 jún. 20. 345. old.
[159] VU 1869 aug. 22. 469. old. — VU 1869 szept. 26. 538. old.

beli tudásával felszerelve Münchenben rövid idő alatt pompásan kivirágzik és alig 30 éves korában tudása tetőpontjára jut. De mintha egy fokozatos hanyatlás, mely eleinte csak megállásban tükröződik, jellemezné grafikonját, pályája, tevékenysége és a nyugateurópai művészethez való viszonyulása veszít erejéből. Önkéntelenül felvetődik a kérdés, hogy talán az út, amelyre lépett, nem volt a helyes, hogy a magyar szobrászatot nem a borjúszájú ing és a zsinóros nadrág kellékei között kellett volna keresnie, hogy a járulékokért feláldozta a lényeget. A lehetőségek ezen az úton nem voltak tágak és a „Búsúló juhászban" elmondta a legjobbat, amit e téren mondani tudott. Apróbb vázlataitól eltekintve, hol a gyorsan megrögzített látomás melege a megoldás keresésében nem hűlt ki, a Csokonai-szobor tanusága annak, hogy az út, melyen tovább akart jutni, visszafelé vezetett. Hiányzott mögüle a művészi tradició, melynek Ferenczy nem lehetett elegendő alapja, hiányzott körülötte a művészi légkör, a nemes versengésből származó ösztön, hisz a Széchenyi-szobor megtanította arra, hogy kicsinyes célok érvényesülése az ítélet igazságosságát befolyásolják és hiányzott belőle a kellő kulturális alapvetés, a képesség, hogy a mindennapon felülemelkedve művészi céljait kövesse, hogy a müncheni akadémiát elhagyva, egyedül saját magától is tanuljon, mert tudnia kellett, hogy mondanivalójának végső megfogalmazására, stílusára saját magának kell magát megtanítania.

* * *

A munka nélküli, elkeseredett Izsót nem hagyja cserben Eötvös, a régi pártfogó. A Nemzeti Múzeum képtára részére megrendeli nála a Casagrande által készített Pyrker-mellszobor márványpéldányát. A munkára 1870 márciusában 400 ft. előleget vesz fel.[160] Ma a Szépművészeti Múzeum előadótermében. „K. Izsó Casagrande után 1870." Majd 1870 július hó 28-án

[160] IHOL Vallás és közokt. min. 5576. sz. 1870 márt. 12. Eötvös.

megbízza[161] a Nemzeti Múzeum részére Zrinyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc márványmellszobrának elkészítésével.[162] Az elmult évben kifaragott Zrinyi Miklós márványmellszobrának mértéke szerinti két szoborért külön-külön 1200 forintot kap, melynek első felét, amennyiben hajlandó a felhívásnak megfelelni, előre felveheti, második felét a szobrok átadása után. A szobrok elkészítésére egy évi határidőt kap, gipszmintájuk előre bemutatandók. 1871 május hó 29-én kapja az értesítést,[163] hogy az előlegül kilátásba helyezett 1200 forintot a magyar királyi állampénztárnál a szokott módon felveheti. A szobrok feletti döntés már Eötvös utódját, Pauler Tivadart illeti, ki II. Rákóczi Ferenc mellszobrát a bemutatott gipszminta szerint kivitelre elfogadja, Zrinyi Ilona mellszobrát illetőleg a határozatot fenntartja magának, mert a szakértői nyilatkozat nem volt kedvező és Zrinyi Ilona mellképét nem is faragtatja márványba.[164] Rákóczi alakja impozáns, de túl kövér, inkább fejedelem, mint szabadsághős,[165] írja a Figyelőben P. Szathmáry Károly a csaknem kész szoborról. Zrinyi Ilonában a heroizált női eszményt akarta kihangsúlyozni. A formák nyersek, elnagyoltak, az élet után készült portrék finomsága, közvetlensége hiányzik belőle.

1870 telén a baloldali kör megrendelésére készíti el Ghiczy Kálmán mellszobrát.[166] Számos gipszpéldány is készült (komáromi választókerület, miskolci ref. lyceum részére, stb.). A Hazánk s a Külföld,[167] melyben a szobor rajza is megjelent és a Vasárnapi Ujság[168] felhívja Ghiczy tisztelőinek, a kaszinók és egyletek figyelmét a szoborra. Ghiczy levélben köszöni meg Izsónak, hogy „becses idejének nagy részét érdekesebb művál-

[161] IHOL Vallás és közokt. min. 10756. sz. Eötvös.
[162] IHOL Vallás és közokt. min. 10576. sz. 1871 május 29.
[163] IHOL Vallás és közokt. min. 17178. sz. 1871 aug. 19.
[164] FL 1875. 123. Izsó műtermében.
[165] P. Szathmáry Károly: Izsó műtermében. SzF 1872 jun. 16.
[166] VU 1871 ápr. 16.
[167] HK 1871 ápr. 13.
[168] VU 1873 nov. 23.

lalatra méltó ügy szeretettel feláldozta".[169] A szobor bronzirozott gipszpéldánya a Parlamenti Múzeumban látható. Jelzése: „Izsó 1870". A nem szép vonásokat a belőlük sugárzó értelem szépíti meg. A nagy orr és az előreugró áll kemény akaratot fejez ki, a tágranyílt, kerek szemek a mindent tudni vágyó széles látókört tükrözik.

Ebben az időben készül Felekiné mellszobra is.[170]

Időközben megnősül. Simonyi Antal gyámleányát, Szerdahelyi Jozefát veszi feleségül. Házassága szerencsés, visszazökkenti a rendszeres, munkás életbe és mikor következő évben kisfia születik, boldogsága nem ismer határt. Annál fájdalmasabban éri a csapás, mikor a gyermek 1874-ben járvány áldozata lett. Szomorúsága őt is beteggé tette.

Nősülésével, új családi kapcsolataira mutat Simonyi László mellszobra. (Szépművészeti Múzeum; terracotta, 28 cm. magas.) Kedves, nagy, kacskaringós bajuszú, szakállas bácsit ábrázol.

1870 októberében, a Budai kir. Főreáltanodán megürült „mintázás tanári" állást kérvényezi, müncheni akadémiai képzettségére hivatkozva. Az elnyert állást rövid ideig tölti be. 1872-ben, ajánlatára barátját, Halász Lászlót nevezik ki utódjául.[171]

1871-ben megpályázza az új pesti országos mintarajztanoda és rajztanárképezde szobrászat vagy ékítménytani tanári állását, 1200 forintos évi fizetéssel és 300 forintos lakbérilletménnyel.[172] Az állást elnyeri és a szabályszerű három évi próbaidő leteltével rendes tanári minőségében Trefort megerősíti.[173]

Ez évben rövid küföldi tanulmányútra megy, hogy a Petőfi szoborhoz új benyomásokat szerezzen. Útlevele 1871 november

---

[169] IHOL Ghiczy Kálmán levele Izsóhoz. Pest, mart. 27. 1871.
[170] HK 1871. 42.
[171] MM 1909. F. I.: Halász László.
[172] IHOL A Budai kir. Főreáltanoda Tekintetes Igazgatóságához Izsó Miklós a mintázás tanszékéért folyamodik. Budán, 1871. Oct. 8.
[173] IHOL Vallás és közokt. min. 3022. sz. Trefort.

28-án kelt.[174] Útja Prága, Drezda, Berlin, Goerlitz. Bécs. „Sok szép dolgokat lát" és a szobrászati emlékek megtekintésén kívül képtárba is megy, hol annyira kifárad a nézésbe, hogy alig bírja magát összeszedni, — írja feleségének.[175]

Az Eötvös által megkezdett mellképsorozat készíttetését Pauler Tivadar vallás és közoktatásügyi miniszter is folytatja. Megrendeli báró Eötvös volt miniszter mellszobrát az egyetemi vegyművelde, Petőfiét pedig a magyar Nemzeti Múzeum számára,[176] a már megrendelt szobrokkal azonos méretben, 1200 forint tiszteletdíjért. Az agyagminták 1872 januárjában mutatandók be. A mellszobrok azonban még 1873-ban sem készek és ezért, az akkori vallás és közoktatásügyi miniszter, Trefort, további szobrok megrendelését ezek elkészültétől teszi függővé.[177]

Izsó két Petőfi-mintát készít, egyik az ábrándok, másik a lelkesedés költőjét ábrázolja.[178] Mindkét változatról gipszmásolat a Petőfi Múzeumban, márvány példány a Nemzeti Múzeumban. (1872.) Izsó, ki időközben megbízást kapott a Petőfi-szoborra, különös szeretettel foglalkozik Petőfi arcának megalkotásával, melyre a nagy szoborral kapcsolatban is szüksége volt.[179] (7. kép.)

Eötvös mellszobrát csak 1873 szeptemberében faragja,[180] és az év végére lesz kész.[181] Gipszpéldány a szegedi Városi Múzeumban. (8. kép.)

Trefortról is készít egy kis mellszobrot (Szépművészeti Múzeum; gipsz, 30 cm. magas). Gondolkozó, feszült kifejezésű, értelmes arc. Ajka a nagy bajusz és szakáll alatt beesik, arca sovány, mély gödrökkel. Nagy, okos szemei körül finom szarkalábak, haja símára fésült.

---

[174] IHOL
[175] IHOL Levél feleségéhez. Berlin, 1871. dec. 4.
[176] IHOL Vallás és közokt. min. 17178 sz. 1871 aug. 19. — VU 1871 aug. 27.
[177] IHOL Vallás és közokt. min. 3022. sz. Trefort.
[178] VU 1872 júl. 7. P. Szathmáry Károly: Izsó műtermében. — SzF 1872 jun. 16.
[179] VU 1874 jul. 26. Képpel.
[180] VU 1873 szept. 14.
[181] VU 1874 jan. 11.

Nyáry Pál mellszobrának pályázatán való részvételre is felhívást kap.[182]

1872 júliusában a vallás és közoktatásügyi minisztériumtól újabb mellszobor készítésére kap megbízást.[183] Szalay László történetíró szobrát kell elkészítenie, a szokásos méretben, 1200 forintért. Az Izsó által bemutatott mintát bizottság vizsgálja meg és ennek alapján megbízzák a szobor márványba faragásával.[184] A márványszobor a Nemzeti Múzeumban (1873), maszk alakú gipszpéldány (30:21 cm.) a Szépművészeti Múzeumban („1873 Izsó") és teljes gipszpéldány a volt Ernszt Múzeum lépcsőházában látható.

Elkészíti Mányik Ernesztina féldomborművű arcképét a vámosmikolai temetőben lévő síremlékre[185] és Egressy Etelka mellszobrát. (Szépművészeti Múzeum; gipsz, 52 cm. magas.)

Arany János mellszobra (Nemzeti Múzeum) ditrószárhegyi márványból készült, mely áttetszőbb, mint a carrarai, tearózsaszínű.[186] Izsó előtt soha senkisem faragott szárhegyi márványból, Gyergyóban meszet égetnek belőle.[187]

* * *

A mellszobrokon és emlékszobrokon kívül van egy egészen sajátos, zárt területe Izsó művészetének. Ez: a „Táncoló parasztok". A Ferenczynél, Bécsben és Münchenben tanult általános plasztikai nyelv, a klasszicizmus jól bevált, de unalmas és szürke akadémikus formanyelve fölé emelkedik és egészen meglepő, friss, impresszionista hangot üt meg.

Keletkezésük végighúzódik egész működésén, a probléma izgató kérdőjelként kíséri végig életét, elkíséri Debrecenbe, honnét egy héten született három vázlatunk is van. 1864 és 1870 között mozog keltezésük, de miután nagyrészükön nincs

---

[182] VU 1873 jan. 47. old.
[183] IHOL Másolat 14972 Budán, 1872 július 18-án.
[184] IHOL Vallás és közokt. min. 10491. sz. 1873 ápr. 29.
[185] VU 1873 jun. 15.
[186] P. Szathmáry Károly: Izsó műtermében. SzF 1872 jun.
[187] VU 1874 febr. 8.

rajt a keletkezés ideje, stíluskritika pedig ez esetben biztosat nem mondhat, fel kell tételeznünk, hogy már ezelőtt és után is keletkeztek. Magasságuk 30 cm. alatt mozog. A Szépművészeti Múzeum gyűjteményében 14 terracotta táncoló paraszt van. (9—11. kép.)

* * *

A mellszobrokon kívül három nagy szobor készítése foglalkoztatta élete utolsó éveiben. Az Eötvös-szobor, melynek pályázatán nem ő lett a nyertes és Petőfi és Dugonics szobra, melyekkel pályázat nélkül, mint egyedül elkészítésükre hivatottat, bízzák meg. Élete tragikumához tartozik, hogy mikor nagy megbízások érik és erejét hozzá méltó feladatok megoldására fordíthatná, akkor, fiatalon, 44 éves korában ragadja el a halál. Petőfi és Dugonics szobrát a hozzá közel álló Huszár fejezi be, ki elgondolását teljes mértékben tiszteletben tartva, sem tudta saját művészegyéniségét egészen visszaszorítani és a két szobron Izsó mellett az ő szerepét is el kell ismerni.

Báró Eötvös Józsefnek 1871-ben bekövetkezett halála után azonnal megindul az adakozás az emlékét megőrzendő szoborra.[188] A szobor felállítását Királyi Pál képviselő az 1871 február 8-iki pesti közgyűlésen indítványozza és a gyűlés a felállítandó szoborra 5.000 forintot mindjárt megszavaz.[189] Egyúttal felkéri az Akadémiát, hogy a szoborügy vezetését, országos szoborról lévén szó, kezébe vegye. Az Akadémia március 27-iki ülésén bizottságot alapít gróf Lónyay Menyhért elnöklésével és megindítja a gyűjtést. Erzsébet királyné 2.000, báró Sina Simon 3.000 forintot adnak és egy év alatt 46.000 forint gyűlik össze.[190]

A bizottság, mielőtt pályázatot hirdet, helyet kér a várostól a szobor számára. Az Erzsébet-tér ÉNY-i szegletében akarják felállítani, azon ház közelében, hol Eötvös élete végén la-

[188] Gerlóczy-Buday: Eötvös József báró szobrának leírása és története. Bp. 1895.
[189] FLT XI. 22/1871.
[190] VU 1879. 21. —á—r—

kott. „Ezen választásnál a bizottság azt tartotta szem előtt, hogy a rendelkezésre álló szoboralap összegből semmi esetre sem lehet 4 és fél ölnél (talapzattal együtt) magasabb emléket felállítani. Ily kisebb rendű szobor a nagy házak között csak akkor nem törpül el a környezet nagy mérvei mellett, ha vagy kicsiny, zárt téren, vagy kertben állíttatik föl, hol a fák mintegy paralizálják a környező épületek magasságát"[191] A város azonban azzal az ellenvetéssel, hogy az Erzsébet-tér, a rajta lévő kioszkkal mulatóhely és így nem méltó Eötvös szobrára, a Stein-ház előtti dunaparti térséget jelöli ki a szobor számára és ehhez az álláspontjához ragaszkodik. A bizottság harmadik ülésén leszögezi a pályázat feltételeit:[192]

1. Pályázat hirdettetik a szobor mintájának elkészítésére, az ércz szobor magassága mintegy 12 lábnyira, a minta pedig (talapzat nélkül) legalább 4 láb magasságra határoztatván. Pályadij, mely a legjobb műnek mindenesetre kiadatik, 400 magyar arany vagyis 4000 frank. Pályázhat bármely akár hazai akár külföldi művész. Határnap 1873 decemb. 31. — E pályázat a hazai lapokon kívül közhirré teendő egy-egy bécsi, berlini, müncheni, lipcsei, párisi és florenczi művészeti lapban.

2. Engel József és Izsó Miklós szobrász urak fölkérendők, hogy e pályázatban vegyenek részt, biztosítatván, az esetre ha a jutalom nem nekik itéltetnék munkájok dijául részökre egyenként ötszáz-ötszáz ft. o. é. tiszteletdíj.

3. B. Vay Miklós szobrász ur levélben fölhivandó, hogy a pályázatban szintén vegyen részt.

A pályázat szerint Eötvöst élethűen és jelleméhez híven, művészi felfogással kell ábrázolni, a részleteket a művész ízlésére bízzák. A szobor összköltsége az 50.000 forintot nem haladhatja meg.[193]

1873 december 31-én lejár a határidő. A beérkezett pályaművek bírálására alakult albizottság tagjai, gróf Lónyay Menyhért elnöklete alatt: Henszlmann Imre és Ipolyi Arnold, mint a szoborügyi bizottság küldöttei, Keleti Gusztáv, mint az Országos Mintarajztanoda küldöttje, báró Lipthay Béla mint a Fő-

[191] FLT XI. 22/1871. 1873 julius 21.
[192] ESzI
[193] Liber E: Budapest szobrai.

városi Közmunkatanács küldöttje, Pulszky Ferenc, mint az Orsz. Képzőművészeti Tanács küldöttje, Ráth György a Képzőművészeti Társulat részéről, Ybl Miklós a főváros hatósága részéről és Arany László titkár.[194] A pályázatra beérkezett öt szabályszerű szoborminta és egy rajz, melyhez tartozó szobor pótlólag érkezett meg.

A bizottság a kérdésre, hogy van-e a pályaművek között olyan, mely mostani alakjában kivitelre elfogadható, két igennel és hét nemmel szavazott. A díj kiadását illetőleg hat szavazatot nyert a „Mindent a hazáért" jeligéjű, két szavazatot a „De mortuis nil nisi bene" és egyet a „Haladás" jeligéjű.

A „Mindent a hazáért" jeligés pályanyertes mű — Huszár Adolf műve — csak legjobb, de kivitelre nem alkalmas. Ezért felhívják Huszárt új minta készítésére, melynek „megtekintésére Schilling drezdai szobrász úr hivassék meg, s az ő véleménye a pályanyertes mű szerzőjével közöltetvén, ez szólíttassék föl egy újabb mintát készíteni mintegy 2, vagy 2½ lábnyi magasságban. Ezen újabb minta azután ismét Schilling ítélete alá lesz bocsátható s egyszersmind eldönthető az, hogy nagyban mintázásra elfogadhassák-e.[195] Schilling elfoglaltságára hivatkozva a meghívásnak nem tesz eleget és ezért helyette Zumbuschhoz fordulnak.

Izsó és Engel, miután a pályázaton nem nyertek, kérdést intéztek a bizottsághoz, hogy mintáikat elvitethetik-e, mire a bizottság a szobrok kiadatását elrendeli.

A Magyarország és a Nagyvilágban[196] a beérkezett hat pályamű rajza közölve van és a szobrokról egyenként véleményt mond. A pályanyertes Huszár-szoborról azt írja, hogy „éppenséggel mulatságos hatással van a szemlélőre. A lábszárak szerkezete arról tanuskodik, hogy megfaragójuk nem sokat foglalkozott az anatómiával..."

[194] ESzI
[195] ESzI
[196] MN 1874. 6. az „Eötvös emlékszobrok".

A „Per aspera ad astra" jelige alatt rejtőző Izsó szobor feltételes dícséretet kap: „az ő mintája volna a nyertes, ha e hat pályamű között egyiknek oda kellene ítélni a díjat". Izsó bronzszobrot tervezett, a benyújtott gipszszobor is bronzirozva volt.

* * *

Dugonics szobrának felállítását a Szegedi Hiradóban 1859-ben Csaplár Benedek pendítette meg. A következő évben, Kempelen Győző, a lap szerkesztője, lelkes cikkben hívja föl a várost az ügy pártfogására. Csakugyan, a szobor felállításához szükséges összeget csaknem egészében a város közönsége adta össze.[197]

Izsót a szobor elkészítésére a szoborbizottság nevében Szabados János városi tanácsnok 1870 dec. 10-én kéri fel.[198] Közli, hogy a szobor alaptőkéje 3.000 forint, ehhez várnak a várostól 1.000 forintot és még maguk gyüjtenek 1.000 forintot. Így a szobor készítésére 5.000 forint áll rendelkezésre s minthogy az ügyet nem akarják bizonytalan időre elnapolni, elhatározták, hogy olyan szobrot állítanak, amilyent a rendelkezésre álló összegből lehet. A szobor helyéül a „monumentális stylben" épült új, kétemeletes főreáliskolai épület homlokzata előtti teret jelölték ki, mely vasráccsal bekerítve, parkká lesz kiképezve.

Először magas talapzaton álló mellszoborra gondolnak, mely bármily egyszerűen, de 5.000 forintból kikerül. Kérdik Izsót, hogy 5.000 forintból körülbelül milyen szobor várható, hajlandó-e annak elkészítésére és mikor jöhetne a hely megtekintése végett Szegedre.

Közben a bizottság elhatározza, hogy addig gyüjt, míg egy egészalakos szoborra szükséges összeg nincsen együtt. 1874 januárjában még csak 2969 frt. 50 kr. a szoboralap vagyona,[199]

---

[197] Prónai A.: Dugonics András életrajza. Szeged 1903. Képpel.
[198] IHOL
[199] VU 1874 jan. 18. — SzH 1874 jan. 14.

de ekkor a gyüjtés nagy lendületet vesz. A szoborbizottság és az olvasó egylet hangversenyt is rendez a szobor tőkéjének növelésére, melynek jövedelme 806 frt. 76 kr.[200] Értekeznek Izsóval a hely miatt, ki szintén a reáliskola előtti Búza-téren véli alkalmasnak a szobor felállítását. Szerinte a szobor 12.000 forintos költségvetéssel, a Csokonay-szoborhoz hasonlóan elkészíthető.

A gyüjtés erélyesen folyik, a szobor eszméje érik „a mintát és költségvetést türelmetlenül várjuk, mert a szobor eszméje most nálunk nagyon népszerü lévén, addig akarjuk ütni a vasat, amig meleg" — írja Szabados Izsónak.[201] Egyúttal küldi Dugonics rövid életrajzát, amiből a szobor megteremtéséhez ihletet meríthet. Ekkor már 6.000 forinttal rendelkezik a szoboralap és bizonyosnak látszik, hogy a még hiányzó 2—3.000 forintot a legrövidebb időn belül előteremtik. „A mi a talapzatot illeti, azt mi a szobortól teljesen elválasztjuk. Csak a szobor legyen készen, a talapzat előállítása nem fog késni. Fődolog itt, hogy a művész jutalma és a szobor költsége biztosítva legyenek."

Szabados kéri a mintát és költségvetést, „még pedig az utóbbit oly pontosan elkészítve, hogy — szokás szerint — meg ne csald magad. Ird meg a talapzat mibe kerülési árát is különböző kövek szerint. Állapitsd meg a feltételeket, megemlitvén különösen, hogy mikor és minő részletekben kivánod felvenni fáradozásod jutalmi diját".

A szobrot az 1876-ban Szegeden tartandó dalosünnepéllyel kapcsolatban akarják leleplezni.

Izsó először elkészíti Dugonics mellszobrát fénykép után és leküldi Szegedre.[202] „A szobor Dugonitsot valamivel fiatalabbnak tünteti elő, mint a minőt az általam küldött fénykép mutat, de azoknál, akik eddig látták, tetszésre talált" — írja Szabados.[203] (Bronzirozott gipszpéldány az Ernszt-múzeumban

---

[200] SzH 1874 jan. 13.
[201] IHOL 1874 máj. 19.
[202] SzH 1874 dec. 30.
[203] IHOL Szeged, 1875 január 1.

volt.) Egyúttal küld két szoborvázlatot, melyek kétféle fogalmazásban ábrázolják Dugonicsot. (12. és 13. kép.)

A költségvetés szerint a szobor bronzba öntve és helyére szállítva 8.000 forintba, a márványtalapzat 4.000 forintba kerül. Izsót a költségvetés elkészítésében a talapzat ügye hátráltatta, mert a külföldi kőfaragók, kikkel érintkezésbe lépett, 7, 8, sőt 10.000 forintot is kértek és csak nehezen talált egyet, ki a 11 láb magas márványtalapzatot 4.000 forintért hajlandó kiállítani.[204]

A beküldött minták és költségvetés alapján készül a szerződés:[205]

„mely egy részről a szegedi Dugonits szoborbizottság, másrészről Izsó Miklós szobrász tanár közt a következő feltételek mellett köttetett:

1. A szoborbizottság a művész által bemutatott szobortervet, mely Dugonitsot magyar papi öltözetben, költői, mélyen gondolkozó alakként ábrázolja, elfogadja oly megjegyzéssel azonban, hogy az a készítendő nagy mintázatban kissé rövidebb hajjal és arcban az eredetihez híven, illetőleg a művész kezeinél lévő fényképhez a lehetőségig megfelelően legyen előállítva.

2. A szobor magassága a művész által bemutatott tervezethez képest 7½ lábban állapíttatik meg s a legjobb minőségű bronzból lesz öntendő.

3. A szobor a reáliskola előtti nyilvános téren lévén felállítandó, szükséges, hogy az alak minden oldalról tekintve kifogástalan legyen.

4. Mielőtt a művész által véglegesen elkészített agyagmintázat gypsbe öntetnék, a bizottság fentartja magának egy küldöttséget nevezni ki, mely fővárosi szakértők közbejöttével a szobrot megvizsgálja, tartozván a művész a netalán mutatkozó hiányokat pótlólag helyrehozni. Hogy pedig a szobor és talapzat közti arány is megbirálható legyen, a kis agyag mintázat talapzattal együtt lesz előállítandó.

5. A szobor készítése, bronzba öntése, szóval annak teljes előállítása, kellő felügyelet mellett a helyszinére szállítása s a felállítás rendezése a művész teendője leend.

6. A szobor 1876. évi Augusztus hóban, a szegedi orsz. dalár ünnepély alkalmával szándékoltatván lelepleztetni, művész köteles úgy intézkedni, hogy a bronzból öntött szobor 1876. évi junius végéig Szegeden a helyszinén a bizottság rendelkezése alatt legyen.

7. Az 5. pont alatt elvállalt munkálatokért a bizottság a művésznek 8000 azaz nyolc ezer forintot fizet. Ez összegben az összes szállítási költségek is, egész a szobornak Szegeden, a helyszinen történendő átvételéig benfoglaltatnak.

---

[204] SzH 1874 dec. 30.
[205] IHOL Fogalmazvány.

8. A kikötött fizetést illetőleg munkadíjat a bizottság a következő részletekben tartozik mindenkor pontosan és hiánynélkül fizetni: jelen szerződés aláírásakor 1000, egy ezer forintot, a szobor mintázatának végleges elkészítése és elfogadása, illetőleg annak az öntődébe történendő szállítása alkalmával 3000 az az három ezer forintot, végül a teljesen kész szobornak a helyszinére történt megérkezte és átvétele alkalmával 4000 azaz négyezer forintot.

9. A talapzatra nézve a bizottság a művész által bemutatott tervet és költségvetést szintén elfogadja, azonban véglegesen intézkedni a legközelebbi alkalomra halasztja, esetleg a talapzat elkészítését a művész utasításának és főfelügyeletének kikötése mellett helyi vállalkozónak átengedni fentartja magának.

10. Jelen szerződésre szükséges bélyeg költségeit a szobor bizottság fedezendő.

11. (Áthúzva.)

A bizottság az Izsó által is jobban kedvelt gondolkozó Dugonicsot fogadja el kivitelre. De mivel „a bizottmány a szoborban a költő tudóson kívül a lánglelkű magyar hazafit is kifejezve óhajtja látni, mit az öltöny által lehet elérni, mi azon korban jellemzetes volt. Evégből az Izsó mintáin látható talárszerü köpeny helyett a bizottmány azon öltönyt óhajtja, melyet buda néven (még hirből!) ismerünk, annál inkább, mivel boldogult Dugonicsunk valóban ilyen felöltönyt viselvén, ez a hűség szempontjából is megfelelőbb.“[206] Ezért Rákosi és Irinyi helybeli művésztanárok vállalkoznak rajzbeli útbaigazításokat adni és ezek alapján felhívják Izsót új mintázat készítésére.

Izsó a munkához külföldről hozatott segédet és miután meghűlés következtében ágyban fekvő beteg és utazni orvosai hosszabb ideig nem engedik, kéri a bizottságot, hogy észrevételeiket írásban tegyék meg, hogy munkához láthasson. Egyúttal kéri a bizottságot, hogy, ha még élne valaki, aki Dugonicsot ismerte, tudakozódjanak termetéről, ruházatáról, járásáról, hogy igy, ezeket tudva, annál jellemzetesebben, természetesebben mintázhassa meg. A bizottság két tagot Pestre küld, hogy a szobor-szerződést aláírják és egyúttal a művésznek az esedékes 1000 forint előleget átadják. A Pestre utazott bizott-

[206] SzH 1875 jan. 6.

sági tagok nem tárgyalhattak Izsóval, mert betegsége aggasztó fordulatot vett.[207] A szegedi közönség aggódva figyeli állapotának változásait és mikor javulás hire érkezik, kérik, hogy küldje be az általa is aláírt szerződést és akkor megkapja az 1000 forint előleget. A talapzatra vonatkozólag is az ő ajánlatát hajlandók elfogadni.[208]

Az átmeneti javulás csalóka volt és nem az állítólagos „lépbaj, mely ellen fürdőt kellend használni", hanem tüdővész okozta halálát. Izsó halálakor Dáni Ferenc főispán Pesten tartózkodott, megnézte Izsó műtermében a szobor vázlatait. Felmerül a gondolat, hogy a szobrot becsáron a bizottság megveszi, de miután az özvegy súlyt helyezett arra, hogy a szobor Izsó neve alatt készüljön el, a teljes kivitelre nézve szerződés jön létre az özveggyel és a szobornak az 1876. év végéig való elkészültét Madarász Viktor és a szobrot befejező Huszár Adolf biztosítják.[209] A bizottság az özvegynek kijelenti, hogy a szobrot az ő műtermében kívánja elkészíttetni[210] és csak az arc hasonlósága érdekében tétet némi változást.[211]

A megvalósult szegedi Dugonics-szobrot nem könyvelhetjük el teljesen Izsó művének. Befejezője, Huszár Adolf a gondolkozó vázlatot fejlesztette tovább és akármennyire is tiszteletben tartotta Izsó örökét, míg a kis vázlatból nagy bronzszobor lett, az eredeti elgondolás változásokat szenvedett.

* * *

Petőfi szobra volt a nagy feladat, mely hivatva lett volna Izsó szobrászi működését betetőzni. Szebb feladatot magyar szobrász nem is álmodhatna, mint a költő és szabadsághős emlékét megalkotni, ez volt a nagy lehetőség, hol Izsó megmutathatta volna, hogy mire képes. Sajnos, korán bekövetkezett halála a kivitelezésben megakadályozta.

---

[207] SzH 1875 márc. 19.
[208] SzH 1875 ápr. 2.
[209] SzH 1875 junius 2.
[210] R 1875. 148. — FL 1875. 122.
[211] MN 1875. 42. A Dugonics-szobor Szegeden. A szobor rajza a Szegedi Képes Naptárból.

A Petőfi-szobor kezdeményezője Reményi Ede hegedűművész volt. Az 1860. év végén Londonból hazatérve, felveti a szobor eszméjét. „Ő maga 10 arany pályadíjt tüz ki a szobor tervére s ezenkivül 50 forinttal nyitja meg az aláirást."[212] Hangversenykörútra indul azokra a helyekre (Nagykőrös, Kecskemét, Félegyháza, Kiskunhalas), hol egykoron Petőfi megfordult és a befolyt pénz a szoboralapra gyűlik. „Nagyszerű, talajával együtt negyven láb magas és minden nagysága dacára a legszebb arányu szobor" eszméje[213] lebegett előtte.

A gyüjtés folyik, de a viszonyok nem kedveznek Petőfi szobrának. 1863 aug.-ban a Magyar Sajtó indítványozza, hogy a szétszórtan fekvő pénzeket egy kézbe gyüjtsék össze és rendes pénztárnoki kezelésben tartsák mindaddig, míg a viszonyok a kitűzött cél megvalósítását meg nem engedik.

Végre 1865. év végére az ügy odáig jut, hogy Reményi Ede, a fővárosi Törvényhatóság támogatásával, írásban engedélyt kér a m. kir. helytartótanácstól a szoborügyi bizottság megalakítására, eredménytelenül és csak a kiegyezés után, 1868 január 10-én kapják meg az engedélyt.[214]

1867 nov. 17-én az Első Magyar Általános Biztosító Társaság palotájának igazgatósági termében rendezik meg az alakuló közgyűlést. Elnökké Reményit, alelnöké Tóth Kálmánt, pénztárnokká Lévay Henriket választják.[215]

Pest város közgyűlése 1000 forintot szavaz meg (1867 dec. 18) és körlevél megy 49 megyének és 92 városnak, gyüjtőívekkel. A gyüjtés nagy lendülettel folyik, Reményi maga több mint 10.000 forintot gyüjtött és az 1871 november 23-i ülésig 27.374 forint 43 kr. volt együtt. Ekkor Greguss Ágost indítványára egyhangúlag elhatározzák, hogy a szobrot 40.000 forint költségen Izsó Miklóssal csináltatják meg. A Vasárnapi Ujság[216]

[212] SzF 1860 dec. 12.
[213] HF 1861 január 3, 8.
[214] FLT X. 1430/865. — Liber E.: I. m.
[215] Gerlóczy-Altmann: Petőfi Sándor szobrának leírása és története. Bp. 1892.
[216] VU 1871 dec. 3.

örömmel fogadja a hírt, hogy magyar művészi erőt vesznek igénybe. „A debreczeni Csokonai-szobor oly mű, mely után bátran lehet appellálni Izsóra, kinek tehetségét — fájdalom — korántsem veszik oly igénybe, mint megérdemelné."

Izsó a segéd- és a nagyminta elkészítését bronzba öntésig 14.000 forintért vállalja el és még ebben az évben külföldi tanulmányútra megy.

A szobor helyére vonatkozólag természetesen az első gondolat a Múzeum-kert volt, hol Petőfi a Múzeum lépcsőiről a „Talpra magyart" szavalta.[217] Majd nagyobb teret keresnek és a Hermina-téren építendő Népszínház elé szánják, sőt, az a lehetőség is felmerült, hogy a szobrot a Városház-térre, a negyvennyolcas idők szabadságterére állítsák. Újabb akadályt jelentett, hogy az építendő Népszínház telkét megvette az Opera és a megváltozott körülmények folytán, végül is a Dunapart rendezésével, az Eötvös-szobornak megfelelő helyben állapodtak meg. Így 1873-ban a Közmunkatanács a dunaparti Heinrich-féle ház előtti ligetet jelöli ki a szobor helyéül és ez a megoldás Izsónak is tetszett.

Már a helyválasztással kapcsolatos sok huza-vona is késleltette a szobor készülését és így az a terv, hogy 1873 elején, Petőfi ötvenedik születésnapjára felállíthassák, nem valósulhatott meg.[218]

Izsó a szoborra a megbízást 1871 novemberében kapja és ettől kezdve állandóan foglalkoztatja a probléma. Először arctanulmányokat végzett. A legenda, mely szerint Izsó a szabadságharc alatt találkozott volna Petőfivel, jóformán semmi valószínűséggel nem bír és a gyermekkori emlékeknél sokkal többet merített Petőfi Barabástól festett arcképéből. Lelkiismeretes előtanulmányait jellemzi, hogy Petőfi Zoltánon is végzett koponyatanulmányokat, ami inkább a koponya

---

[217] SzF 1872 január 21.
[218] VU 1872 dec. 8.

arányait, mint az arc hasonlatosságát illetőleg volt segítségére. Több fejtanulmányt csinál, melyek alapján a Nemzeti Múzeum számára márványba faragja Petőfi mellszobrát.

Magához a szoborhoz is csinál vázlatokat. Két felfogás szerint, kétféle vázlat készül. Az egyik a „Talpra magyar"-ban esküvő Petőfit, másik a lírai költőt jeleníti meg.

Izsó, természetéből kifolyólag az elsőt szerette és mikor a nagyjából kiérlelt minta kész, rajzát közzéteszi a Vasárnapi Ujságban,[219] hogy a közönség is hozzászólhasson. Izsó ebben a költőt nemcsak mint lirikust, hanem mint a nemzeti ébredés és forradalom költőjét fogta fel és abban a sorsdöntő pillanatban ábrázolja, mikor először szavalja a „Talpra magyart". A március 15-iki eseménnyel Petőfit élete teljén akarta feltüntetni, ezért a magasra emelt jobb kar, mely mintha esküdne és esküre hívna fel és baljában az irattekercs, jelképezve, hogy fegyvere a költészet és nem a kard. Ezt hangsúlyozza ki az öltözet is, a pitykés mente fölé tógaszerű lepelt borít.

A minta kialakulását több vázlaton figyelhetjük meg, melyeken ruha nélkül, vázlatosan, nagyvonalúan a mozdulat és beállítás problémájával kísérletezik. (Kassai Múzeum: 46 cm. [Izsó özvegyének ajándéka]; Szépművészeti Múzeum: 53 cm., a fej és jobb kar törött; Szépművészeti Múzeum: 34.3 cm.; Fővárosi Múzeum[220] 56 cm.) Teljesen kész, kidolgozott kis minta a Rimaszombati Múzeumban van (a szoborbizottság ajándéka), bronzirozott gipszből. Izsó halála után a szoborbizottság erre hívja föl Huszár figyelmét. A ma álló Petőfi-szobor ez után készült és ha tudni akarjuk, hogy mennyi benne Izsó és mennyi Huszár része, ezzel kell összevetni. (14. kép.)

Mikor a Helytartótanács a szobor végleges helyéül a Dunapartot jelölte ki, Izsó azt tapasztalta, hogy épp a legtágasabb szemléleti pontból, a Duna felől, a felemelt jobb kéz el-

[219] VU 1873 1. —á—r—. A Petőfi szoborterve Izsótól. Rajzzal.
[220] Ernst Lajos: Petőfi arcképei. Budapest, 1922. 26 ábra.

takarja a szobor arcát. Ezért új tervet készít, hol a jobb kart egészen leereszti.[221] Azonban a mozdulat merev volt és ezért új fogalmazást, a lírai Petőfit dolgozza ki.

A „Talpra magyart" szavaló Petőfit sokan gáncsolták. Azzal érveltek, hogy Petőfi életében ez csak egy jelentős mozzanat, de nem a lényeg és a lirikus Petőfi szobrát akarták. Izsó meghajol a zsűri akarata előtt.

A szoborbizottságnak bemutatott 55 cm.-es gipszminta (Fővárosi Múzeum) pátosszal teli, lelkes alakot ábrázol.[222] Előkészítő vázlat a Kassai Múzeumban; (terracotta; 50 cm. magas); Izsó özvegyének ajándéka.

Ennek alapján készíti Izsó a 2 m. magas segédminát (Rimaszombati múzeumban, a szoborbizottság ajándéka). Lényeges változást nem szenved, csupán a mellre tett kéz kerül feljebb, ami által a köpeny redői ugyan szebb esést nyernek, de a mozdulat elveszti keresetlen ízét és erőltetett lesz. Arányaiban a fej túl nagy és a szoborbizottság észrevétele is erre vonatkozott. Ugyanis kifogásolja, hogy a haj túl dús, s elől a homlokba esik, ami által a fej könnyed mozdulatát terheli.[223] (15. kép.)

Izsó e segédmintát 1874 április 16-án mutatta be a szoborbizottságnak, mely azt egyhangulag elfogadta.[224] Megbízzák, hogy készítse el az öntés számára a 13 láb magas szobrot és a 45—50.000 forint erejéig terjedhető költségvetést. Egyúttal elhatározzák, hogy a városnál lépéseket tesznek egy ideiglenesen átengedhető telekért, hogy Izsó műtermet építhessen a nagy szobor elkészítésére.

A nagy mintázat elkészítéséhez hamarosan hozzá akart fogni, ezért a Rózsa uccában megfelelő nagy műtermet kezdett építeni, mely 1875 tavaszára kész lett. Sajnos, idő előtt be-

---

[221] VU 1873. 563. old. Petőfi szobrának tervezete Izsótól.
[222] Ernst Lajos: I. m.
[223] VU 1874 ápr. 19.
[224] Liber E.: I. m.

következett halála megakadályozta abban, hogy itt dolgozhasson, a Petőfi-szobor kivitelezése Huszár Adolfra maradt.

* * *

Izsó halálhíre osztatlan megrendülést keltett. „A magyar nemzeti szobrászat első és eddig egyetlen képviselője neghalt," — döbben a szomorú valóságra a Vasárnapi Ujság cikkírója.[225] A tüdőbaj végül is úrrá lett hatalmas szervezetén. Állítólag utolsó külföldi útja alkalmával, Drezdából Bodenbachba utazva, a vonat a nagy hóviharban elakadt és ő kabátját egy fázó asszonynak kölcsönözve megfázott.[226] Ekkor kapott erőre baja. Mások szerint a Csokonai-szobor mintázásakor a nagy minta feldőléssel fenyegetett és ő saját testével tartotta fenn, míg segítség nem érkezett. Állítólag ez a nagy erőfeszítés roppantotta meg erejét[227] és okozta betegségét. Négy és fél hónapi betegeskedés után, fiatalon, 44 éves korában halt meg. Kettétörött művészpálya, mely még sok lehetőséget, sok reá váró feladatot hagyott érintetlenül. Akkor ment el, mikor az épülő Magyarország nagy szobrászi feladataihoz nagy szobrászi erők kellettek. Ez annál fájdalmasabb, mert ő kereste az utat, mely az emlékműszobrászat magyar művészi formájához vezet. Ahogy a „Táncoló parasztokban" megtalálta a kifejezés egyetlen és helyes elvét, valószínűleg itt is megtalálta volna.

Még 1875-ben a Képzőművészeti Társulat műveiből kiállítást rendez, hol 83 műve szerepel.[228] Keleti Gusztáv a Fővárosi Lapokban ismerteti a kiállítás anyagát.[229]

1925-ben, halálának 50 éves évfordulója alkalmából az Ernst-múzeumban rendeznek műveiből emlékkiállítást,[230] melynek anyagát nagyrészt a Szépművészeti- és Ernst-múzeum szolgáltatta.

---

[225] VU 1875 junius 6. —á—r—: Izsó Miklós.
[226] FL 1875 május 29.
[227] FL 1875 május 30.
[228] Az Orsz. Magy. Képzőművészeti Társulat által néhai Izsó Miklós hátrahagyott műveiből rendezett kiállítás jegyzéke. Bp. 1875.
[229] FL 1875. 293. — Keleti Gusztáv: Művészeti dolgozatok. Bp. 1910.
[230] Az Ernst Múzeum kiállításai. LXXIX. 1925 okt. Izsó Miklós emlékkiállítás.

Izsó Miklós úgy, ahogy ma művében látjuk, egyike a magyar művészettörténelem legkülönösebb alakjainak. Életének körülményei s művészetének fejlődése, erényei és hibái legnagyobb részben függvényei korának. Indulása még arra az időre esik, amikor a művészet idehaza még jobbára csak kereset óhajtása volt, mire képességei kifejlődtek volna, túl naggyá vált vele szemben a verseny és aránylag fiatalon meg is halt. Paraszti környezetből nőtt ki és gyermekkora a néhány sárospataki évet kivéve, igénytelen, szűklátókörű környezetben telt el. Nem volt, ami őt a művészet magasabb eszményei iránt lelkesítse, egyáltalában, ami a magasabb eszményekre rámutatott volna. A művészetet alapjában mindig kézügyességnek tekintette, első és legfontosabb feladatának a kézi készültség tökéletesítését hitte. Izsó azonban művésszé vált és művésszé magasabb eszmények nélkül nem válhatik senki. Izsó a maga művészetének magasabb eszményeit a nemzeti gondolatkörből teremtette meg. Hite, vágya, reménye csak egy volt, hogy általa, művészi tehetsége és művei által a nemzeti, a magyar szobrászat fog létesülni.

Ez az eszmény nem egészen Izsó sajátja. Benne volt a kor levegőjében, benne élt az egész korszakban s Izsó ennek a koreszmének csak egy különösen következetes és fanatikus hordozója volt. Jóformán mint gyermekifjú résztvesz a szabadságharcban és látván a nemzeti eszmének a politikai síkon való bukását, még inkább sarkalódott arra, hogy művészi téren váltsa valóra azt, ami a politikában elveszettnek látszott.

Mint kőfaragó kezdi pályáját. Idegen minták, idegen ötletek ipari kivitelét tanulja meg és egyelőre semmi jel sem mutat arra, hogy ebből a munkakörből különös erővel kivágyott volna. Azok a rajzleckék, melyeket Rimaszombatban Plachynál látogatott, nem mutatnak határozottan művészi szándékokra. Hasonlóképpen szerény és mit sem ígérő próbálkozások azok az első plasztikai munkák, melyeket Rimaszombatban készít s melyek nem haladják meg egy ügyesebb kőfaragósegéd képességeit. Nemcsak hogy nem haladják meg, de például ebből az időből való kis oroszlán figurája határozottan a kor síremlékkellékeire való emlékezés.

Rimaszombatot odahagyva Pesten is csak kőfaragómunka után néz, sem magatartásában, sem nyilatkozataiban nem látjuk nyomát, hogy ő maga művészi képzés után áhitozott volna. Igaz, hogy szegény volt s első sorban életének fenntartására kellett gondolnia s így egyéb vágyai, ha voltak is, hátrább szorultak, de nem tévedünk sokat, ha azt állítjuk, hogy Izsó pályájának döntő fordulatát mégis csak Sárossy Gyulával és annak írói körével való találkozása okozta. Sárossy, e rendkívül érdekes egyéniség nagyon akalmas izgatója lehetett Izsónak és a lakásán összegyülő írók szellemi légköre leginkább válthatta ki Izsóból a vágyat, hogy művésszé legyen. Az a kettősség és ellentét, mely Pesten végzett munkája, a Lánchíd építése körül még szükséges kockakövek szellemtelen és gépies faragása és a szinte összeesküvők módján nemzeti és művészi ideáloktól hevülő írótársaság között megmutatkozott, hallatlan erővel hathatott a fiatal és romantikus alaptermészetű Izsóra. Így érthető, hogy mihamar otthagyja Pestet, íróival és kőfaragómunkájával együtt és Bécsbe megy, hol nyilván azt remélte, hogy ha másként nem is, de Ferenczy módjára elismert, foglalkoztatott nagy művészek műhelyében talál munkát, alkalma lesz azoknak művészi sajátságai is ellesni, alkalma lesz magát szorgalmának segítségével művésszé fejleszteni. Izsó szorgalmas volt, ezt

tudta magáról. A kőfaragást kitűnően elsajátította, ezt bizonyították eddigi mesterei. Azt az eddig talán homályos hitét, hogy művészi tehetsége is van, pesti író barátai elevenné élesztették benne s így joggal állítjuk, hogy Bécsbe már egy más Izsó indul, mint aki Pestre megérkezett.

Bécs szintén csak átmenetnek bizonyult. Munkaadóinak: Meixnernek és Gassernak műhelyében nem adódott alkalom másra, mint puszta kivitelezésre. Mégis itt már nem szorul kizárólag kockaköveknek és dekorativ részleteknek a faragására, hanem vésőjét megpróbálhatja egy jelentékenyebb figurális feladaton is, Gasser mintája után márványba faragja Széchenyi István gróf mellképét. Ez kettős irányú indítást ad életének. Először is megpróbálkozik önállóan a mintázással, pályázatra elkészíti a színész Lendvaynak állószobrát, másodszor pedig Bécsből Münchenbe igyekszik jutni, hogy ott az akadémián a mintázást tanulja. Ezzel a két ténnyel áll egyszerre előttünk Izsó, immár nem a kőfaragólegény, hanem a fiatal szobrászművész.

Lendvay Mártonnak pályázatra készült szobra nyitja meg Izsó művében a nyilvános felállításra szánt emlékszerű állószobrok sorát. Keletkezésének körülményei már eleve meghatározzák, hogy ez a munka nem tartozik a java termés közé. Arányaiban elhibázott, felépítésében bizonytalan és mind mozdulatában, mind arckifejezésében jellemző jegyek híján való. Lábai kurták, állása roggyant, tömegében zömök. Legjobb, legteljesebb része maga a fej, melynek megmintázására ebben az időben még leginkább volt felkészülve. Az egész szobron az látszik, hogy a fiatal művész az arányok, a tömeg és az állásmotívum fogyatékosságait az anyagszerű részletekkel akarta palástolni, viszont e törekvésében is csupán aprólékosságig jut el, mert az alak ruházatának formálása élettelen és bádogszerű redőtlen felületével anyagszerűtlen is egyben. Lendvay szobra indulás, de nagyjából tartalmazza Izsó egész jövőjének jellemzését. Mint látni fogjuk, néhány kivételtől

eltekintve, az arányoknak, a tömegek elosztásának és az állásmotívumnak a Lendvay szobron észlelhető fogyatékosságait Izsó későbbi hasonló rendeltetésű alkotásain is feltaláljuk. A kivételeket a Búsuló Juhász és az Akadémia épületét díszítő Révay Miklós szobra jelentik. Mind a kettő még a müncheni akadémiai évek közelségében fogant. Még elevenek voltak Izsó lelkében a klasszikus minták, melyeket tanulmányai idején mintázott és az akadémián megtanult arányokat és az akadémián megtanult szoborépítést még önkéntelenül kötelezőnek érezte. Révay szobra különösen idézi az akadémiát, mert itt a ruházat is módot nyujtott általánosabb szabályok érvényesítésére. A papi öltöny és a reá boruló prémszegélyű köpeny egységes felületei tömör egységbe foglalták az alakot s nem nyujtottak módot különösebben egyéni megoldásra. A szobor elhelyezése viszont kötötte a művészt a mozdulatot illetően. Révay alakja és egyénisége szenvedélyesebb, mozgalmasabb beállításra ösztönözhette volna Izsót, de az elhelyezés arra intette, hogy nyugodt és tartózkodó mozgású alakot formáljon. Nyilvánvaló, hogy ebben az időben Izsót még nem ragadta el a lélektani kifejezés vágya, mely később annyira megmutatkozik alkotásain.

Mint plasztikai probléma hasonló megoldást mutat a Búsuló Juhász is. Arányai ennek is jól átgondolt és helyesen értelmezett klasszikus arányok, mozdulata nyugodt, tartózkodó, inkább a szobor tömegét és szerkezetét hangsúlyozó, mintsem a térben szétáradó, virtuóz mozgás. Mégis egy egészen más világ nyitánya Izsó művészetében. A Búsuló Juhász első érett és programmszerű megnyilatkozása Izsó ama törekvéseinek, melyekkel ő különlegesen magyar nemzeti szobrászatot akar teremteni és melyeknek egyik megelőző kísérlete a Furulyázó Pásztor volt. A programm, a nemzeti szobrászat megteremtése nagyszabású volt és tökéletes tükörképe mind a kor, mind Izsó romantikus hajlandóságainak. A Búsuló Juhász romantikus alkotás, mert hatását főképpen hangulati

elemeinek segítségével fejti ki. Bár a szobor felépítése hibátlan, egyensúlya biztonságos, tömegelosztása és a teret átfogó mélyülései a klasszikus szabályokat követők, a márványfaragás technikája brilliáns aprólékos, anyagszerű és már-már az öncélúság határát surolja, a szobor nagy sikerét és hatását mégsem ezekből magyarázhatjuk. Nem magyarázhatjuk egészen még a nemzeti jegyekből sem, bár ezek kétségtelenül nagy erővel jelentkeznek a szobor megítélésében. Igazában azonban az alak körül keletkező hangulatkör volt az, amely mindenkit magával ragadott. Jellemző erre az, hogy a szobor eredeti elnevezése csupán „Juhász" volt s a „búsuló" jelző csak a későbbi közhangulat nyomán került hozzá.

Az akadémiai évek megmutatkoznak a szobron abban is, hogy bár a ruházat darabjai, a hajviselet valóban a magyar nép ruházatának és viseletének elemei, mégis a redőzés és a hajformálás pontosan az akadémiai klasszikus redőstílus és hajkezelés vetületei. Ez később meg is mutatkozott néhány bírálatban, melyek kifogásolták a klasszikus gatyát és a csigákban göndörített hajat. Izsó későbbi útjára jellemző fényt vetnek itt azok a plasztikai mondanivalóhoz nem tartozó járulékos elemek, melyeket minden sürgető ok nélkül alkalmaz: a pipa s a sarlangos dohányzacskó s a talajnak aprólékos kiképzése. Ezek jelzik, hogy Izsó elképzelése a magyar szobrászatról, külsőségeknek, a néprajzi jegyeknek a szoborra való aggatásában nyilvánulván meg, csak eddig terjedt. Hangulati és kellékszerű elemeknek aláhúzása és csoportosítása volt elképzelésének igaz megvalósító eszköze.

Az állószobrok sorában a következő volt a Széchenyi emlékszobor pályázatára beadott modell. Mint tárgyalásunk során bizonyítottuk, Izsó látta Széchenyit, természeti elképzelése is volt róla, mégis e szobor kapcsán térhetünk ki Izsó művészetének egy másik jellemvonására, a természetszerűségre.

Izsónak mindig azok a legjobb művei, melyeket eleven modell után, az élettel való közvetlen kapcsolatban alkotott.

Mihelyt a modell távol esett tőle, mihelyt csak saját elképzelésére volt utalva, bizonytalanabbá vált és szabványszerűbbé. Széchenyi szobrának ránk maradt modellje jó példa erre. Széchenyi alakja tömött, zömök, szinte kövér. Ezt a jobb vállról aláhulló nehézszövetű prémes köpeny még csak fokozza. Az alak ruházatán szinte elömlik a zsinór, a sujtásdísz, a nyakkendő rojtozata s hiába keressük alatta a test szerkezetét, a felépítés biztonságát. Felületi megoldás csupán, igazi súlyt, szerves tömeget alatta nem találunk. Mozdulata, bár teátrális, nem kifejező, és a szobor lábánál összezsúfolt attributumok szintén a plasztikai mondanivaló rovására vannak. A fej szintén aránytalanul nagy és kifejezése csak külsőségekben mutatkozik. Puha és szerkezet nélküli a fej is, melyen az összehúzott szemöldökök közötti mély homlokránc és az állnak gödre hiába igyekeznek igazi erélyt kölcsönözni a kifejezésnek. Az állásmotívum ugyancsak megoldatlan és bizonytalan. Inkább a köpeny támasztja meg az alakot, mert sem a támaszkodó, sem a kilépő láb erejében nem bízhat a szemlélő, a lelógó köpeny viszont kárára van a tiszta alakkifejtésnek.

Mégis sajnálhatjuk, hogy nem Izsó pályaműve valósult meg, mert hihető, hogy a nagy minta elkészítéséhez modellt alkalmazott volna s hogy a kis vázlatnak hibái a nagy szobor mintázása során nagyrészben kiköszörülődtek volna.

Biztosíték erre a debreceni Csokonai szobor, mely afelől is tanuskodik, hogy Izsó felkészültsége megállta a helyét a nagy méretek nehézségeivel szemben, valamint, hogy bár tipikusan márványban gondolkozó, technikájában a kőfaragást szem előtt tartó művész volt, a bronzanyag követeléseinek is meg tudott alkalom adtán felelni. Csokonainak szobrán felötlik megint a Búsuló Juhász problémáinak kettőssége. Nem vitás, hogy a jobbjában lantot tartó költő alakja klasszikus példákra való emlékezésben gyökerezik, de a klasszikus emlékképet elöntik és bőségükben szinte meg is semmisítik a ma-

gyaros elemek külső jegyei. A költő alakja szűk, magyar nadrágban, paszományos, gombos, zsinóros dolmányba öltözötten áll, válláról a hátán hosszú palást esik a talapzatig. Fejét oldalra vetve a magasba tekint, mintegy ihletet várva, a talapzat jobboldalán fürtökkel rakott szőlőtőke áll s egybeöntetvén az alak válláról lehulló palást szárnyával, szimbolikus tartama mellett technikai támasz gyanánt is szolgál.

Az állószobrok sorában a következő állomás báró Eötvös József szobrának pályázati modellje. Izsó itt igazán nagyot és jót akart alkotni, mert a szoborban a maga kegyeletét is le akarta róni pártfogója iránt. Új utakra tér és az eddigi patétikus, színészies alakbeállítás helyett egyszerűbb, bensőségesebb, de talán monumetálisabb megoldást teremtett pályatervében. Kettős tartalmi feladatot tűzött maga elé, mert az alakban Eötvösnek mind államférfiúi, mind pedig költői jellemét kifejezésre akarta juttatni. A pályatervre ugyanazt mondhatjuk, mint a Széchenyi szobor pályatervére. Nem tudjuk, hogyan sikerült volna a végső megoldás, a nagy minta elkészítése, de valószínű, hogy többet és jobban szólt volna a nézőkhöz, mint a kis modell. Ezen ugyanis ismét fellelhetők Izsó szobrainak állandóan visszatérő gyengéi, a helytelen arányok, a végtagok megoldatlan elhelyezése, de ez, mint már reá mutattunk, csupán annak a következménye, hogy az Eötvös szobor Izsó művében új motívum és nem természet előtt, nem modell után készült alkotás. Hogy a végleges megoldás, amennyiben Izsó kapta volna a megbizatást, különb lett volna a pályatervnél, arra két bizonyítékunk is van. Az egyik a debreceni Csokonai szobor, amely elkészülvén nagyban, tanusítja, hogy Izsó a szükséges korrekciót elvégezte és műve, ha nem is példaképe a tökéletes szoborműnek, mégis kifogástalan egyensúlyú, jó felépítésű, nyugodt tömegű és kifejező emlékszobor. A másik bizonyság már az Eötvös szobor utáni Dugonics emlék modellje, amely nem más, mint az Eötvös pályaterv motívumának érettebb megoldása. A Dugonics emlék

tervének két változata van. Az egyik szabványos állásban, síma reverendában ábrázolja az írót. Baljában irattekercset tart, jobbjával válláról a földig lehulló köpenyének szárnyába markol. Ez a megoldás a kevésbbé szerencsés. Az állás motívuma bizonytalan és megoldatlan, sőt, egy kissé túlzott és szenvelgő. Segédeszköz nélkül nem is volna egyáltalában elfogadható, éppen ezért alkalmazta az alak mellé Izsó az alacsony iratszekrényt, amelyre az balkönyökkel rátámaszkodik. Az iratszekrény és a rövid, szinte szoknyaszerű papi öltöny függőleges, széles felülethullámai alkotják az egészet. Miként a Széchenyi terv ruházata, ez a munka sem szolgálja az alakkifejezés érdekeit, hanem inkább csak egy leplező alkalom, amely a testfelépítés fogyatkozásait nem is nagyon ügyesen rejtegeti. Legjobb része ennek a modellnek is a fej. Gondosan mintázott arc, határozott vonalú orr és merész ívű szemöldök alól a magasba tekintő szemek határozzák meg. Méltó koronája az arcnak a magas, boltozatos, síma homlok és az egész fejet körülölelő csigásgöndörségű haj. Az egész viszonyítva az alakhoz, túl nagy. Az aránykülönbség test és fej között szinte riasztó. A másik változat, amely végül Huszár Adolfnak a kivitelhez alapul szolgált, szinte érthetetlenül más világ. Izsó ezzel méltó összefoglalását adta művészetének és teljes elhihető bizonyságát annak, hogy művészete, képességei, valóban eljutottak volna a nemes értelemben vett monumentum megteremtéséhez. Legelőször is az lephet meg bennünket, hogy a visszatérő aránybibák (melyek, mint alább még röviden hivatkozni fogunk rá, inkább a kor hibái voltak) ezen a terven teljesen hiányoznak. Szép és biztos egyensúlyú az alak állása is, még pedig anélkül, hogy az egyensúlyt bármily idegen támasz vagy kényszerűen alkalmazott attributum segítené elő. Ez a szobor tisztán önmagában áll s talán nem is tűrne maga körül semmi mást. Ezt a zártságot hangsúlyozza a karok tartása is. Semmi póz, semmi színpadiasság, semmi mutogatás. Szemben a Széchenyi terv és a Csokonai szobor előremutató kéztartásával, amely végül

is csupán a szemlélő felé irányuló gesztus, szobrászilag semmitmondó és inkább a való élet felé tapogatózó, azzal kapcsolatot kereső erőltetett elem, a Dugonics terv második változatán a karok mozdulata is csak a szobrászi koncepciót és az alak lelki tartalmának kifejezését szolgálják. A mellen keresztbe font kar és a feltámasztott balkéz szinte nem szolgál másra, minthogy elhatárolja, kiemelje, keretbe foglalja és alátámassza az előre billenő és nemes kifejezésű, elmélyülten gondolkodó borongó fejet. Az alak jóval karcsúbb, nyújtottabb, mint Izsónak eddig tárgyalt figurái, s a fej tömege arányos méretekkel illeszkedik az egészhez. Sem nagyságával, sem a különösen gondos és részletező mintázás gazdagságával nem igyekszik a néző figyelmét magára összpontosítani, éppen ezért válik mégis, szinte gyújtópontjává az egésznek. Ezen a változaton a ruházat is gazdagabb, fontosabb, mint a másikon, de ez a ruházat minden anyagszerűsége mellett sem válik tolakodóvá és főképpen nem lepel többé, hanem szerves és értelmes hangsúlyozása a test szerkezetének. Nyilvánvaló, hogy ebben a művében Izsó szerencsésen egyesítette a müncheni akadémia emlékeit az azóta fejlődött tudásával. Ha a Dugonics szobornak ezt a pályatervét és Révay Miklósnak már fentebb leírt szobrát egybevetjük, nyilvánvalóvá lesz a kettőnek mély rokonsága, amellett, hogy a kettő között világosan megmutatkozik a fejlődésnek az az útja, amelyet Izsó művészete befutott. Az állószobrok sorában utolsók a Petőfi szoborhoz készült pályatervek. A modelleken megfigyelhető, hogy Izsó ez alkalommal is ingadozott és a szerencsésebb, jobb munkák mellett találunk olyanokat is, melyek a korábbi idők arány- és egyéb hibáit bőségesen tartalmazzák. A művészben belső küzdelmei, önmagával való vitatkozása szinte írott önvallomásként olvashatók e modelleken. Látjuk a teátrálitás állandó jelentkezését és a művésznek azt a vágyát, hogy az alak mozdulatát és kéztartását e nélkül is kifejezővé tudja tenni. Ezért beszélhetünk a heroikus, a szavaló és a lírai Petőfi típusról. Látjuk azonban

azt is, hogy a lírai megoldás sem vált egészen mentessé a póztól. Látjuk a ruházat elemeiben és egészében, hogy Izsó majd a külsőségekkel hangsúlyozott apróságokban elvesző zsinór és sujtás felé hajlik, majd megkísérli az alakot egy klasszicizáló köpennyel beborítani s a nemzeti ruházat néhány jegyét csak a köpeny alól szükségképpen kibukkanó szerény részletekre szorítani. Néhol a testarányok és a fej tömege a klasszikus mintákhoz igazodik, másutt megjelenik megint az aránytalanul nagy fej, amely már tömegével is szinte uralkodni akar az egész alakon. Az állásmotívum majd mindeniken ugyanaz. Egyik láb feszes, súlyt hordozó, másik könnyedén előrelép. Csak sajnálhatjuk, hogy a művész, bár megbizása már volt rá, nem jutott el a végleges megfogalmazásig. És a sorsnak különös játéka, hogy az egyetlen olyan kísérleti modell, amely nagy mértekben is elkészült a lírai, a jobbját keblére tevő változat egyike a legkevesebbet ígérőknek. Huszár Adolf műve nem ezt, hanem a heroikus típust vette alapul, de mint már mondottuk, mind sajátmagával, mind kényszerítő külső körülményektől hajtva sokat változtatott rajta. Éppen ezért mondhatjuk, hogy a Petőfi szobor értékeit joggal írhatjuk Izsó javára.

Az állószobrokról beszélvén, mindig vissza-visszatér az a kifogás, hogy az alakok aránya elhibázott és céloztunk rá, hogy ez az elhibázott arány nem annyira Izsó sajátja volt, mint a koráé. Ez az arányhiba lényegében abban áll, hogy az alak alszárait Izsó rövidre szabta és a felsőtest, valamint a fej is ezáltal túlzott méretűvé vált. Ez az arányelképzelés nem véletlen, hanem közös tulajdonsága azoknak a művészeinknek, akik tudatosan, programmszerűen akartak sajátos, nemzeti művészetet teremteni. Festőink között nem egyet találunk, kiknek képein hasonló mérethibákat fedezhetünk fel. Ilyen Orlay Petrich Soma, Kovács Mihály, néhol Barabás is. (A menyasszony érkezése; Budapest, Szépművészeti Múzeum.) Még mindig gondolhatnánk véletlenre, vagy az elégtelen képzettség közösségeire, ha Kovács Mihály, aki ennek az arány-

elképzelésnek szinte apostola volt, nem hagyta volna ránk szinte okmányszerű bizonyítékát annak, hogy az emberalaknak ilyen arányát egyenesen magyar sajátságnak tartja. Szerinte a magyar ember testének mintegy középmagasságára esik a csípőtaraj pontja, ennélfogva magyar embereket ábrázoló, vagy magyar tárgyú képen az alakokat így kell rajzolni. Minthogy ez a nézet nem lehetett elszigetelt, valószínű, hogy Izsó is hallott róla, sőt valószínű, hogy legalább átmenetileg hitt is benne. Ez magyarázná, hogy a Révay szobor után miért találkozunk egyszerre művében ezzel az arányosztással s ezt magyarázná az is, hogy érett korában miért igyekszik néha szabadulni tőle. Mindenesetre különös, hogy a Táncoló Parasztok vázlatsorozatában, melyről alább még szólni fogunk, nyomát sem látjuk ennek a fogalmazásnak.

Izsó művészetének egyik alapvető értéke volt a természeti valóság megközelítése. Igazán frisset, igazán jót akkor alkotott, amikor művéhez az alapot a látott és letapogatott valóság szolgáltatta. Ez magyarázza, hogy legjobb és legidőbbálló műveit az általa készített portrék között találjuk. Már az állószobrok tárgyalásánál hivatkoztunk arra, hogy a fejek mintázása mindig a leginkább sikerült, a fejre pazarolta itt is a legtöbb gondját. Portréit véve szemügyre, a természeti valóság ihlető ereje még inkább szemünkbe tűnik. Portréit ugyanis két csoportra oszthatjuk, olyanokra, melyeket természet után, eleven modellről készített és olyanokra, melyeket inkább eszményi, ideál portréknak nevezhetünk. Ez utóbbi csoportba tartoznak azok a portrék, melyeket vagy egészében fantáziája alapján teremtett meg, vagy csak szerény és elégtelen rajz vagy metszet állott rendelkezésére. Nem lehet vitás, és a művek híven tükrözik is ezt, hogy az utóbbi csoport a csekélyebb értékű. Zrinyi arcképe elnagyolt, szkématikus, Werbőczyje, Zrinyi Ilonája, Rákóczija nélkülözik a meggyőző jegyeket és a valószerűséget. Legtöbb kritika és gáncs éppen ezekkel a műveivel kapcsolatban érte és méltán. Méltán nem fogadta el

kivitelre Eötvös Werbőczyt, pedig, ha valaki, Eötvös igazán elnéző pártfogója volt Izsónak. Ugyanezt mondhatjuk el Márton István pápai tanár mellszobráról is, melyet, mint mondottuk, csak leírás és egy szerény értékű festett arckép nyomán készített. Hideg, élettelen alkotás, az ábrázoltról nem mond többet, mint amennyit a puszta leírás mondana. A részleteken, a formákon felismerhető a becsületes igyekezet, hogy megjelenítse az elhúnyt nagy professzort. A szobor hasonlósága nyilván ki is elégítette a megrendelőket, akik pedig még ismerték az ábrázoltat, de ez a hasonlóság nyilván csak a külső ismertető jegyek megfelelésén alapult. A jellemet, az ember egyéniségét hiába keresnők benne.

Egészen más a helyzet, amikor Izsó élő modellt mintáz. Arany portréja, Egressy arcképe, Fáy András és főképpen Almássi Balogh Pál képmásai Izsó arcképművészetének igazi fokmérői. Az Arany arckép egyszerű és jól összefogott előadású alkotás. Megközelíti és megörökíti a költő arcvonásainak külső jellemzőit, de a formák, a vonások mögött többet is megérezhetünk, mint magát a hasonlóságot. Megérezzük a költő lelki tulajdonságait is, jellemére, sorsára következtethetünk a szoborképmás beállításából és arcvonásaiból. Fáy András portréja Aranyéhoz hasonlóan példázza, hogy Izsó igazi ihletet csak a természet előtt nyert. Friss, eleven alkotás, méltó reprezentálója a sokoldalú Fáy Andrásnak, aki a nemzeti kultúra ügyét szinte izgató módjára a legkülönfélébb tereken, irodalomban éppúgy, mint a közgazdaság terén fáradhatatlan erővel propagálta. Izsó ezt a jellemet is megközelítette és sikerült is visszaadnia az arc formái között. A fej nemcsak felületi formák összesége, hanem a felület mögött következetes szerkezeti rendszert is érezhetünk. Fáy András arcképéről, mint plasztikai műről elmondhatjuk, hogy valóban a jó szobor módjára belülről kifelé épült. A hasonlóság jegyei a húsfelület esetlegességei, ráncai helyükön vannak s talán egy kissé túl is hangsúlyozódnak a mintázás hevében, de az egésznek van

mégis valami előzetes törvényszerű jellege, mely az esetleges ségeken túl Izsónak Fáy portréját a római portrék légköréhe kapcsolja. Ehhez különben kétségtelen formai emlékezések i járulnak, különösen a hajkezelés, ami nem csoda, mert Münchenben Izsónak elég alkalma volt a klasszikus portrékat tanulmányozni. Egressy Gábor arcképe modernebb, idegesebb, érzékenyebb alkotás. Izsó művében nagyszerűen elemezte és tömörítette újra azokat a jellemző vonásokat, melyek e nagy színészt külsőleg és belsőleg jellemezték. Nem annyira szerkezeti, nem annyira törvényszerű, mint a Fáy arckép. Inkább a felületen marad és az arcfelület ideges nyugtalanságaival egyező vonás váratlan hirtelenségével hat és jellemez. Maibb ember, kicsinyesebb ember s Izsó ezt portréjában remekül érzékelteti. Ha az arcképen Egressyt, a drámai hőst keressük Izsó arcképében, talán csalódunk, de az idők Izsót igazolták és Egressyről olyan jellemvonásokat tettek köztudomásúvá, melyek azt bizonyítják, hogy Izsó önkéntelenül is jobban látta meg Egressy valódi karakterét.

Izsó Miklós portréinak legjobb darabja, mondhatnók koronája az az arckép, melyet ő 1864-ben Almássi Balogh Pálról készített. Almássi Balogh Pál orvos, természetkutató volt, a Tudományos Akadémia tagja, minden szépnek, jónak barátja, művészek és a művészet pártfogója, akinek rendkívül rokonszenves élete kiáltóbb emléket is megérdemelne. Megérdemelne kiáltóbbat, de szebbet aligha kaphatna, mint Izsó Miklósnak róla készült s vonásait megörökítő képmását. Hermaszerű mellkép, melyen figyelmet csak a fej igényel. A fej, amely, hogy kevés szóval éljünk, megindult és megindító alkotása a művésznek. Nagyon egyszerű. Tömör és összefoglaló formák rendszere, melynek uralkodó elemei a magas, boltozatos s csak néhány enyhe harántránccal illetett homlok az éles, egyenes szemöldök alatt ülő szem, a határozott orr, a szájat takaró puha tömegű bajusz, valamint az egész fejet koszorúzó kissé ideálizált, fürtökbe rendezett, göndörített haj. E külső elemek

adják meg az arc karakterét és ezeket a külső elemeket Izsó szemmel láthatóan, szinte fotografikus hűséggel jelenítette meg. Ha van arckép, amelynek hasonlóságáról a modell személyének ismerete nélkül is meg vagyunk győződve, úgy ez az arckép az. Ám Izsó ebben a művében annyi belső jellemzést is tömörített formái mögé, hogy a külső hasonlóság, a valószerű mintázás, a technikai lendület szinte elsikkadnak a fej belső kifejezése melllett. Izsó ebben a portréjában nemcsak a magyar portré-szobrok egyik legnagyszerűbb példáját teremtette meg, de határozott értékei sokkal tágabb viszonylatban is rögtön kitűnnének.

Szobrászművészeknek mindig a legérdekesebb és legmagasabbrendű feladatuk a csoportkompozíció. Talán ez az a terület, amelynek formai és elméleti problémái a legtöbbet izgatták a szobrászokat. A zárt, egységes csoport, a nyitott, festői kompozíció, a kapcsolás, a szétválasztás, a nézetek problémái végig megfigyelhetők az egyes korokon, de az egyes művészek oeuvrejében is egyaránt. Nem túlozzunk, ha azt mondjuk, hogy minden korszaknak és ezeken belül minden művésznek megvolt ezen a téren a maga külön indulása és fejlődése és a fennmaradt elméleti munkák jelentékeny fejezetei fejtegetik ezt a kérdést. Különös jelenség, hogy Izsót a monumentális csoport problémája különösebben nem ingerelte. Nem tudunk olyan művéről, még rajzvázlatban sem, amely arra mutatna, hogy a monumentális plasztikai csoportszerkesztéssel törődött volna. Életművéből a szoborcsoport, mint egységes plasztikai probléma, szinte teljesen hiányzik. Vannak művei, rendesen kisméretű művek és plasztikai vázlatok, melyek több alakot is tartalmaznak, de ezekben a több alak sohasem jelenti a kompozíció egységét, hanem pusztán tartalmi mellérendelés következményei. Izsónak azok a művei, melyeken több alakot látunk, rendesen irodalmias tartalommal telt népéletből vett jelenetek, melyekben az alakok nem mások, mint az elbeszélő tartalmat közvetítő szereplők,

eszközök. A Cigánylaokoont és a Fonóházi jelenetet említjük meg e művei közül, mint a leginkább sikerült alkotásokat, jellemzésükre azonban elég előadnunk annyit, hogy a Cigánylaokoon csupán vázlatban reánk maradt fogalmazása nevét onnan nyerte, hogy az önfeledt elragadtatással hegedülő öreg cigány mellett, mint a Laokoon csoportban hasonló módon, ott áll a két muzsikáló fia is. Három különálló alak puszta egymásmellé állítása az egész, amelynek közös voltát, egymáshoztartozását csupán a közös tartalom, a muzsikálás jelenti. Ha szétvágnók és külön-külön szemlélnők mindegyiket, semmi hiányérzetünk nem merülne fel s ebben az esetben még az a formai kapcsolat is hiányzik az alakok között, ami a Laokoon figuráit legalább attributum-szerűen összefogja.

A Fonóházi jelenetet Izsó végleges formában is kidolgozta. Kedves és hangulatos idill a nép életéből. A legény az elrabolt orsó váltságaképpen csókot akar kapni a lánytól, aki azonban még negédesen védekezik. Az alakokat tekintve azt mondhatnók, hogy a Búsuló Juhász életéből egy vidámabb pillanat. Csupa kimértség, csupa számító formalizmus az egész, színpadias, szenvelgett póz, amelyen csak halványan üt át az élet heve, közvetlensége. A zsánerszerűséget fokozza az előtérben heverő guzsaly, a lány mögött kuporgó kis macska és az egészen mindenütt fellelhető aprólékos bőbeszédűség.

A zsánerszerűség Izsónak számos más vázlatán is fellelhető, melyeknek valamennyie a nép- vagy a cigányéletből merítette tárgyát. A részeg parasztot több változatban is megmintázta, a könnyű ittasságtól a holtrészegségig, a mizsikáló cigány, vagy a kereket vető cigánypurdé hasonló zsánertörekvésekre mutat, a szabadságharcból vett alakok, honvédfigurák, szintén telve vannak irodalmias hangulati törekvésekkel. Összefoglalva, valamennyiről azt mondhatjuk, hogy bennük nem a plasztikai mondanivaló volt az uralkodó, hanem az elbeszélés szándéka. Miután a hosszadalmasabb elbeszélő tartalmat pusztán a mozdulattal, az alak beállításával Izsó ki-

fejezni nem tudta (ez lehetetlen is volt), igyekezett mellékes elemek szaporításával és hangsúlyozásával pótolni. A holtrészegséget az elterülő alak mellett a földre esett süveg és a kulacs példázza, a honvédalakoknál a hangulati tartalmat a felemelt zászló, a törött kard és egyéb kellékek emelik. Kétségtelen, hogy sok érdekesség, sok invenció, humoros és mintázókészség nyilvánul meg ezekben az alakokban is. Olyikban felismerhetők klasszikus mintára való emlékezések is, a legtöbbnek plasztikai alapja magyarázó segédeszközök nélkül is jó szoborrá érlelődhetett volna. Itt kell azonban még egyszer hivatkoznunk arra, hogy Izsónak a kompozició nem volt erős oldala. Fantáziája nem volt elég szuggesztiv ahhoz, hogy táplálja a vázlatot a végleges kialakulásig, ezért maradtak ezek a művek jobbadán vázlatok csupán s ha mint a Fonóház, végleges kidolgozásáig is eljutott egyik-másik, az eredmény nem kielégítő. Ha vizsgáljuk, hogy Izsó honnan kapta indításait ezekhez az alkotásaihoz, három mozzanatot kell megjelölni. Az egyik az a programmszerű szándék, hogy magyar szobrászatot teremtsen. Ezt pedig ő a magyar népi alakok és a magyar történelem alakjainak szerepeltetésével vélte elérni, mint ezt egyik levelében maga is írja. A második, a kor általános igazodása, amely minden téren hajlott a zsánerszerűség felé, a harmadik, de talán a legfontosabb a színpad közvetlen hatása volt. A színpadi zsáner műfaja, a népszínmű Izsó életében élte virágkorát. Életéből tudjuk, hogy színészekkel és a népszínmű íróival baráti viszonyt tartott, néhányat meg is mintázott. A közvélemény a népszínműben a nemzeti vonást látta meg és ünnepelte, nyilvánvaló, hogy Izsónak fel kellett figyelnie erre és ő szívesen is merített a színpad, a népszínmű adta hangulatokból.

Valószínű, hogy a népszínmű hatásából vezethetjük le Izsó vázlatban maradt műveinek azt a csoportját is, amely egész művészi pályáján keresztül, Münchentől szinte haláláig állandóan készült, gyarapodott: a Táncoló Parasztokat. A magyar tánc ekkoriban különös figyelemben és megbecsülésben

részesül, hiszen írók, költők gyakorta hivatkoznak rá, mint az erő és kellem legharmonikusabb megnyilvánulására. Jókai az Eppur si muove-ban gyönyörű fejezetben írja le a magyar férfi magántáncot, Arany János hosszabb költői elbeszélés tárgyául szánta, sőt, mikor a Vojtina leveleiben a ritmust, a magyar ütemet példázni akarja, büszkén hivatkozik rá, hogy: „van a magyarnak . . . saját mértéke népdalaiban, melyet kitáncol a parasztlegény és Farkas Józsi oly szépen kihúz".

A népszínműben is lényeges szerepet játszott a tánc s Izsó, kinek magának is nyilván sok érzéke volt hozzá, híres jókedvű mulató ember volt, szinte önkéntelenül nyúlt a magyar tánc mozdulataihoz, amely a kifejezés legszélesebb skáláját nyitja meg pusztán a mozdulatok, tehát plasztikai lehetőségek útján, a busongástól a féktelen, szilaj jókedvig.

A Táncoló Parasztok motivumában végtelen változatosság van. Már csak azért is, mert tánc közben az egyik tag mozdulatváltása az egész alak megváltozását idézi elő. Egy azonban közös bennük. Még pedig az, hogy az alakok lábujjhegyen állnak és a mozdulat kígyózó, rugalmas törzs ideális tengelyét öleli körül. Mozgásuk könnyű, az alakok szinte lebegnek, mintha a lobogó ingujjak a magasba emelnék, a levegőben tartanák őket s hogy a tánc mégis a földön történik, azt csak a lábujjhegy jelzi, amint könnyedén, kecsesen egy-egy pillanatra megérinti a talajt.

Csupa ín- és izomalakok, melyeknek teste a munkában erős, rugalmas és hajlékony lett, de válluk széles, csípőjük keskeny és még görcsös, inas lábaikból is valami megható méltóság árad. Karcsúak, nyulánkak, arányaikban meglepő eltérést mutatnak Izsó egészalakos szobraitól, melyek mindig zömökségre hajlanak.

A munka embereit ábrázolja tánc közben és ebben találkozik Izsó a vele egy esztendőben született Meunier-vel. Mégis, bizonyos belső rokonság ellenére is nagy az eltérés közöttük. Még nagyobb az eltérés Carpeaux vagy Chapu táncoló alak-

jaitól. A franciák kifinomult szobrászatában a legösztönösebb mozgás is a raison és a grâce mérséklő korlátai között jut kifejezésre. Éppen ezért, a franciákkal való összevetés mutatja meg Izsó őserejű tehetségét a maga valóságában. Izsó naivan, az első magáraébredés mámorában, mint aki először érzi át a szabad mozgás gyönyörűségét, a Táncoló Parasztokat már nem is mintázza, hanem szinte teremti.

A tökéletes kiérlelt kontraposztikus, néha centrális, néha kiasztikus mozgás teljesen feloldódott, szabad és az alak a ritmus önmagában lezáruló vonalába símán, gördülékenyen szövődik bele. Nem a számító mérlegelés benyomását kelti, hanem a pillanatnyi megragadását. Nem sablónos és tradiciót hiába keresnénk mögötte. A kis figurák tisztán érzésben fogantak, nem megtanult szerkesztés eredményei. Természetességük pillanatszerű, de mégis állandó folyamatos. A mozgás csak egy pillanatra áll meg, de érezzük, hogy a mozdulat nem fagy véglegessé. A következő pillanatban pedig már ismét forog, bokázik tovább és a lábak nem hordják a test súlyát, hanem csak lebegnek, mintha ennek a táncnak nem is volna vége.

Ruházatuk a Búsuló Juhászé. Szemben annak gonddal elrendezett redőivel, ezeken a ruha a görög kiton és himation természetességével kel életre és válik szobrászivá. Hozzátartozik, odanő szorosan a testhez, anyagéletével kíséri annak mozgását, hangsúlyoz és színesít. Fontos szerepét mutatja az, hogy a művész még az egészen elnagyolt és meztelen vázlatokon is többnyire ad valamit a ruhából. Egy-egy lobogó ingujjat, vagy a lábak mögött csapódó, torlódó redőhalmazt, mely hangsúlyozza néha ellentétével is a mozgást és egyúttal biztosítja az alak egyensúlyát.

A ruházat az Izsó által kívánt sajátos magyar szobrászatnak mint láttuk, még Izsónál is külsőleges, bár fontos kelléke volt. Izsó magyarsága és magyar plasztikája mélyebbről kelt és ez a mélyebb gyökér, ez az igazibb, nem külsőségen alapuló magyarság látható a Táncoló Parasztokon. Van ezeken a szob-

rokon valami, ami a lélekből fakad, formák közt bujkál, de amit szavakba önteni, megfogalmazni nagyon nehéz, talán nem is lehet. Nem tudjuk megmondani, hogy miért, de a szobrocskák láttán, mégis mindjárt tudjuk és tudja bárki is, hogy a figura magyar parasztja a ruháján túl is magyarul mulat, magyar táncot lejt.

Izsónak az a vágya, hogy sajátos magyar szobrászatot teremtsen, a Táncoló Parasztokban sikerült. Sikerült megteremtenie a klasszicizmus egyetemes, emberi eszményével szemben a magyar faji, nemzeti eszményt. Így mutatkozott meg művészi erejének ösztönös és ősi vonatkozásokból táplálkozó lendülete és tartózkodása.

Temperamentuma és lelki alkata itt és ebben hasonul legjobban a kor másik nagy magyar szelleméhez, Arany Jánoséhoz.[231] Izsó és Arany nagyon sok tekintetben a legszorosabban rokonok. Mindkettő képzelete az élő magyar valóságban gyökerezik, talajuk a magyar falu és amint Arany a nép nyelvét magasrendű művészi eszközzé csiszolja, Izsó a jellegzetes magyar táncmozdulatban megfogalmazta a plasztikai probléma magyar kifejezését. Ez pedig Izsónak méltó és jogos helyet biztosít a magyarságnak ama tiszteletében, amely csak a legnagyobbakat illeti meg.

* * *

[231] Hekler A.: A magyar művészet története.

RÖVIDÍTÉSEK:

BSz = Budapesti Szemle
EL = Egyházkerületi Levéltár
ESzI = Az Eötvös szoboralap irományai. Akadémia
FL = Fővárosi Lapok
FLT = Fővárosi Levéltár
HF = Hölgyfutár
HK = Hazánk s a Külföld
IHOL = Izsó Miklós hagyatéka, Országos Levéltár
M = Müvészet
MM = Magyar Müvészet
MN = Magyarország és a Nagyvilág
OMKTÉ = Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Évkönyve
OT = Ország Tükre
PN = Pesti Napló
R = Reform
SzF = Szépirodalmi Figyelő
SzH = Szegedi Hiradó
SzL = Szinházi Látcső
VU = Vasárnapi Ujság

IRODALOM:

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Évkönyve 1863, 1929.
Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat által néhai Izsó Miklós hátrahagyott műveiből rendezett kiállítás jegyzéke. 1875.
Az Ernst-múzeum kiállításai LXXIX. 1925 október. Izsó Miklós emlékkiállítás.
Divald Kornél: A Magyar Tudományos Akadémia Palotái és Gyűjteményei.
Ernst Lajos: Petőfi arcképei. Bp. 1922.
Fülep Lajos: Magyar művészet. Bp. 1923.
Gerlóczy-Buday: Eötvös József báró szobrának leírása és története. Bp. 1895.
Gerlóczy-Buday: Széchenyi István gróf szobrának leírása és története. Bp. 1895.
Gerlóczy-Altmann: Petőfi Sándor szobrának leírása. Bp. 1892.
Hekler Antal: A magyar művészet története. Bp. 1934.
Hekler Anton: Budapest als Kunststadt. Bp. 1933.
Keleti Gusztáv: Művészeti dolgozatok. Bp. 1910.
Krücken-Parlagi: Das geistige Ungarn (Biographisches Lexikon). 1918.
Liber Endre: Budapest szobrai. (Statisztikai közlemények.)
Meller Simon: Ferenczy István élete és művei. Bp. 1906.
Művészeti Lexikon. 1935.
Ormós Zsigmond: A Széchenyi-szobor és a szobrászat realizmusa. Pest, 1863.
Prónai Antal: Dugonics András életrajza. Szeged, 1903.
Szana Tamás: Izsó Miklós élete és munkái. Bp. 1897.
Szana Tamás: Száz év a magyar művészet történetéből. Bp. 1901.
Szmrecsányi Miklós: Izsó Miklós és a bécsi magyar technikusok. Művészet, 1910, 1911.
Szücs István: Szabad kir. Debreczen város történelme. Debreczen, 1871.
Thieme-Bäcker: Künstlerlexikon.
Ybl Ervin: Izsó Miklós 1831—1875. Magyar Művészet, 1931.
Zelizy Dániel: Debrecen sz. királyi város egyetemes leírása. 1882.

Ujságok, folyóiratok:

A hon
Budapesti Szemle
Ellenőr
Fővárosi Lapok
Gombostű
Hazánk s a Külföld
Magyarország és a Nagyvilág
Magyar Művészet
Művészet
Nyugat
Ország Tükre
Pesti Napló
Reform
Szegedi Hiradó
Szinházi Látcső
Szépirodalmi Figyelő
Vasárnapi Ujság

ZUSAMMENFASSUNG.

Der Begründer der national-ungarischen Plastik, Nikolaus Izsó stammt aus rein ungarischer Familie. Geboren im Jahre 1831, in Disznóshorvát, wo seine Eltern einfache Bauern waren. Trotz der ärmlichen Verhältnisse seiner Eltern, besuchte er das berühmte Collegium von Sárospatak, und verliess die Schule um an dem Freiheitskampf teilzunehmen. Nach vielen abenteuerlichen und entbehrungsreichen Wanderwegen führte sein Weg nach Rimaszombat, in die Werkstatt des Steinmetz Anton Jakowetz. Hier fand er Gelegenheit dem ruhmgekrönten S. Ferenczy, der seine letzten Lebensjahre in Rimaszombat verlebte, mehrfach behilflich sein zu können. Aus den hier verbrachten Jahren stammen seine ersten Arbeiten. Mit dem Empfehlungsschreiben Ferenczys kommt er nach Budapest, findet aber hier keine Arbeit und geht nach Wien, wo er den Werkstätten von J. Meixner und H. Gasser zugelassen wird. Die hier erworbene gründliche handwerkliche Schulung ist für sein Schaffen ausschlaggebend geworden. Seine virtuose Marmorbehandlung fand überall grosse Anerkennung. Zur weiteren Ausbildung begibt er sich nach München, um die Akademie zu besuchen. Hier schafft er seine erste Statue aus dem ungarischen Volksleben, den „Flötenspielenden Hirten" und bald danach, sein am meisten bekanntes Werk, den „Trauernden Schäfer" (1862). Das Thema, die Gesinnung ist schon romantisch, aber die Ausdrucksformen sind noch diejenigen des Klassizismus. In seine Heimat zurückgekehrt macht er eine Reihe gut gelungener Porträts, Medaillen und Büsten, an denen die Naturnähe und die Kraft der Charakteristik den Betrachter überrascht. (Die Medaillen von D. Váradi Fekete und L. Kriston, die Büsten von Arany, Egressy, Tóth, Bernát, Márton, Almássi Balogh, usw.) Auch am plastischen Schmuck des neuen Akademiebaues war er beteiligt. Wir verdanken ihm nebst dekorativen Bildwerken die prachtvolle Statue Révays. Nach

den gescheiterten Plänen und Entwürfen eines Lendvay- und Széchenyi-Denkmals, erhält er in Debrecen den Auftrag zur Errichtung einer Csokonai-Statue. In zeitgemässer Tracht stellt er den Dichter dar, die Fülle des dekorativen Beiwerks erdrückt jedoch den plastischen Ausdruck. Für die Statuen von Eötvös, Petőfi und Dugonics konnte Izsó nur die Modelle anfertigen. An der Ausführung hat ihn der Tod verhindert. Ausser diesen grossen Aufträgen und einer Reihe von Büsten, verdanken wir ihm eine Fülle von Skizzen, in denen er das ungarische Volksleben und das Zigeunerleben in mannigfachen Episoden dargestellt hat. Es sind grössenteils kühne Tonskizzen, an denen der novellistische Inhalt die plastische Lösung oft gefährdet. Seine „Tanzenden Bauern" „wirken wie Improvisationen zu einer plastischen Bewegungssymphonie der ungarischen Volkstänze".[232]

Zweifellos war Izsó der begabteste Bildhauer der romantischen Periode in Ungarn, dem aber die volle Entfaltung, durch innere und äussere Hemmungen gestört, nicht beschieden war. Die romantische Liebe zum Heimatlichen verbindet sich bei ihm mit einer nüchternen, eindringlichen Beobachtungsgabe, durch welche, besonders bei monumentalen Aufgaben, die Häufung aufdringlicher Kleinlichkeiten die Grosszügigkeit der plastischen Konzeption nur allzuoft gefährdet. Mit ungetrübter Frische waltet dagegen, die mit Wirklichkeitsnähe getränkte bildnerische Vorstellungskraft des Künstlers in den bewundernswerten Tonskizzen aus dem ungarischen Volksleben. Sie sind aber alle an das kleine Format gebunden. Durch Übertragung in grösseres Format würden sie die köstliche Frische und den Reiz des Momentanen verlieren. Der Aufbau der Bewegungsmotive auf Diagonalachsen genügt nicht um den tektonischen Halt der tanzenden Figuren auch bei monumentalem Massstab zu sichern.

---

[232] Hekler A.: Budapest als Kunststadt.

1. Táncoló paraszt vázlata

2. Révay-szobor az Akadémia-palotán

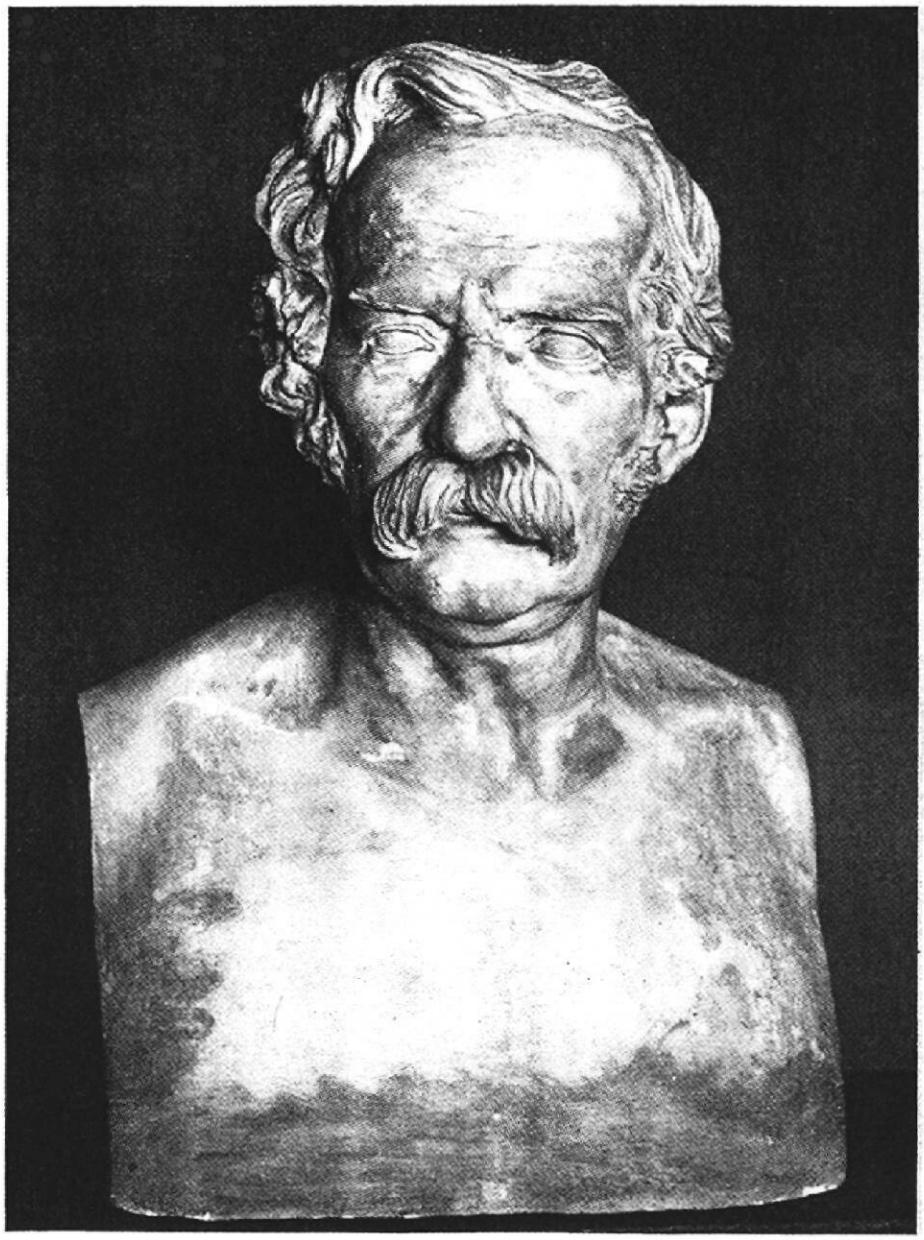

3. Almási Balogh Pál mellszobra

4. A Széchenyi-szobor vázlata

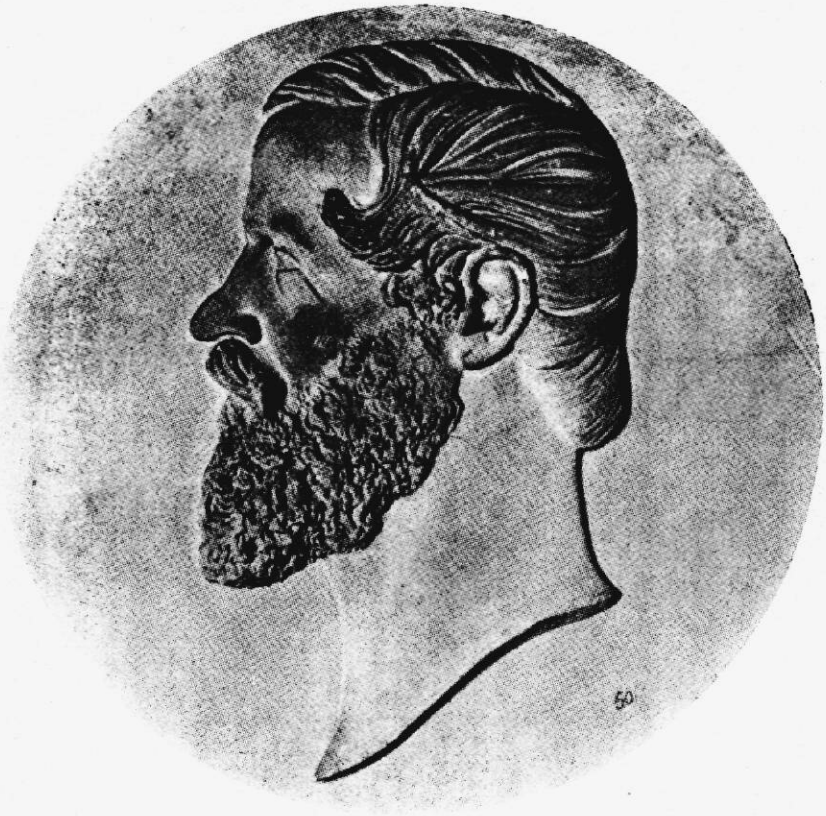

5. Kriston László éremképe

6. Kereket vető cigánygyerek

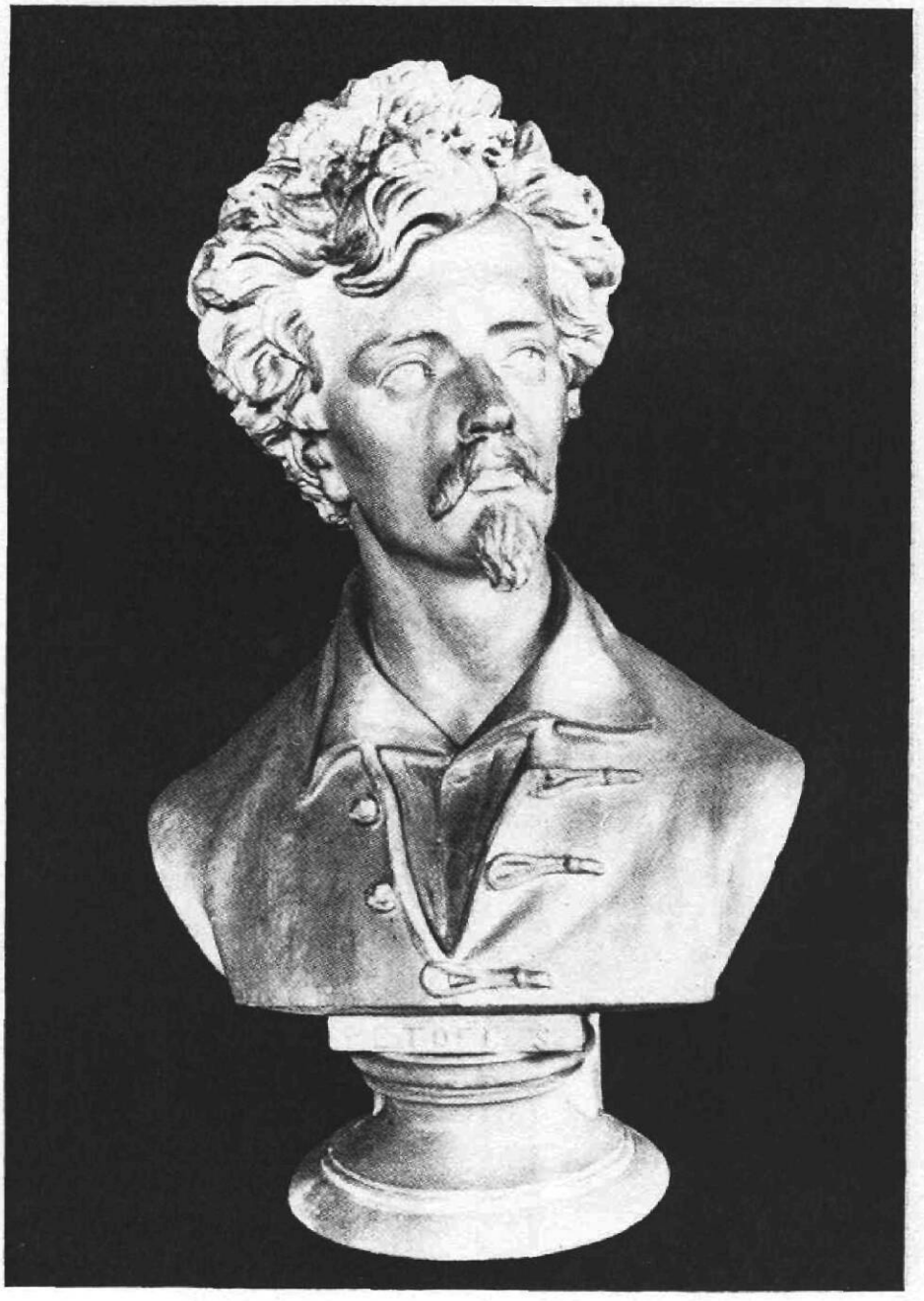

7. Petőfi Sándor mellszobra

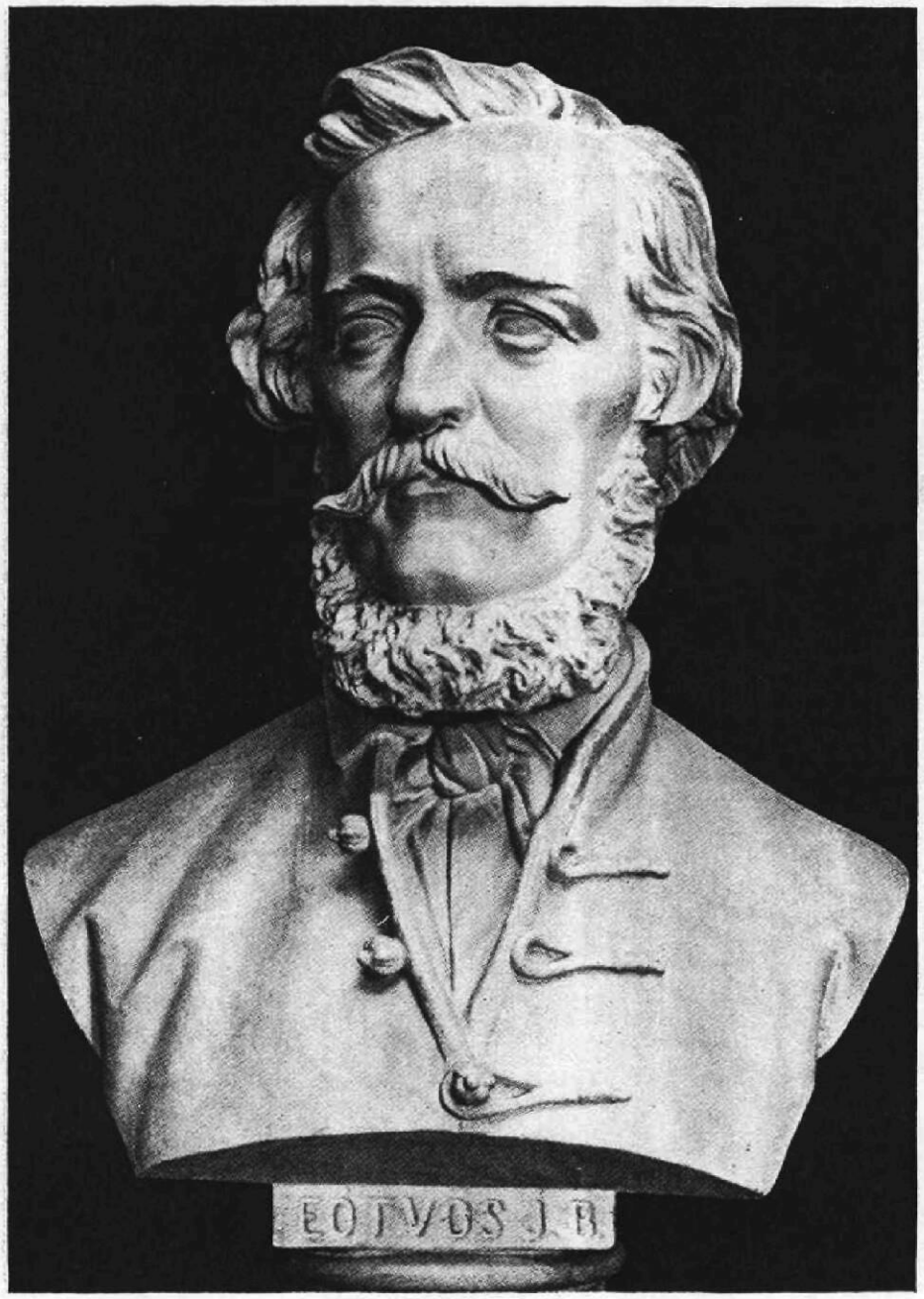

8. Br. Eötvös József mellszobra

9. Táncoló paraszt

10. Táncoló paraszt

11. Táncoló paraszt

12. Dugonics-szobor vázlata

13. Dugonics-szobor vázlata

14. Petőfi-szobor vázlata

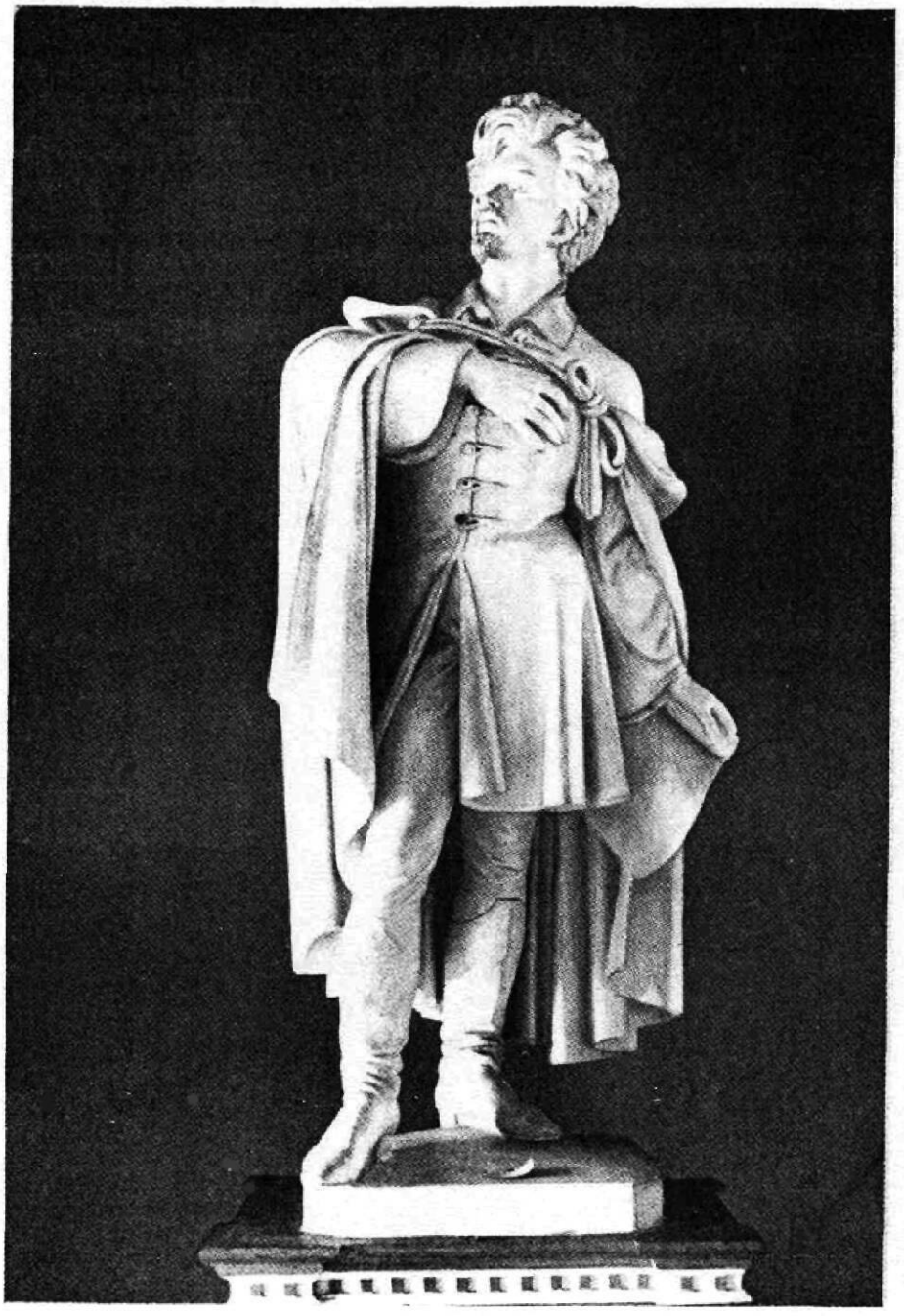

15. Petőfi-szobor vázlata